

ธรรมชาติ (สภาวะ) ของพรหมัน

ในบทนี้ จะแบ่งการพิจารณาธรรมชาติของพรหมันออกเป็น 2 ประเด็นย่อย คือ

1. สภาวะธรรมชาติแรกเริ่ม (ดั้งเดิม) เจริญจักรวาลวิทยา: การอธิบายสภาวะธรรมชาติแรกเริ่ม (ดั้งเดิม) ของพรหมันในประเด็นนี้ จำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อมูลเชิงจักรวาลวิทยาตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในคัมภีร์อินเดีย ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะมุ่งพิจารณาไปที่คัมภีร์สำคัญๆ ที่มีการอธิบายถึงการกำเนิดโลก โดยมีสมมุติฐานเบื้องต้นว่าโลกคือสิ่งที่ก่อกำเนิดมาจากพรหมัน เช่นในคัมภีร์ฤคเวท คัมภีร์อุปนิษัท ไปจนถึงคัมภีร์ในสมัยต่อมาคือ คัมภีร์มनुธรรมศาสตร์ เพื่อเปรียบเทียบชุดข้อมูลเกี่ยวกับสภาวะแรกเริ่ม (ดั้งเดิม) ซึ่งสภาวะแรกเริ่ม (ดั้งเดิม) นี้แท้จริงแล้วก็คือพรหมัน (The One) ในสภาวะนามธรรม

2. สภาวะธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันเชิงอภิปรัชญา: การอธิบายธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันในประเด็นนี้ จะมุ่งพิจารณาไปที่สภาวะชั่วตรงข้ามของพรหมัน เนื่องจากเมื่อพิจารณาถึงสภาวะชั่วตรงข้ามของพรหมันในทางปรัชญาแล้ว พบว่าสภาวะชั่วตรงข้ามของพรหมันถือเป็นปัญหาหนึ่งที่ต้องหาคำอธิบายเพื่อแสดงให้เห็นว่าสภาวะชั่วตรงข้ามนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในพรหมันโดยที่ไม่มีความขัดแย้งกันแต่อย่างใด

สภาวะธรรมชาติ 2 อย่างข้างต้นของพรหมันที่นำมาพิจารณา ผู้เขียนจะเสนอชุดข้อมูล (เนื้อหา) ทั้งหมดก่อน เมื่อพบข้อมูลที่มีความขัดแย้งกัน ผู้เขียนจึงจะใช้วิธีการผสานแนวความคิดเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจและความชัดเจนสูงสุด

ส่วนการเลือกสภาวะธรรมชาติทั้งสองอย่างข้างต้นนั้น สภาวะธรรมชาติแรกเริ่ม (ดั้งเดิม) เจริญจักรวาลวิทยาจะเป็นการย้อนกลับไปสู่จุดกำเนิดแรกที่สามารถสืบค้นได้จากข้อมูลที่มีอยู่เพื่อตอบคำถามที่ว่า ธรรมชาติแรกเริ่มของพรหมันก่อนการกำเนิดขึ้นของธาตุทั้ง 5 (ตามความเชื่อในคัมภีร์อุปนิษัท) ตลอดจนสรรพสิ่งในโลกนี้มีสภาวะเป็นเช่นไร แม้ว่าคำจำกัดความของสภาวะพรหมันอันมีลักษณะพื้นฐานทั่วไป จะบอกเราว่า “พรหมันไม่มีจุดเริ่มต้น” แต่การพิจารณาสภาวะแรกเริ่มในที่นี้ ไม่ใช่เป็นการพิจารณาถึงจุดเริ่มต้น แต่เป็นการพิจารณาถึงสภาวะแรกเริ่มตามความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อินเดียโบราณอันเป็นข้อมูลบริสุทธ์ ส่วนการพิจารณาถึงสภาวะธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันเชิงอภิปรัชญา จะเป็นการพิสูจน์เชิงยืนยันการมีอยู่ของสภาวะชั่วตรงข้ามของพรหมัน ซึ่งถือเป็นการนำเสนอวิธีการตอบคำถามทางอภิปรัชญารูปแบบหนึ่ง

ธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมัน

การพิจารณาประเด็นธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันในที่นี้ จะแยกพิจารณาเฉพาะแต่ละอุปนิษัท จากนั้นผู้เขียนจะพิจารณาในภาพรวมและสรุปมโนทัศน์พรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทสำคัญว่ามโนทัศน์ดังกล่าวจะสามารถตีความได้ว่าเป็น pantheism สรรพเทวนิยม เทวนิยม เอกนิยม หรือไม่และการตีความแบบใด หรือการเข้าใจพรหมันผ่านมโนทัศน์ใดจะนำไปสู่การเข้าใจที่สมบูรณ์และถูกต้องที่สุด

ความจริงสูงสุดหรือพรหมันที่กล่าวถึงในคัมภีร์อุปนิษัท มาจากรากศัพท์คำว่า *bṛh* ในภาษาสันสกฤต หมายถึง การเจริญเติบโต การเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน, บางคำอธิบายกล่าวว่า อาจมาจากรากศัพท์ของคำว่า *brhattvam* ในภาษาสันสกฤต หมายถึง การปะทุออก, การดำเนินต่อไปตามความคิดของสังกรจารย์ คำว่า “พรหมัน” (*brahman*) มาจากศัพท์คำว่า *bṛhati* หมายถึงการมีมากกว่า เหนือกว่า และคำว่า *atīśayana* หมายถึง ความนิรันดร ความบริสุทธิ์ สำหรับ มาชวาจารย์ (*Madhva*) “พรหมัน” คือบุคคลผู้มียุคสมบัติอันสมบูรณ์ เขากล่าวว่า ความจริงไม่ได้เป็นสิ่งนามธรรม แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีชีวิตชีวาและเต็มเปี่ยมไปด้วยพลังอันยิ่งใหญ่ ในคัมภีร์ฤคเวท “พรหมัน” ใช้ในความหมายว่า ความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ การเปล่งเสียงร้องและการร่ายเวทมนต์คาถา อันเป็นการแสดงออกถึงการใช้สติปัญญาเชิงจิตวิญญาณ ในที่นี้ “พรหมัน” คือมนตร์หรือการสวด ที่แฝงความหมายของพลังและอำนาจในการสวด พลังลึกลับนี้แฝงอยู่ในการสวด พระ *Bṛhaspati* และ พระ *Brahmanaspati* ได้รับการยกย่องให้เป็นเทพเจ้าแห่งการสวด

ในคัมภีร์พราหมณะ “พรหมัน” แสดงให้เห็นถึงพิธีกรรมและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ผู้ที่รู้ถึงพรหมัน ย่อมรู้และสามารถควบคุมจักรวาลได้ พรหมันกลายเป็นหลักการแรกเริ่มที่ถือเป็นหนทางนำจิตวิญญาณในจักรวาลทั้งหลายไปสู่เป้าหมาย ไม่มีสิ่งใดที่เก่าแก่และฉลาดหลักแหลมมากไปกว่าพรหมัน¹

ส่วนในคัมภีร์พระเวท “พรหมัน” หมายถึง สติปัญญา ประหนึ่งว่าพระเจ้าเป็นผู้รณาคัมภีร์พระเวท หรือ พรหมันชั้น ในที่นี้ “พรหมัน” จึงใช้ในสองความหมายคือ ความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ และหลักแห่งการสร้างประหนึ่งเป็นสาเหตุของทุกสิ่งทุกอย่าง²

¹ Śatapatha Brāhmaṇa X. 3.5. II. อ้างถึงใน S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads* (New York: Oxford University Press, 1989), p. 53.

² S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 53.

คังกราจารย์มีทัศนะว่า การที่สภาวะธรรมชาติของพรหมันไม่สามารถให้คำนิยามได้ ไม่ได้หมายความว่า พรหมันไม่มีแก่นธรรมชาติอันนี้อยู่... แก่นธรรมชาติของพรหมันอาจกล่าวถึงภาพรวมภายใต้คำ 3 คำนี้ คือ

1. สัต (sat) หรือ ภาวะการมีอยู่
2. จิต (cit) หรือ การสำนึกรู้
3. อานันทะ (ānanda) หรือ ความสุข

แม้คำทั้ง 3 จะมีความแตกต่างกัน แต่ภาวะทั้ง 3 เมื่อรวมกันแล้วคือ ความเป็นหนึ่งของ “พรหมัน” พรหมันดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง (self-being) พรหมันสำนึกรู้ในตนเอง (self-consciousness) และพรหมันเป็นสุขในตนเอง (self-delight)³

ราชาฤษณันสรูปภาวะแห่งพรหมันออกเป็น 4 ข้อย่อยคือ

1. พรหมันเป็นอุดตภาพของจักรวาลที่มีอยู่ก่อนความจริงรูปธรรมทั้งหลาย
2. พรหมันเป็นสาเหตุแห่งสรรพสิ่งทั้งหลาย
3. พรหมันเป็นแก่นที่ลึกที่สุดของโลก
4. พรหมัน คือ การสำแดง - ปรากฏออก (manifest) ของโลก

ความเป็นหนึ่งแห่งพรหมัน ปรากฏออกเป็นความจริง 2 ด้านคือ พรหมันในลักษณะคงที่ เจียบสัจด์ กับพรหมันในฐานะพระผู้สร้าง ความจริงทั้งสอง ปรากฏออกพร้อมๆ กัน⁴

ลักษณะของพรหมัน ในแต่ละอุปนิษัท สามารถแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

1. การมีคุณสมบัติของพรหมัน

ในมุนทกะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 2 ข้อที่ 1-3 กล่าวว่าพรหมันคือสิ่งที่ สำแดง-ปรากฏออก มีการเคลื่อนที่ มีการหายใจและการกระพริบตา มีความ สว่างไสว มีความละเอียดยิ่งกว่าละเอียด เป็นศูนย์กลางการเคลื่อนที่ของสรรพสิ่ง ทั้งหลายในโลก พรหมันอาศัยอยู่ในสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก พรหมันไม่มีวัน ดาย เป็นอมตะ⁵

³ Ibid., p. 69.

⁴ Ibid., p. 72.

⁵ Ibid., pp. 682-683.

ในข้อที่ 10 พรหมันปราศจากสิ่งมัวหมอง ไม่มีส่วนเสี้ยว (ไม่มีกรแบ่งแยก) **บริสุทธิ ว่าง**⁶

ในไกวลยะอุปนิษัท ข้อที่ 7 กล่าวว่า พรหมันไม่มีจุดเริ่มต้น จุดกึ่งกลาง และจุดสิ้นสุด เป็นผู้มีสติปัญญา และเป็นมูลเหตุแห่งความสุขอันยิ่งใหญ่ เป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด เป็นผู้วางกฎเกณฑ์⁷

2. การปราศจากคุณสมบัติของพรหมัน

ในพฤษทาร์ณยะอุปนิษัท บทที่ 3 ตอนที่ 8 พรหมณะ ข้อที่ 8 กล่าวว่า พรหมันไม่เป็นทั้งสิ่งหยาบและสิ่งละเอียด พรหมันไม่เป็นทั้งสิ่งที่สั้นและสิ่งที่ยาว พรหมันไม่ได้มีลักษณะการดำรงอยู่ (แบบไฟ) หรือ (แบบน้ำ) พรหมันไม่ใช่ทั้งเงาและความมืด ไม่ใช่ทั้งอากาศและอวกาศ ไม่สามารถจับยึดได้ ปราศจากรส ปราศจากกลิ่น ปราศจากการมองเห็น ปราศจากการได้ยิน ปราศจากเสียง ปราศจากจิต ปราศจากรสมีแผ่กระจาย ปราศจากลมหายใจ ปราศจากปาก ไม่สามารถวัดได้ ไม่มีทั้งภายใน และภายนอก ไม่กลืนกินสิ่งใดและไม่มีสิ่งใดกลืนกินสิ่งนี้⁸

ในมาณทุกยะอุปนิษัท ข้อที่ 7 อธิบายถึงภาวะตริยะ (Turiya) อันเป็นภาวะขั้นสูงสุดที่จิตมนุษย์จะสามารถเข้าถึงสภาวะแห่งพรหมันได้ แม้ว่าจะเป็นการเข้าถึงแบบชั่วขณะก็ตาม คำอธิบายที่เข้าถึงสภาวะแห่งพรหมันของจิตนี้ ทำให้เรามองเห็นถึงสภาวะธรรมชาติอันละเอียดของพรหมันที่ประหนึ่งปราศจากคุณสมบัติ จากคำอธิบายกล่าวว่า

ในภาวะนี้ไม่อาจรู้ได้ถึงภาวะภายใน (ของตัวผู้รู้) และไม่อาจรู้ได้ถึงภาวะภายนอก (ของตัวผู้รู้) ไม่อาจรู้ได้ในสิ่งทั้งสอง ภาวะนี้ไม่ใช่การตระหนักรู้และไม่ใช่การไม่ตระหนักรู้ ภาวะ (พรหมัน) ไม่อาจมองเห็นได้ ไม่สามารถจับยึดได้ ไม่สามารถ

⁶ Ibid., p. 685.

⁷ Ibid., p. 928.

⁸ Ibid., p. 232.

เข้าถึงได้ด้วยคำพูด ไม่สามารถที่จะบ่งถึงได้ ไม่สามารถคิดถึงได้ ไม่มีชื่อ (พรหมัน)
คือ ความเป็นหนึ่งและความสงบนิ่ง⁹

ในเสวตาศวตระอุปนิษัฏ บทที่ 6 ข้อที่ 11, 19 กล่าวว่า ... พรหมันเป็น
ผู้ปราศจากคุณสมบัติ พรหมันปราศจากส่วนเสี้ยว (ไม่มีการแบ่งแยก) ปราศจาก
การกระทำ สงบนิ่ง ปราศจากคำหนี.....¹⁰

ในมณฑกะอุปนิษัฏ บทที่ 1 ตอนที่ 1 ข้อที่ 6 กล่าวถึงพรหมันว่า สิ่งนี้
ไม่สามารถจับยึดได้ ปราศจากตระกูล ปราศจากวรรณะ ปราศจากนัยน์ตาและหู
ปราศจากมือและเท้า...¹¹

ในบทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 2 กล่าวว่า พระองค์ (พรหมัน) คือเทพเจ้าผู้
ปราศจากร่างกาย (ไร้รูป)ไม่มีการเกิด ปราศจากลมหายใจและจิต¹²

ในไมตราชณิอุปนิษัฏ บทที่ 7 ข้อที่ 3-4 กล่าวว่า สิ่งนั้น (พรหมัน) สงบนิ่ง
ไม่มีเสียง ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส ไม่มีสัมผัส ... ไม่หวั่นไหว ไม่มีดับสูญ คงที่ มี
นามว่า พระวิษณุ ... (พรหมัน) ไม่มีลมหายใจ ปราศจากตัวตน ไม่มีที่สิ้นสุด
(ไม่มีขอบเขตจำกัด)¹³

3. ภาวะชั่วตรงข้ามของพรหมัน

ในพฤททธารณิอุปนิษัฏ บทที่ 2 ตอนที่ 3 พรหมณะ ข้อที่ 1 อธิบายถึงภาวะชั่ว
ตรงข้ามของพรหมัน 2 รูป คือ การมีรูป (รูปร่าง) ของพรหมัน และการปราศจากรูปร่างของพรหมัน

⁹ Ibid., p. 698.

¹⁰ Ibid., pp. 746, 748.

¹¹ Ibid., p. 672.

¹² Ibid., p. 680.

¹³ วรลักษณ์ พับบรจจ, คัมภีร์ปัญญาเวทนานตะ (ม.ป.พ., 2546), หน้า 202-203.

...แท้จริงแล้ว พรหมันมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ มีรูปและไม่มีรูป ไม่มีอมตะ และเป็นอมตะ ไม่เคลื่อนที่และเคลื่อนที่ เป็นความจริง (ที่ดำรงอยู่ , มีอยู่แบบสิ่งเฉพาะ) และเป็นความจริง (ที่ดำรงอยู่, มีอยู่แบบสัจ)¹⁴

ในบทที่ 4 ตอนที่ 4 พราหมณะ ข้อที่ 5 กล่าวถึง พรหมันที่เป็นองค์ประกอบของทุกสิ่ง (รวมถึงชั่วตรงข้าม) ว่า พรหมันเป็นองค์ประกอบของความปรารถนาและการปราศจากความปรารถนา พรหมันเป็นองค์ประกอบของความโกรธและการปราศจากความโกรธ พรหมันเป็นองค์ประกอบของความถูกต้องและการปราศจากความถูกต้อง พรหมันคือองค์ประกอบของทุกสิ่ง¹⁵

ในกฎอูปนินิยท บทที่ 1 ตอนที่ 2 ข้อที่ 21 กล่าวถึงภาวะชั่วตรงข้ามของพรหมันว่า ขณะที่พระองค์ทรงประทับนิ่ง พระองค์ทรงเคลื่อนที่ไปไกล ขณะที่พระองค์ทรงบรรทม พระองค์เสด็จไปในทุกที่...¹⁶

ในไมตรายณิอูปนินิยท บทที่ 6 ข้อที่ 3 กล่าวว่า ที่จริง พรหมันมี 2 รูป คือ มีรูปกับไม่มีรูป โดยมีคำอธิบายเพิ่มเติมว่า สิ่งใดที่มีรูปสิ่งนั้นไม่ใช่สิ่งแท้จริง สิ่งใดไม่มีรูปสิ่งนั้นเป็นสิ่งแท้จริง...¹⁷

ในบทที่ 6 ข้อที่ 22 กล่าวว่า ที่จริงการพิจารณาพรหมันด้วยสมาธิย่อมรู้ว่าพรหมันมีทั้งเสียงและไม่มีเสียง พรหมันที่ไม่มีเสียงถูกทำให้ปรากฏ* โดยพรหมันที่มีเสียง เสียงในที่นี้คือเสียงโอม (aum) เสียงโอมนี่เองที่เป็นสิ่งนำพา (ผู้ที่แปลง

¹⁴ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, pp. 192-193.

¹⁵ Ibid., p. 272.

¹⁶ Ibid., p. 618.

¹⁷ Ibid., p. 817.

* ในประเด็นนี้ วรลักษณ์ พับบรจจ ได้ให้คำอธิบายว่า เป็นการกล่าวถึงพระพรหมัน 2 ระดับ คือ พระสฤณพรหมัน (อปรพรหมันหรือบุคลิกพรหมัน) กับพระนิรฤณพรหมัน (ปรพรหมันหรืออบุคลิกพรหมัน) ใน วรลักษณ์ พับบรจจ, *คัมภีร์ปัญจเวทาทณะ*, หน้า 217.

เสียงนี้) ไปสู่ (พรหมัน) ที่ปราศจากเสียง และหนทางนี้คือความเป็นอมตะ ความสมบูรณ์ และความสงบเยือกเย็น¹⁸

4. การสำแดง - ปรากฏออก (manifestation) ของพรหมัน

ในอริสวาตยะอุปนิษัต ข้อที่ 12 - 14 อธิบายถึงการสำแดงปรากฏออก และการไม่สำแดงปรากฏออกของพรหมันว่า ความพรำมัวและมีดมนย่อมเกิดขึ้น แก่ผู้ที่บูชาการไม่สำแดงปรากฏออก (ของพรหมัน) แต่ความมีดมนนี้จะมีมากกว่า แก่ผู้ที่พึงพอใจในการสำแดงปรากฏออก (ของพรหมัน)

ราชาฤษณันอธิบายความคิดตรงนี้เพิ่มเติมว่า การให้คำนิยามสิ่งสมบูรณ์ว่าคือสิ่งที่สำแดงปรากฏออก ทศณะดังกล่าวถือเป็นทศณะของสรรพเทวนิยมหรือ pantheism ที่ยึดหลักว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏออกในโลกกายภาพ คือ ธรรมชาติของพระเจ้าและไม่มีสิ่งใดจริงกว่าสิ่งนี้ ซึ่งทศณะเช่นนี้ ราชาฤษณันมองว่า เป็นทศณะที่ไม่ถูกต้อง และกล่าวต่อว่า ถ้าโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงไม่มีอยู่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างก็คงสูญหายไป ไม่มีอยู่ และเสมือนหนึ่งว่าไม่มีความแตกต่างในแง่ของนามธรรม แต่ภายใต้การหยั่งถึงของจิต สิ่งนี้ได้ถูกเปิดเผยออกก่อนการเกิดขึ้นของจิตเรา ซึ่งถือเป็นการสำแดงปรากฏออกของพระเจ้า อันทำให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นระหว่างพระเจ้ายกกับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า

ความเป็นเอกภาพและความหลากหลาย ถือเป็น 2 ด้านของสิ่งสมบูรณ์ และธรรมชาติของสิ่งสมบูรณ์ก็ถูกกล่าวไว้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะรับรู้ได้ (ด้วยประสาทสัมผัส)¹⁹

การสำแดงปรากฏออกของพรหมัน อาจเชื่อมโยงได้กับหลักการดำเนินไปของระบบจักรวาลวิทยา ไม่ว่าจะเป็นการกำเนิดขึ้นของธาตุแห่งจักรวาลและสรรพชีวิตทั้งหลายในโลก (ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนจะนำเสนออย่างละเอียดในหัวข้อใหญ่ต่อไป)

ในเกายิตกอุปนิษัต บทที่ 2 ข้อที่ 12 กล่าวถึงการสำแดงปรากฏออกของพรหมันผ่านกระบวนการดำเนินไปของธรรมชาติและผ่านเทพเจ้าทั้งหลาย มีใจความสำคัญว่า การปรากฏออกของพรหมัน ทำให้เกิดการเผาไหม้ (ไฟ), ทำให้

¹⁸ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 833.

¹⁹ Ibid., pp. 575-576.

เกิดลมหายใจ (ลม), ทำให้เกิดพระอาทิตย์, ทำให้เกิดพระจันทร์, ทำให้เกิดแสงสว่าง, ทำให้เกิดฟ้าแลบ, ทำให้เกิดขอบเขตพื้นที่ และจากการกระจายผ่านลมครอบคลุมทุกอย่าง ทำให้เทพเจ้าทั้งหลายเกิดขึ้น และจากเทพเจ้าทั้งหลาย อาตมัน (self) ก็เกิดขึ้น²⁰

ลักษณะการอธิบายเปรียบเทียบในแกยิตติอุปนิษัต จะแสดงออกว่าการมีชีวิตอยู่ การดำรงอยู่ การมีอยู่ ถือเป็นการสำแดงปรากฏออกของพรหมัน ส่วนการตาย การที่ไม่มีได้ดำรงอยู่ การไม่มีอยู่ ถือเป็นการไม่สำแดงปรากฏออกของพรหมัน ... จริงๆ แล้วการสำแดงปรากฏออกของพรหมันเมื่อคนคนหนึ่งพูดคือการปรากฏออกของเสียง และความตาย (การไม่สำแดงปรากฏออก) จะเกิดขึ้นเมื่อผู้นั้นไม่พูด การสำแดงปรากฏออกของพรหมันของดวงตา คือการที่คนคนหนึ่งมองเห็น และเปรียบได้ถึงความตาย ถ้าผู้นั้นหลับตาหรือมองไม่เห็น การสำแดงปรากฏออกของพรหมันของหู คือการที่คนคนหนึ่งได้ยินและเปรียบได้ถึงความตาย ถ้าผู้นั้นไม่ได้ยิน การสำแดงปรากฏออกของพรหมันของจิต คือ การที่คนคนหนึ่งได้คิด และเปรียบได้ถึงความตาย ถ้าผู้นั้นไม่ได้คิด สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากการกระจายผ่านลมหายใจ (ลม) และความตายย่อมเกิดขึ้นเมื่อสิ่งเหล่านี้ปราศจากลมหายใจ²¹

ในไกววัลยะอุปนิษัต ข้อที่ 8 กล่าวถึงพรหมันที่สำแดงปรากฏออกเป็นเทพเจ้า 3 องค์สำคัญว่า พรหมันคือ**พระพรหม** (ผู้สร้าง) พรหมันคือ**พระคิเว** (ผู้ตัดสิน) พระองค์คือพระอินทร์ พระองค์ไม่มีวันตาย สมบูรณ์สูงสุด พระองค์คือ**พระวิษณุ** (ผู้รักษา) พระองค์คือชีวิต พระองค์คือเวลา พระองค์คือไฟ (ดวงอาทิตย์) พระองค์คือพระจันทร์²²

การที่พรหมันสำแดงปรากฏออกเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญทั้งสาม ย่อมแสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจที่แผ่ซ่านกระจายไปทั่วทุกสรรพสิ่ง จากพระพรหม (ผู้สร้าง) ผู้ซึ่งทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างกำเนิดขึ้น ทั้งเชื้อของสิ่งมีชีวิตและธาตุแห่งจักรวาลอันเป็นบ่อเกิดของวัตถุทั้งหลาย การกำเนิดขึ้นของสรรพสิ่งจึงถือเป็นการสำแดงปรากฏออกของพรหมันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

²⁰ Ibid., pp. 769-770.

²¹ Ibid., pp. 770.

²² Ibid., p. 928.

นอกจากนี้การที่พรหมันสำแดงปรากฏออกเป็นเทพเจ้าต่างๆ ผู้ซึ่งมีหน้าที่ประจำต่อโลกแตกต่างกัน ก็เป็นสาเหตุสำคัญเบื้องต้นที่ทำให้ธาตุธรรมชาติและสรรพสิ่งกำเนิดขึ้นจากการสำแดงปรากฏออกของพรหมัน โดยผ่านเทพเจ้าต่างๆ ซึ่งเป็นผู้ทำให้สรรพสิ่งเหล่านี้ปรากฏขึ้นและดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบอีกทีหนึ่ง

ในเกายิตกอุปนิษัต ข้อที่ 3 กล่าวถึงการที่พรหมัน (เข้าไปอยู่) สำแดงปรากฏออกเป็นเทพเจ้าทั้งหลายว่า พระองค์ (พรหมัน) เป็นส่วนหนึ่งในโลกของพระอักษิ เป็นส่วนหนึ่งในโลกของพระวายุ เป็นส่วนหนึ่งในโลกของพระวรุณ เป็นส่วนหนึ่งในโลกของพระอินทร์ เป็นส่วนหนึ่งในโลกของพระประชาบดี เป็นส่วนหนึ่งในโลกของพระพรหม ฯลฯ²³

5. การใช้อุปมาเปรียบเทียบ (analogy)

ในเกายิตกอุปนิษัต บทที่ 4 ข้อที่ 3 - 18 กล่าวถึงบทสนทนาระหว่าง พาลากิ (Bālāki) ผู้อยู่ในวาระพราหมณ์กับอชาตศัตรุ หรือพระเจ้าอชาตศัตรุ (Ajātasatru) ผู้อยู่ในวาระกษัตริย์เกี่ยวกับพรหมัน พาลากิอธิบายถึงความรู้อันสมบูรณ์ของพรหมัน ผ่านการบูชาพรหมันว่าเป็นเสมือนพระอาทิตย์ พระจันทร์ ฯลฯ ในขณะที่พระเจ้าอชาตศัตรุ อธิบายว่า พรหมันแท้จริงแล้วคืออาดมัน (self) ของทุกสิ่ง ใจความสำคัญของบทสนทนานี้มีอยู่ว่า

- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นดังผู้ที่อยู่ในดวงอาทิตย์
- พระเจ้าอชาตศัตรุ: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นดังสิ่งดีเลิศ อยู่ในชุดคลุมยาวสีขาว เป็นสิ่งสมบูรณ์สูงสุดและอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นดังที่อยู่ในดวงจันทร์
- พระเจ้าอชาตศัตรุ: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะอาดมัน (self) ของอาหาร*
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้อยู่ในสายฟ้าแลบ

²³ Ibid., pp. 755-756.

* ในพฤตหารณยกะอุปนิษัตบทที่ 1 ตอนที่ 4 พราหมณ์ข้อที่ 6 กล่าวถึงพระจันทร์และพระอาทิตย์ว่า พระจันทร์เปรียบเหมือนอาหาร ส่วนพระอาทิตย์ (ไฟ) เปรียบเสมือนผู้กินอาหาร การให้ความหมายในอีกมุมมองหนึ่งของพระเจ้าอชาตศัตรุเพิ่มจากที่พาลากิพยายามอธิบายถึงพรหมันถือเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงสถานภาพอื่นที่แฝงอยู่ในสิ่งนั้น แต่เป้าหมายและการพยายามอธิบายถึงพรหมันของพระเจ้าอชาตศัตรุจะเน้น ไปถึงอาดมัน (self) ที่เป็นแก่นอยู่ในทุกสิ่ง ดังนั้นพระเจ้าอชาตศัตรุจึงมองว่าพรหมันคืออาดมัน (self) ของอาหาร

- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นอาดมัน (self) ของความจริง
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้อยู่ในเสียงฟ้าร้อง
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นอาดมัน (self) ของเสียง
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้อยู่ในอากาศ
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือพระอินทร์ ผู้ที่ศัตรูทั้งหลาย
ไม่อาจชนะได้
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ที่อยู่ในอวกาศ
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์ประหนึ่งเป็นผู้สงบนิ่ง
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ที่อยู่ในไฟ
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ที่ไม่สามารถจะต้านทานได้
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ที่อยู่ในน้ำ
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นอาดมัน (self) ของแสงสว่าง
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ที่อยู่ในกระจก
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็น (สิ่งสะท้อน) ความเหมือนนั้น
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ที่อยู่ในเงา
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกได้
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะผู้ที่เป็นเสมือนเสียงสะท้อน
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์เป็นเสมือนชีวิต
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือผู้ที่อยู่ในเสียงนั้น
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือความตาย
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือผู้ที่อยู่ในขณะที่เรากำลัง
หลับ พระองค์เคลื่อนไปมาในความฝัน
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือพระขม
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือผู้ที่อยู่ในร่างกาย
- พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือพระประชาบดี (เทพเจ้าแห่ง
การสร้าง)
- พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมันในฐานะที่พระองค์คือผู้ที่อยู่ในดาข้างขวา*

* ในพฤตหารณกะอุปนิษัท บทที่ 4 ตอนที่ 2 พรหมณะ ข้อที่ 2 อธิบายถึงผู้ที่อาศัยอยู่ในดาข้างขวา ใน
ที่นี้ว่าคือ พระอินทร์

พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมณ์ในฐานะที่พระองค์คืออาดมัน (self) ของการพูด
 พาลากิ: ข้าพเจ้าบูชาพรหมณ์ในฐานะที่พระองค์คือผู้ที่อยู่ในดาข้างซ้าย*
 พระเจ้าอชาตศัตรู: แต่เราบูชาพรหมณ์ในฐานะที่พระองค์คืออาดมัน (self) ของความจริง,
 อาดมัน (self) ของสายฟ้าแลบ, อาดมัน (self) ของแสงสว่าง²⁴

6. การอธิบายพรหมณ์ผ่านวัตถุเชิงกายภาพและถึงแควดล้อม

ในพฤทธารณกะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 5 พราหมณะ ข้อที่ 1 – 15 อธิบายว่าพรหมณ์คือทุกสิ่งทุกอย่าง

พรหมณ์คือโลก พรหมณ์คือน้ำ พรหมณ์คือไฟ พรหมณ์คืออากาศ
 พรหมณ์คือดวงอาทิตย์ พรหมณ์คือเศษหนึ่งส่วนสี่ พรหมณ์คือพระจันทร์ พรหมณ์
 คือสายฟ้าแลบ พรหมณ์คือเมฆหมอก พรหมณ์คืออวกาศ พรหมณ์คือกฎ**
 พรหมณ์คือความจริง พรหมณ์คือมวลมนุษยชาติ พรหมณ์คืออาดมัน อาดมันใน
 ที่นี้ที่แท้ แล้วคือพระเป็นเจ้าของสรรพชีวิต คือราชาแห่งสรรพชีวิตเสมือนหนึ่ง
 เปรียบได้กับล้อที่มีทั้งคุมล้อซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางและวงล้อ รวมกันเป็นหนึ่ง
 เช่นเดียวกับอาดมัน ที่อยู่ในสรรพชีวิตทั้งหลาย เทพเจ้าทั้งหลาย สรรพสิ่ง
 ทั้งหมด²⁵

ในฉานโทคยะอุปนิษัท บทที่ 3 ตอนที่ 14 ข้อ 1 – 4 กล่าวว่า โลกทั้งหมด
 คือพรหมณ์... พรหมณ์ผู้ซึ่งเป็นองค์ประกอบของจิต ผู้ซึ่งมีร่างกายคือชีวิต ผู้ซึ่ง
 มาจากแสงสว่าง ผู้ซึ่งคือความจริง ผู้ซึ่งมีวิญญาณคืออวกาศ การงานทั้งหลาย
 ถูกรวบรวมไว้ในพระองค์ ความปรารถนาทั้งหลายถูกรวบรวมไว้ในพระองค์

* ในพฤทธารณกะอุปนิษัท บทที่ 4 ตอนที่ 2 พราหมณะ ข้อที่ 3 อธิบายถึงผู้ที่อาศัยอยู่ในดาข้างซ้าย ใน
 ที่นี้ว่าคือ องค์มหะสิวีรัช (Virāj) ซึ่งเป็นมหะสิองค์หนึ่งของพระอินทร์

²⁴ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, pp. 785-789.

** พรหมณ์คือกฎ กฎในที่นี้หมายถึง ข้อกำหนดในเรื่องธรรมชาติ

²⁵ Ibid., pp. 201-205.

กลิ้งทั้งหลายถูกรวบรวมไว้ในพระองค์ รสทั้งหลายถูกรวบรวมไว้ในพระองค์
พระองค์ (พรหมัน) ทรงโอบล้อมโลกทั้งโลกไว้...²⁶

ในบทที่ 4 ตอนที่ 5 – 8 กล่าวถึงการเป็นเศษหนึ่งส่วนสี่ของพรหมันในแต่ละ
ละองค์ประกอบพื้นฐานของโลก กล่าวคือ สี่ส่วนของพรหมันแบ่งออกได้เป็น
ทิศตะวันออกหนึ่งส่วน ทิศตะวันตกหนึ่งส่วน ทิศใต้หนึ่งส่วน และทิศเหนือ
อีกหนึ่งส่วน สี่ส่วนของพรหมันนี้มีชื่อว่าการส่องสว่าง ... สี่ส่วนของพรหมัน
แบ่งออกได้เป็น พื้นดินหนึ่งส่วน ชั้นบรรยากาศหนึ่งส่วน ท้องฟ้าหนึ่งส่วน
และมหาสมุทรหนึ่งส่วน สี่ส่วนของพรหมันนี้มีชื่อว่าการไม่มีจุดจบ... สี่ส่วน
ของพรหมันแบ่งออกเป็น ไฟหนึ่งส่วน พระอาทิตย์หนึ่งส่วน พระจันทร์หนึ่ง
ส่วนและแสงสว่างหนึ่งส่วน สี่ส่วนของพรหมันนี้มีชื่อว่าการเปล่งแสง... สี่
ส่วนของพรหมันแบ่งออกเป็นลมหายใจหนึ่งส่วน ดาหนึ่งส่วน หูหนึ่งส่วนและ
จิตหนึ่งส่วน สี่ส่วนของพรหมันนี้มีชื่อว่าการควบคุมสิ่งคำจุน²⁷

ในบทที่ 7 ตอนที่ 1 - ตอนที่ 26 กล่าวถึงการบูชาพรหมัน และแสดง
ความสำคัญเป็นลำดับขั้นของหน่วยย่อย ซึ่งแท้จริงแล้ว หน่วยย่อยทุกส่วนคือ
พรหมันนั่นเอง โดยสรุปแล้วพรหมันคือชื่อ พรหมันคือการพูด พรหมันคือจิต
พรหมันคือเจตจำนง พรหมันคือการคิด พรหมันคือการพิจารณาไตร่ตรอง พรหมัน
คือการเข้าใจ พรหมันคือความแข็งแกร่ง พรหมันคืออาหาร พรหมันคือน้ำ
พรหมันคือความร้อน พรหมันคืออีเธอร์ พรหมันคือความจำ พรหมันคือ
ความหวัง พรหมันคือชีวิต พรหมันคือความจริง พรหมันคือความจริงและ
ความเข้าใจ พรหมันคือความศรัทธา พรหมันคือความมั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง
(ในศรัทธา) พรหมันคือกิจกรรม (พิธีกรรม) พรหมันคือความสุข พรหมันคือ
การไม่มีที่สิ้นสุด (ของความสุข) พรหมันคือการไม่มีที่สิ้นสุดและการมีที่สิ้นสุด
พรหมันคือความรู้สึกแห่งอาดมันและอาดมัน พรหมันคืออาดมันแรกเริ่มดั้งเดิม²⁸

²⁶ Ibid., p. 391-392.

²⁷ Ibid., pp. 408-411.

²⁸ Ibid., pp. 468-488.

ในไตรปิฎกอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 7 ข้อที่ 1 กล่าวว่าพรหมันคือความสุข (bliss) อันยิ่งใหญ่ แท้จริงแล้วสิ่งนี้ถือเป็นแก่นของสรรพสิ่ง ผู้ใดเข้าถึงแก่นแท้นี้ย่อมพบกับความสุข ผู้ใดก็ตามที่ค้นพบความรู้สึกแห่งการปราศจากความกลัว (fearlessness) ซึ่งสภาวะนี้มีอยู่ในพระองค์ (พรหมัน) ผู้ซึ่งไม่สามารถมองเห็นได้, ปราศจากร่างกาย, ไม่อาจที่จะนิยามได้, ปราศจากสิ่งคำจุนใด ๆ นี้เขาย่อมเข้าถึงความรู้สึกแห่งการปราศจากความกลัว (อย่างแท้จริง)²⁹

7. การอธิบายพรหมันผ่านพยางค์ศักดิ์สิทธิ์โอม (AUM)

ในปรัศนะอุปนิษัท ตอนที่ 5 ข้อที่ 2 กล่าวว่าเสียงจากพยางค์โอม คือพรหมัน 2 ระดับ คือระดับสูงและระดับต่ำ

ราชาฤๅษณ์ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า พรหมันระดับสูงคือพรหมันที่ปราศจากคุณสมบัติหรือนิรคุณพรหมัน ส่วนพรหมันระดับต่ำคือพรหมันที่มีคุณสมบัติ หรือสคุณพรหมัน เช่น พระศิวะ เป็นต้น³⁰

ในมุนฑกะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 2 ข้อที่ 4, 6 กล่าวว่า พยางค์โอมคือคันศร จริงๆแล้วอาดมันคือลูกศร การเปล่งพยางค์โอมนำไปสู่เป้าหมายแห่งพรหมัน เมื่อลูกศรดำเนินไปในทิศทางที่ปราศจากความผิดพลาดก็เปรียบเสมือนอาดมัน (ลูกศร) ที่พุ่งรวมเป็นหนึ่งเดียวกับเป้า (พรหมัน) ... การเพ่งจิตพิจารณาพยางค์ศักดิ์สิทธิ์โอมว่าคืออาดมัน ย่อมทำให้ผู้นั้นประสบความสำเร็จและสามารถก้าวพ้นความมืดมนไปได้³¹

ในมาณฑุกะอุปนิษัท ข้อที่ 1 กล่าวว่าพยางค์โอม คือทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งต่างๆ อธิบายได้โดยผ่านพยางค์โอม ทุกๆสิ่งทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต และไม่ว่าจะไรก็ตามที่อยู่พ้นจากกาลเวลาทั้งสามนี้ นั่นย่อมคือพยางค์ศักดิ์สิทธิ์โอม

²⁹ Ibid., pp. 548-549.

³⁰ Ibid., p. 664.

³¹ Ibid., pp. 683-684.

ราชาฤษณณ์ให้คำอธิบายว่า พยางค์โอมอันถือเป็นสัญลักษณ์ของพรหมันเป็นเสมือนตัวขึ้นเพื่อการสำแดงปรากฏออกของพรหมัน ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏบนโลกทั้ง (ในอดีต ปัจจุบัน อนาคต) และการไม่สำแดงปรากฏออกของพรหมัน อันถือเป็นความจริงอันสมบูรณ์สูงสุด³²

ในไตรปิฎกอุปนิษัท บทที่ 1 ตอนที่ 8 ข้อที่ 1 กล่าวว่า โอมคือพรหมัน โอมคือทุกสิ่ง จริงๆ แล้วพยางค์โอมคือการเชื่อม คือการเปล่งเสียงและท่องบทสวด...³³

ในไมตราณียอุปนิษัทบทที่ 6 ข้อที่ 4 – 5 กล่าวว่า...จริงๆ แล้วพยางค์ (โอม) นี้คือบุญ (ความคิดซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ สมบูรณ์แบบ) จริงๆ แล้วพยางค์ (โอม) นี้คือสิ่งสูงสุด (พยางค์โอมนี้คือพระพรหมัน) จริงๆ แล้วหลังจากที่ได้รู้แจ้ง พยางค์ (โอม) นี้แล้ว (กล่าวคือ เมื่อรู้แจ้งพระพรหมันแล้ว) เขาต้องการสิ่งใด สิ่งนั้น (ข้อมเป็น) ของเขา... โดยการพูดว่า “โอม” สิ่งทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นอันว่าได้รับการสรรเสริญ ได้รับการบูชาและเข้าถึงได้แล้ว เพราะอย่างนี้ท่านจึงได้กล่าวว่า: คุณกร เธอผู้รักความจริง (ผู้ต้องการรู้แจ้งปรมาตตัจ) จริงๆ แล้ว (พยางค์) โอมนี้เองคือพรหมัน ทั้งปรพรหมันและอปรพรหมัน (ใช่แล้ว) พยางค์ (โอม) นี้เอง (คือพระพรหมัน ทั้งปรพรหมันและอปรพรหมัน)³⁴

8. ภาวะอดุตรภาพ (transcendence) ของพรหมัน*

ในเสวตาสวตระอุปนิษัท บทที่ 6 ข้อที่ 5 กล่าวว่า พระองค์ (พรหมัน) เป็นจุดเริ่มต้น เป็นเหตุแห่งการสร้าง โดยเป็นผู้รวมหน่วยย่อย คือ วิญญาณ = บุรุษ และร่างกาย = ประภคิตี เข้าไว้ด้วยกัน พระองค์ (พรหมัน) อยู่เหนือกาลทั้งสาม คือ (อดีต ปัจจุบัน และอนาคต)³⁵

³² Ibid., p. 695.

³³ Ibid., p. 535

³⁴ วรลักษณ์ พับบรจ, *คัมภีร์ปัญจเวทาทตะ*, หน้า 161-162.

* ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะเปรียบเทียบกับแนวความคิดของตะวันตก ผ่านมโนทัศน์ panentheism ซึ่งจะนำเสนออย่างละเอียดอีกทีหนึ่งในบทความต่อไป (บทที่ 3)

³⁵ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 744.

ในข้อที่ 6 กล่าวว่าพระองค์เป็นผู้ซึ่งเหนือกว่า (และ) แตกต่างจากรูป
ทั้งหลายของต้นไม้* และกาล เป็นผู้ซึ่งโลกนี้ได้แปรสภาพมา³⁶

ในมณฑลอะอุปนิษัต บทที่ 3 ตอนที่ 1 ข้อที่ 7 – 8 กล่าวถึงพรหมันว่า สิ่ง
นั้น (พระพรหมัน) ทั้งแผ่กว้างไพศาล (ไร้ขอบเขตที่สิ้นสุด) เป็นทิพย์ (เป็นสิ่งที่
ไม่มีในโลก) มีรูปเป็นอจินไตย (ไม่อาจจินตนาการได้ เพราะไม่มีขอบเขตจำกัด)
และสิ่งนั้นซึ่งมีความละเอียดยิ่งกว่าละเอียดย่อมส่องแสงสว่างไสว (เสมอ) สิ่งนั้น
อยู่แสนไกลยิ่งกว่าไกล และ (ในขณะที่เดียวกัน) ก็อยู่ใกล้ใน (หัวใจ) นี้เอง เมื่อ
(บรรดาพระฤๅษีทั้งหลาย) เห็นอยู่ว่า (สิ่งนั้น) ดำรงอยู่ในที่เร้นลับใน (หัวใจ) นี้เอง

มิใช่เป็นสิ่งที่จะรู้ได้ด้วยตา ด้วยอินทรีย์อื่นๆ หรือแม้แต่ด้วยคำพูด ด้วย
การบำเพ็ญตบะ (ซึ่งเน้นการทรมานกาย) หรือ ด้วยการทำ (กุศลกรรม โดยขาด
ความเข้าใจในจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการทำกุศลกรรม) แต่หลังจากที่เป็นผู้มี
ธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะความสว่างไสวแห่งญาณ เขาผู้ซึ่งกำลังเพ่งจิต (เข้าฌาน)

* คำว่าต้นไม้ (วฤกษ) ในที่นี้หมายถึง ต้นไม้จักรวาล หรือ ต้นวิภูสงสาร ต้นไม้ชนิดนี้มีกล่าวถึงในอะ
อุปนิษัต และไมตรีอุปนิษัตด้วย ในมหากาโรคะ ต้นไม้จักรวาลนี้ถูกเรียกว่า “ต้นพรหมันอันมีอยู่ชั่ววันรันคร”
(พฤษุมวฤกษสุตนาณะ) และบุคคลสามารถตัดทำลายต้นไม้ต้นนี้ได้ “ด้วยคาบสูงสุด คือ ความรู้แจ้ง” (ชญาเนน
ปรมาสีนา) ในภควัตติกา พระกฤษณะ ได้ครุสถึงวิธีทำลายต้นไม้จักรวาลต้นนี้ด้วยการละทิ้งความผูกพันยึดติดหรือ
กามตัณหาและอุปาทาน ดังนี้

(ปวงปราชญ์) ท่านได้กล่าวถึงต้นไม้ที่ไม่มีวันตาย มีรากเหง้าอยู่เบื้องบน มีกิ่งก้านสาขาอยู่เบื้องล่าง
มีใบ (ซึ่งให้ความร่มเย็นเป็นสุข) เป็นพระเวท ผู้ใคร่จักต้นนี้ ผู้นั้นคือผู้รู้พระเวท

กิ่งของต้นไม้ต้นนี้แผ่ไปทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง เจริญงอกงามได้ด้วยคุณ (คือคัมภีร์ ธรรมและสัตตวะ)
มีวิษย (คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) เป็นยอดอ่อนและมีรากอากาศ คือ การผูกติดอยู่กับ (ผล) กรรมที่แผ่ขยาย
ออกไปเบื้องล่างในมนุษยโลก

ดังนั้น รูปของต้นไม้ต้นนี้จึงไม่มีผู้พบเห็นในโลกนี้ ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายรวมทั้งที่ขึ้นอยู่ (ของต้น
วิภูสงสารนี้ก็ไม่ปรากฏว่าอยู่ตรงไหน) หลังจากตัดต้นไม้ที่รากซึ่งงอกงามเต็มที่ดินนี้ได้แล้วด้วยศัสตราวุธ
อันแข็งแรง คือ ความไม่ผูกพันยึดติด

จากนั้น ควรแสวงหาจุดหมายนั้นที่เมื่อบุคคลไปถึงแล้ว ไม่หวนกลับมา (สู่การเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้)
อีก (โดยการจัดปณิธานว่า) ข้าพเจ้าจะขอไปให้ถึงบุรุษ (พระเป็นเจ้า ผู้สถิตอยู่ในร่างกาย) ผู้เป็นจุดตั้งต้น (ของ
วิภูสงสาร) ผู้นั้น ผู้ซึ่งเป็นสาเหตุที่มาของการปรากฏมีขึ้น (ของจักรวาลและสิ่งมีชีวิต) ในครั้งโบราณกาล อ่างถึง
ใน วรรลักษ์ณ์ พับบรรจง, คัมภีร์ปัญจเวททานตะ, หน้า 49-50.

³⁶ วรรลักษ์ณ์ พับบรรจง, คัมภีร์ปัญจเวททานตะ, หน้า 29.

อยู่ ย่อมมองเห็นพระองค์ผู้ทรงปราศจากส่วนเสี้ยว (เขาย่อมเข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวของสกลจักรวาลในพระพรหมัน)³⁷

ในไมตรายณียุปนิษัตบทที่ 6 ข้อที่ 19 กล่าวว่า สิ่งซึ่งไร้ความคิดปรุงแต่ง (พระพรหมัน) ดำรงอยู่ในท่ามกลางความคิดปรุงแต่ง เป็นอจินไตย (ไม่อาจจินตนาการได้) ถูกซ่อนเร้นไว้ เป็นสิ่งสูงสุด...³⁸

9. ภาวะอภันตรภาพ (Immanence) ของพรหมัน*

ในเสวตาสวตระอุปนิษัต บทที่ 2 ข้อที่ 17 กล่าวว่า พระเจ้า (พรหมัน) ผู้ซึ่งอยู่ในไฟ ผู้ซึ่งอยู่ในน้ำ ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในความเป็นโลกนี้ ผู้ซึ่งอยู่ในพันธุ์พืช ผู้ซึ่งอยู่ในต้นไม้...³⁹

ในบทที่ 4 ข้อที่ 2-3 กล่าวถึงพรหมันว่า จริงๆ แล้วพระองค์คือพระอักษิ พระองค์คือพระอาทิตย์ พระองค์คือพระวายู พระองค์คือพระจันทร์ พระองค์คือพระศุกร์ พระองค์คือพระพรหม พระองค์คือเทพแห่งน้ำ พระองค์คือพระประชาบดี

พระองค์คือผู้หญิง พระองค์คือผู้ชาย พระองค์คือเด็กวัยรุ่มทั้งหญิงและชาย พระองค์คือสาวพรหมจรรย์ พระองค์คือคนแก่ที่เดินโซเซโดยใช้ไม้เท้า พระองค์เป็นผู้กำเนิด พระพักตร์ของพระองค์มีอยู่ทั่วทุกทิศทาง⁴⁰

ในบทที่ 6 ข้อที่ 11 กล่าวว่า พระองค์ (พรหมัน) คือความเป็นหนึ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในสรรพชีวิตทั้งหลาย ทรงแผ่ซ่านไปทั่วในทุกอย่าง อยู่ภายในอาตมัน (self)

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126-127.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

* ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะเปรียบเทียบกับแนวความคิดของตะวันตก ผ่านมโนทัศน์ panentheism ซึ่งจะนำเสนออย่างละเอียดอีกทีหนึ่งในบทต่อไป (บทที่ 3)

³⁹ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 724.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 731-732. การตีความจากข้อความในคัมภีร์ข้างต้น สามารถมองได้อีกมุมหนึ่ง คือ การสำแดงปรากฏออกของพรหมัน (manifestation) เช่นกัน

ของสรรพชีวิตทั้งหลาย เป็นผู้กำหนดและบัญญัติการกระทำทั้งหลาย เป็นผู้ดำรง
อยู่ในสรรพชีวิตทั้งหลาย พระองค์ทรงเป็นพยาน ทรงเป็นผู้รู้...⁴¹

ในพฤษทวารัณยกะอุปนิษัตบทที่ 3 พราหมณะที่ 7 ข้อที่ 3 – 23 อธิบายถึง
พรหมันว่าพระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นดิน ... ร่างกายของพระองค์คือพื้นดิน เป็น
ผู้ควบคุมพื้นดินจากภายใน พระองค์คืออาดมัน พระองค์คือผู้ควบคุม เป็นอมตะ

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในน้ำ ... ร่างกายของพระองค์คือน้ำ เป็นผู้ควบคุม
น้ำจากภายใน พระองค์คืออาดมัน พระองค์คือผู้ควบคุม เป็นอมตะ

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในไฟ...ร่างกายของพระองค์คือไฟ เป็นผู้ควบคุมไฟ
จากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในท้องฟ้า...ร่างกายของพระองค์คือท้องฟ้า เป็นผู้
ควบคุมท้องฟ้าจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในอากาศ...ร่างกายของพระองค์คืออากาศ เป็นผู้
ควบคุมอากาศจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในสวรรค์...ร่างกายของพระองค์คือสวรรค์ เป็นผู้
ควบคุมสวรรค์จากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในพระอาทิตย์...ร่างกายของพระองค์คือพระอาทิตย์
เป็นผู้ควบคุมพระอาทิตย์จากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในเศษหนึ่งส่วนสี่ของอวกาศ...ร่างกายของพระองค์
คือเศษหนึ่งส่วนสี่ของอวกาศ เป็นผู้ควบคุมเศษหนึ่งส่วนสี่ของอวกาศจาก
ภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในพระจันทร์และดวงดาว...ร่างกายของพระองค์คือ
พระจันทร์และดวงดาว เป็นผู้ควบคุมพระจันทร์และดวงดาวจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในอีเธอร์...ร่างกายของพระองค์คืออีเธอร์ เป็นผู้
ควบคุมอีเธอร์จากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในความมืด...ร่างกายของพระองค์คือความมืด เป็นผู้
ผู้ควบคุมความมืดจากภายใน...

⁴¹ Ibid., p. 746.

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในแสงสว่าง...ร่างกายของพระองค์คือแสงสว่าง เป็นผู้ควบคุมแสงสว่างจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในสรรพชีวิตทั้งหลาย...ร่างกายของพระองค์คือ สรรพชีวิตทั้งหลาย เป็นผู้ควบคุมสรรพชีวิตทั้งหลายจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในลมหายใจ...ร่างกายของพระองค์คือลมหายใจ เป็นผู้ควบคุมลมหายใจจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ใน (อวัยวะแห่ง) การพูด...ร่างกายของพระองค์คือ การพูด เป็นผู้ควบคุมการพูดจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในดวงตา...ร่างกายของพระองค์คือดวงตา เป็นผู้ ควบคุมดวงตา (การมองเห็น) จากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในหู...ร่างกายของพระองค์คือหู เป็นผู้ควบคุมหู จากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในจิต...ร่างกายของพระองค์คือจิต เป็นผู้ควบคุมจิต จากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในผิวหนัง...ร่างกายของพระองค์คือผิวหนัง เป็นผู้ ควบคุมผิวหนังจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในความเข้าใจ...ร่างกายของพระองค์คือความเข้าใจ เป็นผู้ควบคุมความเข้าใจจากภายใน...

พระองค์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในน้ำเชื้อ...ร่างกายของพระองค์คือน้ำเชื้อ เป็นผู้ ควบคุมน้ำเชื้อจากภายใน... พระองค์คืออาดัมน์ พระองค์คือผู้ควบคุม เป็น อมตะ⁴²

10. ภาวะสรรพพลหรือภาวะพละานุภาพ (omnipotence) ของพรหมัน

ในเสวตาศวตระอุปนิษัท บทที่ 3 ข้อที่ 1-2 กล่าวว่าพระองค์ (พรหมัน) ทรงเป็นผู้ปกครอง (สกลจักรวาล) ด้วยอำนาจพละานุภาพของพระองค์...⁴³

⁴² Ibid., pp. 225-230.

⁴³ Ibid., p. 725.

ในบทที่ 4 ข้อที่ 1 กล่าวว่า...พระองค์ (พรหมัน) ทรงสร้างรูปต่างๆ มากมาย จากใช้พลังอำนาจทั้งหลายของพระองค์ เพื่อจุดหมายที่เร้นลับ พระองค์ทรงรวบรวมสกลจักรวาล (ทั้งในเบื้องต้นและในท้ายที่สุด) เข้าไว้ด้วยกัน...⁴⁴

ในบทที่ 6 ข้อที่ 12 กล่าวว่า พระองค์ (พรหมัน) ผู้ทรงควบคุมสรรพสิ่งทั้งหลาย โดยปราศจากการกระทำ...⁴⁵

ในมณฑกะอุปนิษัท บทที่ 1 ตอนที่ 1 ข้อที่ 1, 8 กล่าวว่า พระพรหมทรงเสด็จสมภพเป็นองค์แรกในบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย พระองค์ทรงสร้างสกลจักรวาลขึ้นและเป็นผู้คุ้มครองโลก... **ด้วยพลาณาภาพ** จากการบำเพ็ญตบะของพรหมัน ทำให้เกิดอาหารขึ้น จากอาหารชีวิตก็เกิดขึ้น จากชีวิตจิตก็เกิดขึ้น จากจิตธาตุทั้งห้าก็เกิดขึ้น⁴⁶

11. ภาวะสัตัพัญญา (omniscience) ของพรหมัน

ในเสวตาสวตระอุปนิษัท บทที่ 5 ข้อที่ 1 กล่าวถึงภาวะแห่งการรู้ทั่ว (สัตัพัญญา) ของพรหมันว่า ... จริงๆ แล้ว ความไม่รู้เป็นสิ่งที่มีการเสื่อมสูญ ส่วนความรู้เป็นสิ่งอมตะ พระองค์ (พรหมัน) ผู้ซึ่งมีอำนาจควบคุมทั้งความรู้และความไม่รู้⁴⁷

ในบทที่ 6 ข้อที่ 16 กล่าวว่า...พระองค์ (พรหมัน) เป็นผู้รู้แจ้งในทุกสิ่ง... เป็นผู้รู้...เป็นผู้รู้แจ้งทุกสิ่งทุกอย่าง⁴⁸

ในมณฑกะอุปนิษัทบทที่ 2 ตอนที่ 2 ข้อที่ 7 กล่าวว่า พระองค์ (พรหมัน) ผู้ซึ่งรู้ทั่วในทุกสิ่ง เป็นผู้ที่มีปัญญาหลักแหลมในทุกสิ่ง...⁴⁹

⁴⁴ Ibid., p. 731.

⁴⁵ Ibid., p. 746.

⁴⁶ Ibid., p. 671, 673.

⁴⁷ Ibid., p. 738. การที่พรหมันเป็นผู้มีอำนาจควบคุมทั้งความรู้และความไม่รู้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงการเป็นสัตัพัญญาหรือการรู้ทั่วพร้อมในความรู้ทั้งหลาย

⁴⁸ Ibid., p. 747.

⁴⁹ Ibid., p. 684.

12. ภาวะสรรพทานหรือภาวะการมีอยู่ทั่วทุกแห่งในเวลาเดียวกัน (omnipresence) ของพรหมัน

ในเสวตาศวตระอุปนิษัต บทที่ 2 ข้อที่ 16 กล่าวว่า แท้จริงแล้วพระองค์พรหมัน คือพระเจ้าผู้ซึ่งอยู่ทั่วในทุกพื้นที่...⁵⁰

ในบทที่ 3 ข้อที่ 14, 16 กล่าวถึงบุรุษ ซึ่งหมายถึง พรหมันบริสุทธิ ว่าเป็นบุรุษผู้มีศิระะนับพัน มินัยน์ดานับพัน มีเท้านับพัน เมื่อครอบคลุมพิภพนี้ไว้ทั้งหมดทุกทิศทุกทางแล้ว ยังมีเกินออกไปอีก 10 องคุลี... * สิ่งนั้น (พระพรหมัน) มีมือและเท้าทั่วไปในทุกทิศทุกทาง มินัยน์ตา ศิระะและหน้าทั่วไปในทุกทิศทุกทาง มีหูทั่วไปในทุกทิศทุกทาง ดำรงอยู่ในโลกโดยครอบคลุมทุกสิ่งไว้⁵¹

ในมณฑกะอุปนิษัตบทที่ 1 ตอนที่ 1 ข้อที่ 6 กล่าวว่า สิ่งนั้น (พรหมัน)... มีการแผ่กระจายครอบคลุมไปทั่ว มีอยู่ทั่วไปในทุกหนทุกแห่ง...⁵²

จากข้อมูลทั้งหมดที่ผู้เขียนได้เสนอมาทั้ง 12 หัวข้อ เป้าหมายหลักคือ

1. เพื่อทำความเข้าใจสภาวะหรือคุณลักษณะของพรหมันที่ปรากฏอยู่ในตัวเนื้อหาคัมภีร์อุปนิษัตสำคัญ** อย่างละเอียด
2. เพื่อนำข้อมูลในบางหัวข้อไปวิเคราะห์ต่อในประเด็นหลักที่ผู้เขียนจะทำการวิจัย คือ

⁵⁰ Ibid., p. 724.

* ความหมายของข้อความนี้คือปริมาณหรือพระพรหมันนั้น ไม่มีขอบเขตที่สิ้นสุด ภาวะของพระองค์มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกสกลจักรวาล อ้างถึงใน วรลักษณ์ พับบรรจง, **คัมภีร์ปัญจเวทนานตะ**, หน้า 46.

⁵¹ วรลักษณ์ พับบรรจง, **คัมภีร์ปัญจเวทนานตะ**, หน้า 16.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

** คัมภีร์อุปนิษัตสำคัญทั้ง 13 อุปนิษัตหากนำเกณฑ์การแบ่งตามยุคแห่งการเกิดขึ้นของพระเวททั้ง 4 คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอาถรรพเวท จะแบ่งได้ดังนี้คือ 1. โอคเรยะอุปนิษัตและเกายีตทิอุปนิษัต เกิดขึ้นในสมัยฤคเวท 2. กฤษอุปนิษัต ไตตติริยะอุปนิษัต เสวตาศวตระอุปนิษัต และไมตรายณิอุปนิษัต เกิดขึ้นในสมัยยชุรเวท (คำ) ส่วนพฤททธารณยะอุปนิษัตและอิศวาสาชยะอุปนิษัต เกิดขึ้นในสมัยยชุรเวท (ขาว) 3. เกณะอุปนิษัต และฉานโทคยะอุปนิษัต เกิดขึ้นในสมัยสามเวท 4. ปรศนะอุปนิษัต มุณฑกะอุปนิษัต และมาณชุกยะอุปนิษัต เกิดขึ้นในสมัยอาถรรพเวท

- 2.1 ข้อมูลในหัวข้อการมีคุณสมบัติของพรหมัน การปราศจากคุณสมบัติของพรหมัน ภาวะชั่วตรงข้ามของพรหมัน และการปรากฏสำแดงออกของพรหมัน จะนำไปวิเคราะห์เพื่อการผสานแนวความคิด (ในช่วงท้ายของบท)
- 2.2 ข้อมูลในหัวข้อภาวะอุดรภาพของพรหมัน และภาวะอัปกันตภาพของพรหมัน จะนำไปวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์มโนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตวามโนทัศน์หนึ่งที่สามารถนำมาทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตได้ คือ มโนทัศน์ panentheism

การพิจารณาแยกแยะธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันออกเป็นหมวดหมู่ย่อย ทำให้เราสามารถจับเอาประเด็นย่อยเหล่านี้เข้าไปร่วมพิจารณาผ่านมโนทัศน์พระเจ้า ไม่ว่าจะเป็นมโนทัศน์เอกนิยม มโนทัศน์เทวนิยม มโนทัศน์สรรพเทวนิยม หรือมโนทัศน์ panentheism เพื่อที่จะพิจารณาว่ามโนทัศน์เหล่านี้สามารถใช้เพื่อทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้าในปรัชญาอุปนิษัตได้หรือไม่อย่างไร

การพิจารณามโนทัศน์พระเจ้าหรือพระพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตในที่นี้ ผู้เขียนจะพิจารณาในลักษณะภาพรวมเพื่อหาข้อสรุปว่ามโนทัศน์ใดที่จะสามารถครอบคลุมสภาวะแห่งพรหมันได้อย่างสมบูรณ์และสามารถนำไปใช้ได้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมสูงสุด

ภายใต้ความหลากหลายของเทพเจ้าทั้งหลายในคัมภีร์อุปนิษัต ทั้งพระอินทร์ พระวรุณ พระอัคนี พระรุทรา พระยม ฯลฯ ทำให้เกิดการพิจารณามโนทัศน์เทวนิยมอยู่บ่อยๆ และถึงแม้ว่ามโนทัศน์นี้จะถูกนำมาใช้เพื่อพิจารณาการอธิบายรายละเอียดปลีกย่อยเรื่องเทพเจ้า ของอินเดีย แต่ก็ไม่สามารถนำไปใช้เพื่อทำความเข้าใจสภาวะแห่งพรหมันโดยตรงได้ เพราะพรหมันมีเพียงหนึ่ง มิใช่ความหลากหลาย แต่ความหลากหลายที่ปรากฏอยู่ (เทพเจ้าทั้งหลาย) เป็นเพียงแต่การปรากฏสำแดงออกของพรหมันเท่านั้น เพราะฉะนั้นมโนทัศน์เทวนิยมจึงถือเป็นมโนทัศน์ย่อยที่แฝงอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัต เพื่อใช้ทำความเข้าใจสภาวะการปรากฏสำแดงออกของพรหมันอีกทอดหนึ่งเท่านั้น

การกล่าวว่าพรหมันมีเพียงหนึ่ง ไม่เป็นสอง และมีใช้ความหลากหลาย อาจนำมโนทัศน์เอกนิยมเข้ามาพิจารณา ซึ่งก็พบว่ามโนทัศน์นี้ ถือเป็นมโนทัศน์หนึ่งที่สามารถใช้ในการอธิบายสภาวะแห่งพรหมันได้ แต่หากจะยึดมโนทัศน์เอกนิยมว่าเป็นมโนทัศน์หนึ่งของพรหมัน ย่อมหมายความว่าความหลากหลาย ปรากฏการณ์ต่างๆ หรือมาเป็นสิ่งที่ไม่แท้จริง พรหมันเท่านั้นที่เป็นจริงสิ่งเดียว ซึ่งแนวความคิดนี้ ศังกรจารย์เป็นผู้ให้คำอธิบายไว้ และทำให้มโนทัศน์เอกนิยมดูเหมือนจะสามารถนำมาใช้กับสภาวะแห่งพรหมันได้อย่างสมบูรณ์เลขที่เดียว แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงทัศนะมายา หรือความหลากหลายตลอดจนปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์

อุปนิษัตพบวาทศนะดังกล่าวไม่ถือว่าเป็นสิ่งไม่จริงแท้เสียทีเดียว เพราะประเด็นสำคัญในแต่ละอุปนิษัตที่พบได้บ่อยคือประเด็นอาดมัน (self) อาดมันหรือปุรุษในที่นี้ คือสภาวะบริสุทธิ์ของพรหมันที่อภักันตรภาพ (immanence) อยู่ในทุกสิ่ง ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ดังนั้นการปฏิเสธแบบชี้ชัดลงไปว่าวัตถุหรือคุณภาพของสิ่งเป็นมาชาเป็นภาพลวงตา เป็นสิ่งไม่จริงตามแบบทศนะของสังครจารย์จึงไม่น่าจะเป็นความคิดที่สมบูรณ์ถูกต้องเสียทีเดียว

การพิจารณาถึงมโนทัศน์เอกนิยมของพรหมันจึงน่าจะพิจารณาไปในประเด็นของความจริงอันสมบูรณ์สูงสุดในปรัชญาอุปนิษัตมากกว่า กล่าวคือความแท้จริงอันสมบูรณ์สูงสุดมีเพียงหนึ่งเดียว และความเป็นหนึ่งเดียวมีลักษณะองค์รวม “สรรพสิ่งแท้จริงแล้วก็คือพรหมัน”

มโนทัศน์ลำดับต่อมาคือ สรรพเทวนิยม แนวความคิดหลักๆ ของมโนทัศน์นี้คือพระเจ้าทรงอภักันตรภาพ (immanence) แต่พระเจ้าไม่ทรงอูตรภาพ (transcendence) ในแง่นี้เมื่อนำพระเจ้าในคัมภีร์อุปนิษัตมาพิจารณาแล้วพบว่า พระเจ้าหรือพรหมันมีลักษณะอูตรภาพ ดังที่กล่าวไว้ในหัวข้อธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันข้อที่ 8 ดังนั้นพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตจึงไม่สามารถนำไปใช้หรือให้ถูกจำกัดอยู่ในมโนทัศน์สรรพเทวนิยมได้อย่างสมบูรณ์

เนื่องจากพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัต มีทั้งลักษณะ (ภาวะ) อูตรภาพและอภักันตรภาพ ดังนั้นมโนทัศน์ที่น่าจะใช้ในการทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้า คือมโนทัศน์ Panentheism*

มโนทัศน์ Panentheism คือมโนทัศน์ที่พระเจ้ามีคุณลักษณะ 2 อย่าง ภายในพระองค์ คือคุณลักษณะ (ภาวะ) อูตรภาพ** และคุณลักษณะ (ภาวะ) อภักันตรภาพ***

แต่หากพิจารณาภาพรวมทั้งหมด พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตซึ่งมีทั้งลักษณะเป็นหนึ่ง(เอกนิยม) และมีคุณลักษณะ 2 อย่าง ภายในคือ ภาวะอูตรภาพและภาวะอภักันตรภาพ ทำให้สรุปได้ว่า พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตอยู่ภายใต้มโนทัศน์ 2 มโนทัศน์ คือ เอกนิยม และ

* โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3 การมองทศนะพระเจ้าหรือพรหมันผ่านมโนทัศน์ Panentheism ในคัมภีร์อุปนิษัต

** ในพจนานุกรมศัพท์ปรัชญาหมายถึง 1. ภาวะที่อยู่พ้นขอบข่ายของโลกหรือธรรมชาติ 2. ภาวะที่พ้นจากโลกียวิสัย อ้างถึงใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย (เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชัน จำกัด, 2543), หน้า 98.

*** ในพจนานุกรมศัพท์ปรัชญาหมายถึง ภาวะที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งปรากฏอยู่ในอีกสิ่งหนึ่ง เช่น สรรพเทวนิยม (pantheism) เชื่อว่าพระเป็นเจ้า (God) แพร่อยู่ในทุก ๆ สิ่ง อ้างถึงใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า 47.

Pantheism เพราะฉะนั้นพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตจึงมีลักษณะเป็น Pantheistic Monism

เปรียบเทียบการทำความเข้าใจโน้ตศน์พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตสำคัญผ่านมโนทัศน์ เทวนิยม สรรพเทวนิยม pantheism และเอกนิยม

ผู้เขียนได้สรุปว่า โน้ตศน์ที่สามารถเข้าใจคุณลักษณะของพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตได้อย่างสมบูรณ์ คือมโนทัศน์ pantheism หรือ pantheistic monism และเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น ในหัวข้อนี้ ผู้เขียนจะเปรียบเทียบให้เห็นถึงองค์ประกอบปลีกย่อยของแต่ละมโนทัศน์ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการทำความเข้าใจพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตผ่านมโนทัศน์ต่างๆ มีข้อจำกัดอันเกิดจากองค์ประกอบปลีกย่อยของแต่ละมโนทัศน์อย่างไรบ้าง

1. มโนทัศน์เทวนิยม (theism) มีองค์ประกอบสำคัญคือ เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้ารวมไปถึงเทพเจ้าต่างๆ⁵³ ซึ่งลักษณะการสร้างโลกของพระเจ้านั้น คือการที่พระองค์ทรงสร้างโลกและจักรวาลจากความไม่มีอะไร (ex nihilo) คือพระองค์ทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า นอกจากนี้พระเจ้าในลัทธิเทวนิยมมีลักษณะเป็นบุคคล (personal God)⁵⁴ นักเทวนิยมมีทัศนะแตกต่างจากนักสรรพเทวนิยมว่า พระเจ้าไม่เป็นเอกลักษณ์ (identical) กับจักรวาล แต่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและทรงอุตสาหกรรม แต่ลักษณะการอุตสาหกรรมของพระเจ้าในลัทธิเทวนิยมจะเป็นลักษณะนามธรรม กล่าวคือภาวะอุตสาหกรรมของพระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความเข้าใจและการคิดถึงของมนุษย์

2. มโนทัศน์สรรพเทวนิยม (pantheism) มีองค์ประกอบสำคัญคือ

2.1 เชื่อว่าความจริงมีหนึ่งเดียว (oneness of reality) ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระเจ้า เมื่อพระเจ้าคือทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีนัยสำคัญว่าพระเจ้าอยู่ภายในทุกสิ่งที่ปรากฏอยู่ นักสรรพเทวนิยมปฏิเสธทัศนะของกลุ่มนักคิดที่เชื่อว่าความจริงมีหนึ่งเดียวแต่ความจริงนั้นมีลักษณะเป็นวัตถุหรือสสาร เช่นกลุ่มนักธรรมชาตินิยม (naturalism) ที่มีทัศนะว่าธรรมชาติเท่านั้นคือความจริงหนึ่งเดียว

2.2 พระเจ้าไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด (the Independence of God) หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับพระเจ้าแต่พระเจ้าไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด นักสรรพเทวนิยมปฏิเสธการคิดหรือการพูดถึงคุณสมบัติ คุณลักษณะหรือบุคลิกลักษณะของพระเจ้า เพราะวิธีการดังกล่าวถือเป็นการทำให้พระเจ้าถูกจำกัดอยู่ภายใต้กรอบของความคิดและความเข้าใจอันมีลักษณะจำกัด (finite) ของมนุษย์ วิธีการอธิบายหรือพูดถึงพระเจ้าโดยทั่วไปแล้วมีอยู่ 2 วิธี คือหนึ่งการปฏิเสธว่าพระเจ้าไม่ใช่สิ่งนั้น พระเจ้าไม่ใช่สิ่งนี้ สองการอธิบายถึงคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของพระเจ้าในทางที่ดี เช่นพระเจ้าทรง

⁵³ <http://en.wikipedia.org/wiki/Theism>.

⁵⁴ <http://mb-soft.com/believe/text/theism.htm>

ศัพท์บัญญัติแจ้ง พระเจ้าบริสุทธิ์ปราศจากสิ่งมัวหมอง พระเจ้าสมบูรณ์สูงสุดไม่มีขอบเขตจำกัด (infinite) พระองค์อยู่เหนือกาลเวลา เป็นต้น แต่นักสรรพเทวนิยมปฏิเสธการอธิบายหรือพูดถึงพระเจ้าทั้ง 2 วิธี โดยมองว่าเป็นการจำกัดคุณลักษณะของพระเจ้า ดังนั้นพระเจ้าในลัทธิสรรพเทวนิยมจึงไม่มีทั้งบุคลิกลักษณะและชื่อ

2.3 พระเจ้าไม่มีลักษณะเป็นบุคคล (God as impersonal) สืบเนื่องจากเหตุผลในข้อที่แล้วทำให้พระเจ้าในลัทธิสรรพเทวนิยมไม่มีลักษณะเป็นบุคคล เนื่องจากนักสรรพเทวนิยมมองว่าการอธิบายถึงพระเจ้าในลักษณะของความเป็นบุคคลถือว่าไม่เหมาะสมเพราะเป็นการลดระดับความสมบูรณ์ของพระเจ้าลงมาให้อยู่ภายใต้ความคิดของมนุษย์

2.4 การเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลเป็นการเกิดขึ้นในลักษณะจำเป็น (necessary creation) นักสรรพเทวนิยมเชื่อว่าโลกและจักรวาลมีการเกิดขึ้นอย่างจำเป็น กล่าวคือโลกและจักรวาลเกิดขึ้นจากการแปรสภาพและวิวัฒนาการตนเอง นักสรรพเทวนิยมปฏิเสธการสร้างโลกของพระเจ้าโดยอธิบายว่าพระเจ้ากับธรรมชาติคือสิ่งเดียวกัน พระเจ้าอยู่ในสิ่งเหล่านี้ ธรรมชาติของจักรวาลคือสสาร (substance) ของพระเจ้า นอกจากนี้การเกิดขึ้นของโลกและสรรพสิ่งก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากความว่างเปล่าอย่างที่นักเทวนิยมเชื่อ เพราะนักสรรพเทวนิยมเชื่อว่าการเกิดขึ้นของทุกสิ่งทุกอย่างมีกระบวนการเป็นของตัวเอง และกระบวนการนั้นคือพระเจ้า

2.5 นักสรรพเทวนิยมเชื่อในความเป็นพระเจ้าที่อยู่ในตัวมนุษย์ เพราะมนุษย์คือการปรากฏสำแดงออกของพระเจ้าและหากมนุษย์มีความรู้ที่ถูกต้องก็จะเป็นหนทางแห่งความหลุดพ้น ซึ่งทัศนะในเรื่องนี้ตรงกับทัศนะของสังกรจารย์ สังกรจารย์กล่าวว่าความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าไม่อาจทำให้เกิดขึ้นได้ด้วยการแสวงหาแต่จำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงความจริงนั้น นั่นคือการค้นหาอดมันในตนเอง⁵⁵

2.6 มีทัศนะว่าโลกคือความจริงขั้นต่ำ ในที่นี้หมายถึงความจริงของโลกจะอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าความจริงสูงสุดคือพระเจ้า นักสรรพเทวนิยมบางกลุ่มเชื่อว่าโลกแห่งปรากฏการณ์ไม่มีอยู่จริง ในขณะที่อีกหลายกลุ่มมองว่าโลกเป็นความจริงขั้นรองลงมาจากความจริงขั้นสูงสุดหรือพระเจ้า แต่อย่างไรก็ตามนักสรรพเทวนิยมยังคงมีความเชื่อว่าโลกไม่ได้มีทั้งความเป็นอิสระและความแตกต่างจากพระเจ้า ซึ่งแนวความคิดตรงนี้ต่างจากนักเทวนิยมที่เชื่อในเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้า ซึ่งทำให้สรรพชีวิตและสรรพสิ่งขึ้นอยู่กับพระเจ้า⁵⁶

⁵⁵ Shankara, The Vedanta Sutras of Badarayana with the Commentary by Śankara, trans. George Thibaut, 2 parts (New York: Dover, 1962), 2.1.14; 1.1 อ้างถึงใน <http://www.apuritansnimd.com/Apologetics/Clark New Age Pantheism.htm>

⁵⁶ <http://www.apuritansnimd.com/Apologetics/Clark New Age Pantheism.htm>

2.7 พระเจ้าทรงอภิปันทรภาพ (immanance) แต่พระเจ้าไม่ทรงอูตรภาพ (transcendence) ลัทธิสรรพเทวนิยมปฏิเสธคุณลักษณะอูตรภาพของพระเจ้าที่อยู่เหนือโลกตลอดจนปรากฏการณ์ต่างๆเกี่ยวกับพระเจ้าที่เป็นปรากฏการณ์เหนือประสาทสัมผัส

3. มโนทัศน์ panentheism มีองค์ประกอบสำคัญคือ

3.1 พระเจ้าอยู่ทั้งในโลก (อภิปันทรภาพ) และอยู่นอกโลก (อูตรภาพ) มโนทัศน์ที่สรรพเทวนิยมใช้ร่วมกับ panentheism คือพระเจ้าอภิปันทรภาพอยู่ในสรรพสิ่ง พระเจ้าสำแดงพระองค์ผ่านสรรพสิ่งในโลก ในขณะที่มโนทัศน์ panentheism มีความเชื่อเรื่องพระเจ้าที่อยู่พ้นจากโลกและจักรวาล (ภาวะอูตรภาพ) ร่วมอยู่ด้วย มโนทัศน์ panentheism เชื่อว่าพระเจ้าทรงพลาอนุภาพอยู่นอกโลกและจักรวาล พระเจ้าในที่นี้ไม่มีลักษณะเป็นบุคคล (impersonal God) แต่ในขณะที่เดวิดนัก panentheism ก็เชื่อว่าพระเจ้าที่ทรงอภิปันทรภาพในฐานะเทพเจ้าต่าง ๆ นั้นมีลักษณะที่เป็นบุคคล อาจกล่าวได้ว่านัก panentheism ขอมรับความจริงของพระเจ้าทั้งสองด้าน คือพระเจ้าในลักษณะที่เป็นบุคคลกับพระเจ้าในลักษณะที่ไม่เป็นบุคคล ซึ่งทัศนะตรงนี้ตรงข้ามกับนักสรรพเทวนิยมที่ปฏิเสธพระเจ้าในลักษณะที่เป็นบุคคลอย่างสิ้นเชิง

3.2 นัก panentheism เชื่อเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้าและเชื่อว่าพระเจามีจิต⁵⁷

4. มโนทัศน์เอกนิยม มีองค์ประกอบสำคัญคือ

4.1 มีทัศนะเชิงอภิปรัชญาว่า ความแท้จริงมีเพียงหนึ่ง ความเชื่อต่อสิ่งสมบูรณ์หรือแก่นแท้ของสสาร (ultimate substance) ต้องเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายถึงสิ่งปรากฏในภาพรวมได้ ถือเป็นระบบการอธิบายโลกและความจริงด้วยความเชื่อหลักเพียงหนึ่งเดียว⁵⁸

4.2 มโนทัศน์ที่เอกนิยมใช้ร่วมกับสรรพเทวนิยมและ panentheism คือพระเจ้าทรงอภิปันทรภาพอยู่ในสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง⁵⁹ แต่เนื่องจากลัทธิเอกนิยมปฏิเสธทั้งภาวะอูตรภาพ การมีลักษณะที่เป็นบุคคล⁶⁰ ตลอดจนความเชื่อเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้า จึงทำให้มโนทัศน์เอกนิยมมีความใกล้เคียงกับมโนทัศน์สรรพเทวนิยมมากกว่ามโนทัศน์ panentheism

หากนำมโนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัตสำคัญทั้ง 13 อุปนิษัตมาเปรียบเทียบกับมโนทัศน์ทางเทววิทยาทั้ง 4 แบบ จะพบว่าการทำความเข้าใจพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตผ่านมโนทัศน์เทวนิยมจะพบข้อจำกัดอยู่ 2 ประเด็นคือ

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ <http://www.christiananswers.net/g-aiia/aiia-monism.html>

⁵⁹ <http://www.newadvent.org/cathen/10483a.html>

⁶⁰ <http://www.brow.on.ca/books/ulove/ulok.htm>

1. ข้อจำกัดในการเข้าใจคุณลักษณะของพระเจ้า

แนวความคิดหลักของเทวนิยมคือการปฏิเสธพระเจ้าที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นบุคคล พระเจ้าตามทัศนะของนักเทวนิยมต้องมีลักษณะเป็นบุคคลเท่านั้น ดังนั้นการทำความเข้าใจพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทภายใต้ลัทธิเทวนิยมจึงถือเป็นการจำกัดคุณลักษณะของพระเจ้าภายใต้คุณลักษณะที่เป็นบุคคลเท่านั้น และหากพิจารณาถึงคุณลักษณะที่แท้จริงของพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทพบว่า ภาวะหรือคุณสมบัติหนึ่งของพระเจ้าหรือพรหมันคือภาวะชั่วคราวข้ามซึ่งภายใต้ภาวะชั่วคราวข้ามนี้พรหมันมีทั้งลักษณะของพระเจ้าที่เป็นบุคคล (มีรูปร่าง) กับพระเจ้าที่ไม่เป็นบุคคล (ปราศจากรูปร่าง) ซึ่งการเข้าใจพระเจ้าหรือพรหมันในชั้นของความจริงที่อยู่สูงกว่าจะเป็นการเข้าใจพระเจ้าในลักษณะที่ไม่เป็นบุคคล แต่กระนั้นก็ตามคัมภีร์อุปนิษัทก็ได้ปฏิเสธพระเจ้าที่มีลักษณะเป็นบุคคลอันเป็นการปรากฏสำแดงออกของพรหมัน เช่น พระศิวะ พระประชาบดี พระวรุณ ฯลฯ เพราะตามทัศนะของปรัชญาอุปนิษัทเชื่อว่าพระเจ้าทุกพระองค์แท้จริงแล้วก็คือพรหมัน

2. ข้อจำกัดของมนุษย์ในการเข้าถึงภาวะอุดรภาพของพระเจ้า

เนื่องจากความเข้าใจภาวะอุดรภาพของพระเจ้าของนักเทวนิยมมีความแตกต่างอย่างมากกับแนวความคิดนี้ในคัมภีร์อุปนิษัท กล่าวคือนักเทวนิยมเชื่อว่าพระเจ้าทรงอุดรภาพแต่การอุดรภาพของพระเจ้าอยู่เหนือการเข้าใจและการคิดถึงของมนุษย์ ลักษณะการอุดรภาพของพระเจ้าในมโนทัศน์เทวนิยมจึงเป็นลักษณะของการอุดรภาพที่ขาดความเชื่อมโยงกับโลกมนุษย์อย่างสิ้นเชิง เพราะการนึกถึงภาวะนี้ของพระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความสามารถของมนุษย์ ในขณะที่ลักษณะการอุดรภาพของพระเจ้าหรือพรหมันมีลักษณะการเชื่อมโยงกับโลกมนุษย์ทั้งต่อตัวของมนุษย์และสรรพสิ่งโดยตรง เนื่องจากพระเจ้าหรือพรหมันมีลักษณะอภิปันทรภาพอยู่ในทุกสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง การเข้าใจภาวะอภิปันทรภาพของพระเจ้าทำให้มนุษย์ตระหนักรู้ว่าอาตมันที่อยู่ภายในตนเอง แท้จริงแล้วมีความบริสุทธิ์และมีภาวะเฉกเช่นเดียวกับพระเจ้าหรือพรหมัน นอกจากนี้มนุษย์ยังสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองจนเข้าสู่ความหลุดพ้นหรือโมกษะได้ในที่สุด

ส่วนการทำความเข้าใจพระเจ้าหรือพรหมันผ่านมโนทัศน์สรรพเทวนิยม มโนทัศน์ panentheism และมโนทัศน์เอกนิยม ผู้เขียนจะขอวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กัน เนื่องจากทั้ง 3 มโนทัศน์มีการอธิบายถึงคุณลักษณะของพระเจ้าที่สำคัญตรงกันอย่างหนึ่งคือ พระเจ้าทรงอภิปันทรภาพ

คุณลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท คือพระเจ้าทรงอภิปันทรภาพ ความเข้าใจต่อการอภิปันทรภาพของพระเจ้าของทั้ง 3 มโนทัศน์มีความเหมือนกัน คือพระเจ้าทรงอภิปันทรภาพอยู่ในทุกสิ่งทั้งสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง ดังนั้นประเด็นที่ผู้เขียนจะวิเคราะห์

ต่อจากนี้คือ ลักษณะความแตกต่างที่ถือเป็นองค์ประกอบปลีกย่อยของแต่ละมโนทัศน์ เพื่อที่จะดูว่าแต่ละมโนทัศน์มีข้อจำกัดในการทำความเข้าใจพระเจ้าในคัมภีร์อุปนิษัทหรือไม่อย่างไร

ประเด็นความคิดที่มีความแตกต่างกันของทั้ง 3 มโนทัศน์มีอยู่หลักๆ 3 ข้อคือ

1. ความเข้าใจคุณลักษณะของพระเจ้า 2 แบบคือ พระเจ้าที่มีลักษณะเป็นบุคคลและพระเจ้าที่ไม่มีลักษณะเป็นบุคคล

2. ความเข้าใจภาวะของพระเจ้า 2 แบบคือภาวะอุดรภาพและภาวะอัปกันตรภาพ

3. ความเข้าใจเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้า

1. ความเข้าใจคุณลักษณะของพระเจ้า 2 แบบคือ พระเจ้าที่มีลักษณะเป็นบุคคลและพระเจ้าที่ไม่มีลักษณะเป็นบุคคล

มโนทัศน์สรรพเทวนิยมปฏิเสธพระเจ้าที่มีลักษณะเป็นบุคคล (personal God) อย่างสิ้นเชิง ในขณะที่มโนทัศน์เอกนิยมก็ปฏิเสธพระเจ้าที่มีลักษณะเป็นบุคคลเช่นกัน มโนทัศน์ panentheism เป็นเพียงมโนทัศน์เดียวที่ไม่ปฏิเสธทั้งความมีลักษณะเป็นบุคคลและความไม่มีลักษณะเป็นบุคคลของพระเจ้า เพราะมโนทัศน์ panentheism ขอมรับความจริงเกี่ยวกับพระเจ้า 2 ด้าน ในประเด็นนี้ทำให้มโนทัศน์สรรพเทวนิยมและมโนทัศน์เอกนิยม มีจุดเด่นเหมือนกัน แต่จุดเด่นของทั้งสองมโนทัศน์นี้กลับเป็นจุดด้อยหรือเป็นข้อจำกัดในการทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทสำคัญ ดังนั้นมโนทัศน์ panentheism จึงถือเป็นมโนทัศน์ที่สามารถแก้ปัญหาคำจำกัดในการทำความเข้าใจพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทได้อย่างสมบูรณ์

2. ความเข้าใจภาวะของพระเจ้า 2 แบบ คือภาวะอุดรภาพและภาวะอัปกันตรภาพ

มโนทัศน์สรรพเทวนิยมและมโนทัศน์เอกนิยมยอมรับภาวะอัปกันตรภาพของพระเจ้าเท่านั้น ในขณะที่มโนทัศน์ panentheism ขอมรับภาวะของพระเจ้าทั้ง 2 ลักษณะ การที่มโนทัศน์ panentheism ขอมรับภาวะของพระเจ้าทั้ง 2 ลักษณะ ทำให้มโนทัศน์นี้ครอบคลุมลักษณะของพระเจ้าได้อย่างสมบูรณ์เพราะเมื่อพิจารณาถึงคุณลักษณะของพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท พบว่าพระเจ้าหรือพรหมันมีทั้งคุณลักษณะภาวะอุดรภาพและภาวะอัปกันตรภาพควบคู่กันอยู่

การอัปกันตรภาพของพระเจ้าหรือพรหมัน ทำให้สรรพชีวิตและสรรพสิ่งมีภาวะแห่งพรหมัน (อาดมัน) ดำรงอยู่ แม้ว่าสรรพสิ่งและสรรพชีวิตเหล่านั้นจะสามารถตระหนักและมองเห็นพรหมัน (อาดมัน) อันเป็นความจริงแท้สูงสุดนี้ได้หรือไม่ แต่พรหมัน (อาดมัน) อันเป็นความจริงแท้สูงสุดนี้ก็ยังคงดำรง (อัปกันตรภาพ) อยู่ในสรรพชีวิตและสรรพสิ่งจนกว่าสรรพชีวิตและสรรพสิ่งจะสลายไป นอกจากนี้อีกภาวะหนึ่งที่ดำรงอยู่คู่ภาวะอัปกันตรภาพของพระเจ้าหรือพรหมัน คือภาวะอุดรภาพของพรหมัน คัมภีร์อุปนิษัทสำคัญทั้ง 13 อุปนิษัทมีการกล่าวถึงภาวะ

อุตตภาพของพระเจ้าหรือพรหมัน เช่นการกล่าวถึงคุณลักษณะที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสของมนุษย์ หรือการกล่าวถึงการอยู่พ้นโลกหรืออยู่เหนือโลกของพรหมัน การทำความเข้าใจพระเจ้าหรือพรหมันเพียงแต่ภาวะใดภาวะหนึ่ง จะทำให้ความเข้าใจนั้นเป็นความเข้าใจที่ขาดความสมบูรณ์ และจะทำให้ผู้ศึกษามองเห็นความจริงไม่ครบทุกด้าน:

3. ความเข้าใจเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้า

คัมภีร์อุปนิษัทสำคัญหลายอุปนิษัทมีการอธิบายถึงภาวะแรกเริ่มดั้งเดิมเชิงจักรวาลวิทยาว่า* ในการเบื้องต้นนั้นไม่ปรากฏสิ่งใดอยู่⁶¹จักรวาลปราศจากการพูด⁶²ณ ที่นั่นสิ่งที่ปรากฏคือความมืด⁶³ และหลังจากสภาวะดังกล่าวจึงเริ่มเกิดสิ่งมีชีวิตขึ้น ในพฤททาร์ณยะอุปนิษัท กล่าวว่าสิ่งมีชีวิตสิ่งแรกคือหิรัณยครรภหรือพระประชาบดี ซึ่งต่อมาก็คือผู้สร้างโลกและจักรวาล⁶⁴ ในฉานโทคยะอุปนิษัทและสุฟาละอุปนิษัทกล่าวถึงการเกิดขึ้นของไข่ และถึงแม้รายละเอียดปลีกย่อยในการอธิบายไข่ของทั้งสองอุปนิษัทจะมีความแตกต่างกัน แต่ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนจะวิเคราะห์ในหัวข้อนี้คือ ในสุฟาละอุปนิษัทมีคำอธิบายว่าหลังจากที่ไข่นั้นเกิดขึ้น สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในไข่ก็ปรากฏขึ้น สิ่งมีชีวิตในที่นี้คือพระพรหม ซึ่งต่อมาก็คือผู้สร้างโลกและจักรวาล

ความเชื่อเรื่องการกำเนิดโลกและจักรวาลในคัมภีร์อุปนิษัทแสดงให้เห็นว่าโลกและจักรวาลในตอนต้นไม่มีสิ่งใดอยู่ แต่หลังจากสิ่งมีชีวิต (พระพรหม พระประชาบดีหรือหิรัณยครรภ) ปรากฏขึ้นพระองค์ก็เป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่างให้ปรากฏขึ้น ความเชื่อในเรื่องการสร้างโลกของพระเจ้าที่พระองค์ทรงปรากฏสำแดงพระองค์เป็นเทพเจ้าในชื่อและรูปแบบต่างๆ ทำให้คัมภีร์อุปนิษัทมีทัศนะในเรื่องนี้ค่อนข้างชัดเจนจนทำให้สามารถสรุปได้ว่า ปรัชญาอินเดียรวมถึงคัมภีร์อุปนิษัทมีความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก แม้ว่าในแต่ละอุปนิษัทจะมีการยกย่องเทพเจ้าบางองค์ว่าอยู่เหนือเทพเจ้าองค์อื่นๆ เช่นยกย่องเทพเจ้าบางองค์ว่าเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาล เช่น ในเสวตาสวตรอุปนิษัทและมาณฑุกยะอุปนิษัทยกย่องพระศิวะว่าพระองค์คือพระเจ้าและเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาล ในขณะที่พฤททาร์ณยะอุปนิษัทจะให้ความสำคัญกับพระประชาบดีว่าพระองค์คือพระเจ้าและเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาล แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ปรัชญาอุปนิษัทก็เชื่อว่าเทพเจ้าทุกๆ

* ในประเด็นนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์อย่างละเอียดอีกครั้งในหัวข้อต่อจากนี้

⁶¹ ในฉานโทคยะอุปนิษัท บทที่ 3 ตอนที่ 19 ข้อ 1 ใน S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 399.

⁶² ในไมศรายณียอุปนิษัท บทที่ 6 ข้อที่ 6 ใน S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 819.

⁶³ ในสุฟาละอุปนิษัท บทที่ 1 ข้อที่ 1 ใน S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 863.

⁶⁴ ในพฤททาร์ณยะอุปนิษัท บทที่ 4 ตอนที่ 4 พราหมณะข้อที่ 1 ใน S.Radhakrishnan (eds.), *The*

พระองค์ที่ปรากฏชื่อและรูปร่างอยู่ในคัมภีร์ แท้จริงแล้วก็คือองค์พรหมันที่พระองค์ปรากฏสำแดงพระองค์เองผ่านคุณลักษณะของเทพเจ้าที่เป็นบุคคลและทำหน้าที่ในการให้กำเนิดสรรพชีวิตอื่นและสร้างสรรค์สิ่งทั้งหลายในโลก

และหากย้อนกลับมาสู่การพิจารณาโน้ตส์ทางเทววิทยาทั้ง 3 โน้ตส์ ก็คือ โน้ตส์ เทวนิยม มโนทัศน์สรรพเทวนิยม และมโนทัศน์เอกนิยม พบว่ามโนทัศน์สรรพเทวนิยมละมโนทัศน์เอกนิยมปฏิเสธการสร้างโลกของพระเจ้าแบบที่พระเจ้าทรงสร้างโลกในคัมภีร์อุปนิษัตและรูปแบบการสร้างโลกของพระเจ้าในคัมภีร์ไบเบิล แนวความคิดของนักสรรพเทวนิยมจึงตรงข้ามกับทัศนะของนักเทวนิยมและนัก pantheism แต่หากพิจารณาในเรื่องลึกลับจะพบว่าความเชื่อในเรื่องการอัปถนภาพของมโนทัศน์สรรพเทวนิยมและมโนทัศน์เอกนิยมมีรายละเอียดปลีกย่อยในความเชื่อบางส่วนที่คล้ายกับมโนทัศน์ pantheism กล่าวคือ มโนทัศน์สรรพเทวนิยมเชื่อว่าพระเจ้าคือธรรมชาติ พระเจ้าคือสสาร (substance) ดังนั้นไม่ว่าการเกิดขึ้นของสรรพชีวิตและสรรพสิ่งจะเกิดจากกระบวนการทางธรรมชาติหรือเกิดจากเทพเจ้าเป็นผู้สร้าง แต่เมื่อสิ่งนั้นปรากฏขึ้นภาวะแห่งความเป็นพระเจ้าย่อมดำรงอยู่ในสิ่งนั้น

สภาวะธรรมชาติแรกเริ่ม (ดั้งเดิม) เริงจักรวาลวิทยา

ในกาลเบื้องต้นนั้น หากย้อนไปพิจารณาถึงความเชื่อของการกำเนิดโลกและจักรวาลอันเป็นความเชื่อเก่าแก่ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็คงต้องย้อนกลับไปสู่ความเชื่อที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์ฤคเวท ซึ่งถือเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึงความเชื่อในเรื่องนี้ไว้ว่า

ในกาลเบื้องต้นไม่มีสิ่งใดอยู่ ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ ไม่มีขอบเขตของอากาศ ไม่มีแม้กระทั่งสรวงสวรรค์อันไกลโพ้น อะไรที่ปกครองอยู่ ที่นี้คือที่ใด? ใครเป็นผู้รักษาจักรวาลแห่งนี้อันลึกลับนี้?

ณ ที่นั้นไม่มีทั้งความตายและความอมตะ ไม่มีแม้กระทั่งกลางคืนและกลางวัน สิ่งหนึ่ง (The One)* หายใจโดยปราศจากลมหายใจและดำรงอยู่ได้อย่างนั้น ไม่มีสิ่งอื่นใดอีกนอกจากสิ่งนี้

* The One - หรือ ความเป็นหนึ่งในที่นี้ เป็นการสื่อถึงสภาวะของพรหมันในลักษณะนามธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์รวมของสรรพสิ่ง

เริ่มแรกนั้นมีเพียงความมืดมนปกคลุมห่อหุ้มความมืดสนิทไว้ ณ ที่นั้นทุก
สิ่งดูไร้ระเบียบ ว่างเปล่าและไร้รูปแบบ มีเพียงน้ำเท่านั้นที่เป็นสิ่งที่ให้แสงสว่าง
สิ่งนั้น (The One) เริ่มเข้ามาปิดล้อมความไม่มีอะไรและเริ่มให้กำเนิดมวลพลังแห่ง
ความร้อนให้ฉายสุกขึ้น

ในเริ่มแรกนั้น ความปรารถนาเคลื่อนไปสู่เมล็ดแห่งการกำเนิด (ปฐมพีช)
(primal seed) ซึ่งก่อให้เกิดจิต (mind) ขึ้น

พลังแห่งการสร้างของเมล็ดนี้คือความแข็งแรงซึ่งอยู่เบื้องล่าง กอปรกับ
แรงกระตุ้นในเบื้องบนที่ให้ผลอุดมสมบูรณ์ อันเป็นพลังแห่งอำนาจอันยิ่งใหญ่
ผู้ใดจะพึงทราบว่าการกำเนิดขึ้นของโลกเกิดขึ้นได้อย่างไร? เทพเจ้าทั้งหลาย
กำเนิดขึ้นหลังจากการสร้างนี้ ผู้ใดจะรู้ถึงความจริงว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากที่ใด?

พระองค์ (He)* คือต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง (ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูป)
พระองค์ทรงควบคุม โลกและสวรรค์ด้วยสายตา⁶⁵

การสืบหาความคิด ความเชื่อและคำอธิบายเกี่ยวกับการกำเนิดโลกของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
ทำให้เราสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงซึ่งถือเป็นเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตมนุษย์ในศาสนาพราหมณ์-
ฮินดู นั่นคือความเชื่อเรื่องโมกษะหรือการหลุดพ้น แต่การที่จะเข้าใจสภาวะแห่งโมกษะได้นั้น
จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจสภาวะเบื้องต้นที่มีความละเอียด ซับซ้อนซึ่งซ้อนทับอยู่กับ
ความเชื่อเรื่องโมกษะ นั่นคือสภาวะแห่งพรหมัน ผู้เขียนสังเกตเห็นว่าคัมภีร์โบราณของศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะคัมภีร์อุปนิษัท มีลักษณะของการพยายามหาคำอธิบาย เพื่อนำไปสู่การทำ
ความเข้าใจสภาวะแห่งพรหมันมากมายนับไม่ถ้วน หลายบทในหลายอุปนิษัทมีการพูดถึงพรหมัน
โดยตรงและอีกหลายบทเช่นกันที่มีนัยแฝงถึงสภาวะนี้ หากเปรียบเทียบระหว่างการอธิบายสภาวะ
โมกษะกับการอธิบายสภาวะแห่งพรหมันแล้วพบว่า การพยายามทำความเข้าใจสภาวะแห่งพรหมัน
มีมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด

เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากการอธิบายถึงสภาวะแห่งโมกษะหรือสภาวะแห่งการหลุดพ้น
เป็นเรื่องไกลตัว การเข้าใจถึงสภาวะนี้จึงเป็นการเข้าใจถึงสภาวะนามธรรมหนึ่งที่ไม่ต่างอะไรกับ

* He - หรือที่ผู้เขียนใช้คำแปลว่า “พระองค์” เป็นการสื่อถึงพระประชาบดี ซึ่งแท้จริงแล้ว พระประชาบดีก็
คือการสำแดงปรากฏออก (manifestation) ของพรหมัน ดังนั้น “He” หรือ “พระองค์” จึงเป็นการสื่อถึงสภาวะของ
พรหมันในลักษณะรูปธรรม

⁶⁵ Available from: <http://www.nothingnet.com/rightframe/naasadiiya.html>.

Available from: <http://www.sacred-texts.com/hin/rigveda/rv10129.htm>

การทำความเข้าใจสิ่งนามธรรมอื่น เช่น ความดีสากล ความจริง ความงาม ความมีคุณธรรม ฯลฯ แต่การเข้าใจสภาวะเหล่านี้ มิได้ช่วยให้ผู้ที่เข้าใจหลุดพ้นได้อย่างแท้จริง เพราะการเข้าใจ โนทส์ ในเรื่องนี้เป็นเพียงการเข้าใจ โนทส์ เฉพาะเพียงเรื่องหนึ่งเท่านั้น

ในที่นี้คำถามที่อาจเกิดขึ้นคือ แล้วการเข้าใจสภาวะแห่งพรหมฯ ไม่ใช่การทำความเข้าใจ โนทส์ มโนทส์หนึ่งหรือ?

การเข้าใจพรหมฯ นั้นแน่นอนว่าในเบื้องต้นย่อมต้องผ่านการพยายามทำความเข้าใจพรหมฯ ในรูปแบบมโนทส์ ซึ่งมีหลากหลายมากในแต่ละมโนทส์ การทำความเข้าใจมีลักษณะของการ รับรู้ว่ามี โนทส์แต่ละมโนทส์ที่นำไปสู่การเข้าใจสภาวะนี้อยู่เหนือประสาทสัมผัสของมนุษย์ การทำความเข้าใจ โนทส์ในลักษณะนี้จึงไม่ต่างอะไรจากการทำความเข้าใจ โนทส์นามธรรม อื่น ๆ และการทำความเข้าใจสภาวะแห่งพรหมฯ นี้ในเบื้องต้นก็ไม่แตกต่างอะไรจากการทำความเข้าใจสภาวะแห่งโมกษะหรือสภาวะแห่งการหลุดพ้น การทำความเข้าใจเบื้องต้นจึงถือเป็นการทำความเข้าใจโดยผ่านสติปัญญา (intellect) ของมนุษย์

การเข้าใจสภาวะ โมกษะในเบื้องต้นเป็นเพียงความเข้าใจถึงมโนทส์หนึ่งเพียงมโนทส์ เดียวและจบแค่นั้น ในขณะที่การเข้าใจสภาวะแห่งพรหมฯ ในเบื้องต้นแม้จะเป็นการทำความเข้าใจ ในมโนทส์เช่นกัน แต่กระบวนการในการเข้าใจถึงสภาวะนี้ที่อยู่เหนือขึ้นไปกว่าการใช้สติปัญญา พิจารณามืออยู่อย่างต่อเนื่อง การที่จะเข้าใจถึงสภาวะหรือแก่นแท้ของพรหมฯ คือการเริ่มเข้าใจ ส่วนย่อยขององค์รวมทั้งหมด การเข้าใจส่วนย่อยแต่ละส่วนย่อยดังที่คัมภีร์อุปนิษัตได้บอกไว้ เช่น การเข้าใจถึงสภาวะจิตหนึ่ง ระบบลมปราณทั้ง 5 ชั้นหนึ่ง องค์ประกอบของร่างกายหนึ่ง องค์ประกอบของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหนึ่ง ความเป็นธรรมชาติ (พระจันทร์ พระอาทิตย์ ทะเล แม่น้ำ ภูเขา ท้องฟ้า ฯลฯ) หนึ่ง ฯลฯ การเข้าใจถึงส่วนย่อยเหล่านี้คือการเข้าใจถึงพรหมฯ และการ เข้าใจถึงส่วนย่อยเหล่านี้ทั้งหมดคือการเข้าใจถึงพรหมฯ ที่เป็นองค์รวม การที่จะเข้าใจถึงสภาวะแห่ง พรหมฯ อย่างแท้จริงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อนมาก ผู้ที่ศึกษาคัมภีร์อุปนิษัตอาจมีวิธีการ ทำความเข้าใจและพิจารณาถึงส่วนปลีกย่อยต่าง ๆ ในโลกแตกต่างกันไป แต่ตราบดีที่เป้าหมาย คือการพิจารณาเห็นว่า ส่วนปลีกย่อยเหล่านั้นคือพรหมฯ สภาวะจิตที่ผู้พิจารณาจะได้รับย่อมไม่มีความแตกต่างกัน

อาจกล่าวได้ว่าการทำความเข้าใจสภาวะแห่งพรหมฯ ในรูปแบบหนึ่งซึ่งมักจะเกิดขึ้นตามมา แก่ผู้ที่ศึกษา คือ การทำความเข้าใจสภาวะพรหมฯ ผ่านจิต (mind) ที่เกิดจากการคิด พิจารณา ตรึกตรอง (contemplation) ถึงสภาวะนี้ผ่านชีวิตและสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก การทำความเข้าใจในขั้นนี้ต่อเนื่อง มาจากการทำความเข้าใจในเบื้องต้น (การเข้าใจในเชิงมโนทส์) ซึ่งถือเป็นความเข้าใจที่จะเป็น หนทางทำให้จิตของผู้รู้นั้นพบกับความสงบนิรันดรและหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ในคัมภีร์

อุปนิษัตยสิ่งสำคัญที่เป็นแก่นที่ต้องการให้ผู้ศึกษาเข้าใจและค้นพบสิ่งนี้ด้วยตนเองก็คือ พรหมัน (อาคัมภริสฤทธิ) แต่การค้นพบสภาวะแห่งพรหมันคงไม่ใช่เพียงการค้นพบและเข้าใจสภาวะนี้ในรูปแบบของมโนทัศน์เท่านั้น แต่ต้องเป็นความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากกันบึงของหัวใจอย่างแท้จริง เป็นการเข้าใจองค์รวมและองค์ปลีกย่อยของความเป็นมนุษย์ เข้าใจองค์รวมและองค์ปลีกย่อยของสรรพชีวิต เข้าใจองค์รวมและองค์ปลีกย่อยในสรรพสิ่งและธรรมชาติ เมื่อผู้รู้รู้ถึงสิ่งนี้ (พรหมัน) อย่างแท้จริง ความเข้าใจก็มิอาจที่จะดำรงอยู่ได้อีกต่อไป เพราะความเข้าใจนั้นได้กลายเป็นสิ่งเดียวกับผู้รู้ไปแล้ว ณ เวลานั้นจึงมีเพียงผู้รู้หรือพรหมันเท่านั้น

เมื่อพิจารณาเห็นเช่นนี้แล้วจึงไม่น่าแปลกใจว่าเหตุใดคัมภีร์อุปนิษัตยซึ่งถือเป็นส่วนท้ายสุดขององค์คัมภีร์พระเวท หรืออีกนัยหนึ่งคือเวทานตะ จึงเน้นและพยายามอธิบายถึงสภาวะแห่งพรหมันนี้ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ทั้งในความเป็นโลกียของพรหมันและความเป็นโลกุตตรของพรหมัน การพยายามทำให้ผู้ศึกษามองเห็นภาวะนี้ในทุกมุมมอง ทั้งในภาวะต้น, ภาวะตริตรอง นึกคิด, ภาวะหลับ, ภาวะสมาธิ ล้วนแต่ทำให้ผู้ที่ศึกษาและผู้ที่ต้องการค้นพบสัจจะแห่งพรหมันเกิดความซึมซาบในทุกอณูของการใช้มุมมองและทุกขณะจิตแห่งการใช้ชีวิต

การที่ผู้เขียนให้ความสำคัญกับความคิดและความเชื่อโบราณเกี่ยวกับการกำเนิดโลกและจักรวาล ก็เพื่อที่จะทำให้ผู้อ่านมองเห็นสภาวะดั้งเดิมอันเป็นสภาวะเนื้อแท้แต่แรกเริ่มของความเป็นหนึ่ง (the one) ซึ่งนัยของความเป็นหนึ่งที่กล่าวถึงในคัมภีร์ฤคเวท (ข้างต้น) ก็คือพรหมันนั่นเอง นอกจากนี้จะทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นภาพรวมเพื่อเปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับสภาวะเดิมแท้ของพรหมันตั้งแต่สมัยพระเวท, อุปนิษัตย จนมาถึงในสมัยหลังที่กล่าวไว้ในพระมนูธรรมศาสตร์

ในคัมภีร์อุปนิษัตยการอธิบายถึงการกำเนิดโลกและจักรวาลอันมีนัยอธิบายสภาวะแห่งพรหมันพบในแทบทุกอุปนิษัตยสำคัญ การให้ความสำคัญแก่การอธิบายสภาวะดั้งเดิมของพรหมันนี้อาจเป็นตัวช่วยสำคัญในการปูพื้นฐานให้จิตของมนุษย์ทั่วไปหมดข้อสงสัยเกี่ยวกับการกำเนิดโลกและจักรวาล อันเป็นปัญหาที่มนุษย์ปุถุชนทั่วไปไม่อาจรู้ได้

ความพยายามในการอธิบายโลกของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดูเหมือนจะแตกต่างอย่างมากกับศาสนาพุทธ คำถามเกี่ยวกับการกำเนิดโลก พระพุทธเจ้าทรงเรียกคำถามประเภทนี้ว่าเป็น อจินไตย* คือเป็นคำถามที่พระพุทธเจ้ามิทรงตอบเพราะเห็นว่าไม่มีประโยชน์อันใดที่จะทำให้มนุษย์ผู้นั้นพ้นทุกข์ ในขณะที่คำถามประเภทนี้ถือว่ามีค่าสำคัญและเป็นองค์ประกอบหนึ่งใน

* คำว่าอจินไตยมาจากภาษาบาลี คือ อจินเดยฺย (ติ) (น+จินเดยฺย) อันบุคคลไม่พึงคิด อันบุคคลไม่ควรคิด อันบุคคลคิดไม่ได้ ในพระศรีสุทริพงศ์, ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เทคนิค 19, ม.ป.ป.), หน้า 238.

หลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจวบจนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนมีความเห็นว่า การพยายามอธิบายสภาวะดั้งเดิมของพรหมัน ตลอดจนการให้ความสำคัญแก่เทพเจ้าและสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกไม่เว้นแม้แต่ตัวของมนุษย์และสัตว์ชั้นต่ำ คือการพยายามอธิบายถึงความเป็นเอกภาพของทุกสิ่ง ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการมีอยู่ของสิ่งอื่นหรือธาตุอื่น ความเป็นเอกภาพของทุกสิ่งหรือการรวมศูนย์เข้ากับสิ่งหนึ่ง (the one) ถือเป็นแนวคิดอันเป็นเป้าหมายสูงสุดตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในขณะที่ศาสนาพุทธมองสรรพสิ่งรวมถึงตัวของมนุษย์เองผ่านคำสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์* (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) และเป้าหมายสูงสุดของศาสนาพุทธคือการบรรลุถึงความรู้แห่งอนัตตาอันเป็นสภาวะที่ทำให้เลิกยึดถือตัวตนของตน จึงว่างจากกิเลส และถึงความหลุดพ้นในที่สุด ดังนั้นเป้าหมายสูงสุดของศาสนาพุทธจึงไม่ใช่ความเป็นเอกภาพหรือการรวมศูนย์เข้าไปสู่สิ่งหนึ่งอันเป็นสภาวะดั้งเดิมของทุกสิ่ง เมื่อเป้าหมายของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธมีความแตกต่างกัน การให้ความสำคัญกับการอธิบายสภาวะดั้งเดิมในการกำเนิดโลกและจักรวาลย่อมมีความแตกต่างกัน กล่าวคือการอธิบายถึงการกำเนิดโลกและสรรพสิ่งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือว่ามีความสำคัญและต้องมียู่อย่างจำเป็น ในขณะที่ศาสนาพุทธหลักการอธิบายในเรื่องเดียวกันนี้จะไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาเห็นถึงความแตกต่างข้างต้นแล้ว ผู้เขียนขอย้อนกลับไปสู่คำอธิบายเรื่องการกำเนิดโลกและจักรวาล อันถือว่าต้องมียู่อย่างจำเป็นในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัตสำคัญแทบทุกอุปนิษัต

* ไตรลักษณ์ (ลักษณะ 3, อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมาย 3 อย่าง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมคําของมัน)

- 1 อนิจจา - ความเป็นของไม่เที่ยง
 - 2 ทุกขตา - ความเป็นทุกข์
 - 3 อนัตตา - ความเป็นของไม่ใช่ตน
- ลักษณะเหล่านี้มี 3 อย่าง จึงเรียกว่าไตรลักษณ์
 - ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้ มีแก่ธรรมที่เป็นสังขตะคือสังขารทั้งปวง เป็นสามัญเสมอกัน จึงเรียกว่า สามัญลักษณะหรือสามัญลักษณ์ (ไม่สามัญแก่ธรรมที่เป็นอสังขตะ อันได้แก่ วิสังขาร ซึ่งมีเฉพาะลักษณะที่ 3 คืออนัตตาอย่างเดียว ไม่มีลักษณะ 2 อย่างต้น)
 - ลักษณะทั้ง 3 เหล่านี้ ปรากฏอยู่ตามธรรมคําที่แน่นอน เป็นไปตามกฎธรรมชาติคือธรรมนิยาม
 - คำว่าไตรลักษณ์ก็ดี สามัญลักษณ์ก็ดี เกิดขึ้นในยุคอรธกถา ส่วนในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสแสดงลักษณะ 3 อย่างนี้ไว้ในหลักธรรมนิยาม

ในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (กรุงเทพฯ: สี่คะวันจำกัด, 2545), หน้า 89.

ในพุทธทวารัณยกะอุปนิษัตบทที่ 1 ตอนที่ 2 พรหมณะ ข้อที่ 1 กล่าวว่า

ไม่มีสิ่งใดเลยเมื่อแรกเริ่ม ความตายปกคลุมทุกสิ่ง ความตายเปรียบดัง
ความหิวกระหาย พระองค์ (He) คลบบันดาลให้จิตเกิดขึ้น โดยความคิดที่ว่างทำให้
เรามีจิต (self, mind) เกิด เมื่อจิตเคลื่อนไปความเคารพอบน้อมก็เกิดขึ้นในบัดนั้น
เมื่อความเคารพบูชาเกิดขึ้นต่อ (ผู้สร้าง) น้ำก็เกิดขึ้น จากการปรากฏออกของน้ำ
น้ำนั้นก็ถูกเรียกว่า ไฟ (arha)⁶⁶

ราชาฤษณัน ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่าในเบื้องต้นนั้นไม่มีอะไร ความตายปกคลุมทุกสิ่งอยู่
ความตายในที่นี้คือ หิรัณยครรภ (Hiraṇya-garbha)⁶⁷ และจากความคิดของหิรัณยครรภ จักรวาลจึง
เกิดมีขึ้น

หิรัณยครรภ คืออาดมันสูงสุด (Supreme self) ที่มีร่างกายคือความมืด และความคิดที่ว่าง
ทำให้เรามีจิตเกิด ก็คือความคิดของหิรัณยครรภนั่นเอง⁶⁸

จากน้ำในตัวของน้ำนั้นมีศักยภาพ 4 อย่าง ที่สามารถแปรรูปให้กลายเป็นของแข็ง, โลภ,
ความร้อน และไฟได้

เขา (หิรัณยครรภ) แบ่งตัวเองออกเป็น 3 สิ่งคือไฟ ดวงอาทิตย์ และอากาศ ความเป็นชีวิต
ของหิรัณยครรภ ถูกแบ่งออกเป็น 3 ชาติดังกล่าว ร่างกายของหิรัณยครรภได้กลายเป็น 4 ทิศ ทิศ
ตะวันออกเกิดจากส่วนหัว ทิศตะวันตกเกิดจากส่วนหาง ทิศใต้และทิศเหนือเกิดจากสะโพกทั้ง 2
ข้าง ท้องฟ้าเกิดจากส่วนหลัง ชั้นบรรยากาศเกิดจากส่วนท้อง โลกหรือพื้นดินเกิดจากทรวงอก
หิรัณยครรภยืนอยู่บนพื้นน้ำ⁶⁹

การยืนอยู่เหนือน้ำ ศังกราจารย์ กล่าวว่า นั่นเป็นที่อยู่อาศัยของหิรัณยครรภ⁷⁰

ในพุทธทวารัณยกะอุปนิษัต บทที่ 1 ตอนที่ 4 พรหมณะ ข้อที่ 1-3 กล่าวถึงการกำเนิดโลก
ไว้เช่นกัน แต่เริ่มแรกที่พูดถึงคือ จิตแรก (self) ซึ่งหมายถึงหิรัณยครรภ แต่มิได้มีการอ้างไปถึง

⁶⁶ S. Radhakrishnan. (eds.), **The Principal Upaniṣads**, p.151.

⁶⁷ โปรดดูความหมายเพิ่มเติมใน John Garrett, **Classical Dictionary of India** (Delhi, India: Pataudi House, 1488), p. 257.

⁶⁸ S. Radhakrishnan. (eds.), **The Principal Upaniṣads**, p. 151.

⁶⁹ Ibid., p. 152.

⁷⁰ Ibid., p. 152.

สภาวะแรกเริ่มก่อนหน้าอันเป็นสภาวะเดิมแท้ของพรหมัน ข้อสังเกตที่เห็นในตอนี่ 4 พรหมณะ คือ เมื่อหิรัณยครรภซึ่งก็คือพระประชาบดีเกิดขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาเมื่อพระองค์พบว่าตนคือ สภาวะที่ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว ณ ขณะนั้นคือ 1. ความกลัว และจากความกลัวทำให้เกิด 2. ความอยากมีเพื่อน จากความรู้สึกรู้สึกนี้พระองค์จึงทรงแบ่งพระองค์เองออกเป็นสองสถานภาพคือหญิงและชาย พระองค์ทรงมอบจิต (self) ให้ทั้งสองสถานภาพ จากนั้นความเป็นสามี-ภรรยาเกิดขึ้น และจากนั้น เหล่ามวลมนุษยชาติก็เกิดขึ้น⁷¹

ในฉานโทคยะอุปนิษัต บทที่ 3 ตอนที่ 19 ข้อ 1-2 ได้อธิบายถึงไข่จักรวาล (cosmic egg) ว่าเมื่อเริ่มแรกนั้นโลกไม่มีสิ่งใดอยู่ ต่อมาสิ่งหนึ่งดำรงอยู่ สิ่งนี้เติบโตขึ้นกลายเป็นไข่ เมื่อไข่นี้แตกออกเปลือกไข่ก็ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นสีเงิน ส่วนที่สองเป็นสีทอง เปลือกไข่ส่วนที่เป็นสีเงินได้กลายเป็นโลก ส่วนเปลือกไข่ส่วนที่เป็นสีทองกลายเป็นท้องฟ้า ส่วนนอกเชือของไข่กลายเป็นภูเขา ส่วนในเชือของไข่กลายเป็นไอน้ำและหมอกเมฆ เส้นเลือดในไข่ได้กลายเป็นแม่น้ำ ของเหลวที่อยู่ในไข่กลายเป็นมหาสมุทร⁷²

ในเศวตาสวตระอุปนิษัต บทที่ 3 ข้อที่ 4 พูดถึงเมล็ดพืชทอง (golden germ) ไว้ว่า ผู้ที่กำเนิดจากเมล็ดพืชทองคือหิรัณยครรภ หิรัณยครรภคือบุคคล (person) ผู้ประสิทธิประสาทด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์⁷³

สังกรจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า หิรัณยครรภ เป็นจิตวิญญาณของโลก (world-soul หรือ cosmic spirit)⁷⁴

ในไอคเรยะอุปนิษัต บทที่ 1 ตอนที่ 1 ข้อที่ 1 กล่าวถึงแต่เพียงว่าในกาลเบื้องต้นมี self อยู่เพียงหนึ่งเดียวและจากการคิดของ self, พระองค์ (He) นี้จึงเกิดการสร้างของโลกขึ้น⁷⁵

⁷¹ Ibid., p. 164.

⁷² Ibid., p. 399.

⁷³ Ibid., p. 726.

⁷⁴ Ibid., p. 726.

⁷⁵ Ibid., p. 515.

ในมณฑลทกะอุปนิษัต บทที่ 1 ข้อที่ 1 พูดถึงพระพรหมหรือพระประชาบดี ผู้ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์แรกที่มีต้นกำเนิดมาจากเมล็ดพืชทอง (golden seed) ว่ามีอีกชื่อหนึ่งคือหิรัณยครรภ (Hiraṇya-garbha) ว่าทรงได้เสด็จสมภพเป็นองค์แรกในบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย ทรงเป็นผู้สร้างสกลจักรวาล ทรงเป็นผู้คุ้มครองโลก พระองค์ทรงสอนความรู้เกี่ยวกับพรหมัน⁷⁶ให้แก่ท่านอดรวัน*

ในปรัศนะอุปนิษัต บทที่ 6 ข้อที่ 4 กล่าวถึงพรหมันว่า พรหมัน (He) สร้างชีวิตขึ้นและจากชีวิตความศรัทธาก็เกิดขึ้น จากนั้นชั้นบรรยากาศ, อากาศ, แสง, น้ำ, พื้นดิน, ระบบประสาทสัมผัส, จิตและอาหารก็เกิดขึ้น จากอาหาร พลัง, ความจริงจัง-สมณะ, บทสวด, การงาน, โลก และชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกก็เกิดขึ้น⁷⁷

คังกรจารย์กล่าวว่า เมื่อหิรัณยครรภ หรือจิตวิญญาณของโลกเกิดขึ้น ความศรัทธาและวัตถุต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น⁷⁸ (ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น)

ในไมตรายณีอุปนิษัต บทที่ 6 ข้อที่ 6 กล่าวว่าในแรกเริ่มนั้นจักรวาลปราศจากการพูด ความจริงที่มีอยู่ในเวลานั้นคือพระประชาบดี (พระพรหม) พระองค์ทรงแสดงพลาณภาพ โดยกล่าวคำ 3 คำคือ “แผ่นดิน ไฟ สวรรค์” นี้คือร่างกายอันหยาบของพระประชาบดี นี้คือรูปร่างของโลก ร่างที่มีศีระะเป็นสวรรค์, มีสะดือเป็นท้องฟ้า, มีเท้าเป็นแผ่นดิน, มีดวงตาเป็นดวงอาทิตย์ สำหรับมนุษย์แล้ว วัตถุต่าง ๆ ในโลกขึ้นอยู่กับการมองเห็นของมนุษย์ ขึ้นอยู่กับนัยน์ตาของมนุษย์ มนุษย์สามารถรับรู้รูปร่างของวัตถุได้ด้วยตา จากการเคลื่อนที่ของตาในการ

⁷⁶ Ibid., p. 671.

* คำว่าอดรวัน (อดรวัน) เป็นภาษาไวทิกสันสกฤต (จาก อดร = “ไฟ” + ปัจจัยัตทิต วน = “ผู้มี”) ใช้เป็นสมัญญานามของพระอัคนิ (ฤทเวท ๘.๕.๑) และเป็นชื่อของพระมหาฤๅษี ผู้ริเริ่มให้มีการใช้ไฟเพื่อการบูชาบวงสรวง และเป็นผู้ริเริ่มให้มีการถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์ รวมทั้งเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้ริเริ่มการแต่งคัมภีร์อดรพเวท รวมทั้งได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลแรกที่ได้เรียนพรหมวิทยาจากพระพรหม และเป็นครูผู้สอนพรหมวิทยาคณแรกด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นพระเชษฐโอรสของพระพรหม. ใน วรลักษณ์ พับบรรจง, คัมภีร์ปิฎกเวทาคะ, หน้า 132.

⁷⁷ S. Radhakrishnan. (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 667.

⁷⁸ Ibid., p. 667.

เพ่งมองวัตถุ คำนึงมนุษย์จึงควรกล่าวบุชาคำทั้ง 3 นี้ (แผ่นดิน ฟ้า สวรรค์) 3 คำที่เป็นเสมือนร่างของพระประชาบดี และเป็น 3 คำที่ซ่อนเร้นอยู่ในทุกสิ่งในโลกนี้⁷⁹

ในไมตรายถี อุปนิษัตถอธิบายให้เห็นถึงสภาวะดั้งเดิมของพรหมันก่อนที่พระประชาบดีจะเกิดขึ้นเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ จักรวาลไร้ซึ่งการพุดจา จักรวาลปราศจากการพุด ในคัมภีร์อุปนิษัตถอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน การอธิบายถึงสภาวะเบื้องต้นแรกอันเป็นสภาวะดั้งเดิมของพรหมัน แม้จะมีปรากฏอยู่ในหลายอุปนิษัตถแต่โดยตัวเนื้อหาแล้วมีค่อนข้างน้อย อาจเป็นเพราะผู้รู้ที่แต่งคัมภีร์ให้ความสำคัญแก่ชีวิตแรกที่เกิดขึ้น คือพระพรหมหรือพระประชาบดีเป็นลำดับแรก เพราะพระพรหมเป็นผู้ที่ทำให้โลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกรวมทั้งมนุษย์เกิดขึ้น การเชื่อมโยงสภาวะเบื้องต้นคือพระพรหมกับจิต (อาตมัน) ของมนุษย์ จึงจะเป็นประเด็นที่คัมภีร์อุปนิษัตถให้ความสำคัญมากกว่าสภาวะเนื้อแท้แรกเริ่มของพรหมัน แต่อย่างไรก็ตามผู้เขียนกลับมีความเห็นว่า การพยายามทำความเข้าใจสภาวะแรกเริ่มมีความสำคัญและน่าจะเป็นการสร้างฐานที่ดีให้แก่ผู้ที่กำลังศึกษาและพยายามเข้าใจมโนทัศน์พรหมันอย่างละเอียด

ในสุพาละอุปนิษัตถ บทที่ 1 ข้อที่ 1 กล่าวว่า (ในกาลเบื้องต้น) ณ ที่นั่นเป็นเช่นไร? ไม่ใช่การดำรงอยู่และไม่ใช่การไม่ดำรงอยู่ ไม่ใช่การมีสิ่งใดอยู่และไม่ใช่การไม่มีสิ่งใดอยู่ ณ ที่นั่นสิ่งที่ปรากฏคือความมืด จากความมืดนั้น ธาตุอันละเอียดก็ปรากฏขึ้น เมื่อธาตุละเอียดปรากฏขึ้น ชั้นบรรยากาศก็ปรากฏขึ้น เมื่อชั้นบรรยากาศปรากฏขึ้น อากาศก็ปรากฏขึ้น เมื่ออากาศปรากฏขึ้น ไฟก็ปรากฏขึ้น เมื่อไฟปรากฏขึ้น น้ำก็ปรากฏขึ้น เมื่อน้ำปรากฏขึ้น พื้นดินก็ปรากฏ และเมื่อนั้นไข่ (egg) ก็ปรากฏขึ้น ไข่นั้นเมื่อฟักตัวอยู่ 1 ปี ก็แตกออกเป็น 2 ซีก (การแตกของเปลือกไข่คือการแตกตรงกลางและแบ่งออกเป็นซีกบนและล่าง) ซีกล่างกลายเป็นผืนแผ่นดิน ส่วนซีกบนนั้นกลายเป็นท้องฟ้า ตรงกลางระหว่างการแยกออกของไข่สองส่วนปรากฏเทพเจ้าขึ้น เทพเจ้าผู้ซึ่งประกอบด้วยศิระะนับพัน มีดวงตานับพัน มีเท้านับพัน และมีแขนนับพัน เทพเจ้าผู้ซึ่งถูกสร้างขึ้นจากความตายก่อนสิ่งใด ๆ ในโลกนี้

⁷⁹ Ibid., p. 819.

ตา 3 ตา หัว 3 หัว เท้า 3 เท้าของพระขณฺฑาปรศุ (Khaṇḍaparaśu) การอยู่อย่างโดดเดี่ยวของพระองค์ (พรหมัน) ทำให้พระองค์รู้สึกกลัว พระองค์จึงสร้างทายาท (son) จากจิตของพระองค์ขึ้นอีก 7 พระองค์ พ้นจากจิตของพระองค์แล้ว 7 ทายาทนี้คือผู้ที่เติมความจริงให้สมบูรณ์

จากร่างกายของพระองค์ อวัยวะต่าง ๆ ทำให้เกิดระบบวรรณะขึ้น จากปากของพระองค์ทำให้เกิดวรรณะพราหมณ์ (Brahmanas) จากแขนของพระองค์ทำให้เกิดวรรณะกษัตริย์ (Kṣatriyas) จากคันทาทั้งสองของพระองค์ทำให้เกิดวรรณะแพศย์ (Vaiśyas) จากเท้าของพระองค์ทำให้เกิดวรรณะศูทร (Śūdras) สิ่งต่าง ๆ อันเป็นธรรมชาติของโลกและจักรวาลก็เกิดขึ้นจากร่างกายของพระองค์ ดวงจันทร์เกิดจากจิตของพระองค์ ดวงอาทิตย์เกิดจากดวงตาของพระองค์ อากาศและธาตุสำคัญต่าง ๆ เกิดจากหูของพระองค์ สรรพสิ่งเกิดจากหัวใจของพระองค์⁸⁰

ราชาฤๅษณ์ อธิบายเพิ่มเติมเรื่องการเกิดขึ้นของไข่และเทพเจ้า (พระพรหม) ที่เกิดออกมาจากไข่ว่า การแตกออกของไข่ทำให้โลกเกิดรูปร่างขึ้น ส่วนการเกิดขึ้นของพระพรหมเป็นเสมือนการเกิดขึ้นของวิญญาณโลก เนื่องจากพระองค์ทรงคลบนันดาลให้สิ่งมีชีวิตอันประกอบด้วยจิตวิญญาณเกิดขึ้น โลกและสวรรค์เป็นการแสดงออกของพลังทั้ง 2 ที่มีปฏิริยาสนองตอบกันในการผลิตและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้น ความตายถือเป็นกระแสการดำเนินไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายและเป็นเอกลักษณ์ในกระบวนการการเกิดขึ้นของระบบจักรวาล⁸¹

ในสมัยพระมนูธรรมศาสตร์ คัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ในบทแรกพูดถึงการกำเนิดของโลกและจักรวาลไว้อย่างชัดเจน มีลักษณะการจัดวางลำดับเกิดขึ้นก่อน-หลังอย่างเป็นระเบียบมากกว่าสมัยอุปนิษัทที่เรื่องนี้มีการกล่าวถึงไว้อย่างกระจัดกระจาย คัมภีร์มนูธรรมศาสตร์บทแรกพูดถึงสถานะดั้งเดิมว่ามีแต่ความมืด ที่ไม่สามารถมองเห็นได้ ที่ไม่สามารถบ่งชี้ไปถึงคุณสมบัติได้ ที่ไม่สามารถจะค้นพบได้ ที่ไม่สามารถจะรู้ได้ ประหนึ่งจักรวาลอยู่ในความหลับไหล และในเวลาต่อมาพระองค์ (Lord), (Self-existent) เริ่มสำแดงตนออกมา ทรงเปิดสิ่งที่ปิดอยู่ แยกสิ่งต่างๆ (ธาตุหลักๆ) ออกจากกันด้วยพละนาฏาพของพระองค์ ทรงเคลื่อนความมืดมิดออกไป

⁸⁰ Ibid., p. 863.

⁸¹ Ibid., p. 864.

พระองค์ (พรหมัน) ผู้ซึ่งปรากฏออกด้วยพลังที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส พระองค์เป็นสภาวะที่รู้ได้ยาก เข้าใจได้ยาก ไม่สามารถแบ่งแยกได้ เป็นนิรันดร พระองค์ประกอบไปด้วยธาตุทั้งหลาย (อันมนุษย์) ไม่สามารถเข้าใจได้ พระองค์ ทรงสำแดงพระองค์ออกอย่างแท้จริง

(พระองค์) ปรารถนาที่จะสร้างสิ่ง (มีชีวิต) ที่หลากหลายจากร่างกายของ พระองค์เอง สิ่งแรกที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นคือน้ำและในน้ำนั้นพระองค์ทรงสร้าง เมล็ดพันธุ์ขึ้น เมล็ดพันธุ์นั้นได้กลายเป็นไข่ทอง (golden egg) ที่มีแสงเปล่ง ประกายราวแสงรังสีนับพันของดวงอาทิตย์ สิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นพร้อมไข่ทองนั้นคือ พระพรหม, ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ของโลกและจักรวาล

พระพรหมทรงประทับอยู่ในไข่ทอง 1 ปี พระองค์ทรงบำเพ็ญวิปัสสนา จากนั้นไข่ก็แตกออกเป็น 2 ซีก ซีกหนึ่งกลายเป็นสวรรค์ อีกซีกหนึ่งกลายเป็นโลก ท่ามกลางระหว่างพื้นที่ทั้งสองคือท้องฟ้า พื้นที่ถูกแบ่งออกเป็น 8 เขต มีพื้นที่น้ำอยู่ เป็นนิรันดร⁸²

จากเนื้อหาทั้งหมดเกี่ยวกับสภาวะเดิมแท้ของพรหมันที่กล่าวมาข้างต้น เริ่มตั้งแต่สมัยยุคเวท (สมัยพระเวท), สมัยอุปนิษัท และสมัยพระมนูธรรมศาสตร์ ทำให้มองเห็นภาพรวมในกาลเบื้องต้น ก่อนสิ่งหนึ่ง (the one) คือพรหมันจะปรากฏขึ้นว่าการเบื้องต้นนั้นไม่มีสิ่งใดปรากฏอยู่ ไม่มีทั้ง สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต มีเพียงความมืดปกคลุมอยู่ สภาวะของความมืดอุปมาอุปไมยเปรียบเหมือน ความตายของจักรวาล ณ เวลาต่อมาสิ่งหนึ่ง (the one) ในยุคเวท, พระองค์ (He) หมายถึงพรหมันใน อุปนิษัท และการเกิดขึ้นของพระประชาบดี หรือพระพรหมในพระมนูธรรมศาสตร์จึงปรากฏขึ้น การปรากฏขึ้นของสิ่งแรกอันเป็นบ่อเกิดของทุกสิ่ง (พรหมัน) ไม่มีเบื้องหน้า เบื้องหลัง ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีคำอธิบายว่าสิ่งนี้มาจากที่ใด

เป้าหมายของผู้เขียนที่พยายามจะสืบค้นว่า สภาวะเบื้องต้นอันน่าจะหมายถึงพรหมัน ณ ตอนนีสามารถสรุปได้ว่า สภาวะที่กล่าวถึงในเบื้องต้นแรกตามคำอธิบายในคัมภีร์ยุคเวท อุปนิษัทและ พระมนูธรรมศาสตร์ไม่ใช่พรหมัน เพราะพรหมันเกิดขึ้นหลังจากสิ่งเหล่านี้ ข้อสงสัยหนึ่งที่ยังไม่ได้ รับคำตอบคือ หากเข้าใจว่าพรหมันเป็นบ่อเกิดของทุกสิ่ง ยกเว้นสภาวะกาลในเบื้องต้นแรกแล้ว ใคร

⁸² Arthur Coke Barnell, *The Ordinances of Manu* (Kegan Paul, Trench, Trübner, & Co., Ltd, 1891),

เป็นผู้ทำให้สภาวะกาลนี้เกิดขึ้น? คำถามนี้ไม่ได้เป็นข้อสงสัยของผู้เขียนเพียงคนเดียวแต่ในคัมภีร์
ฤคเวท คำถามนี้ได้ปรากฏอยู่พร้อมกับคำอธิบายในสภาวะกาลเบื้องต้นเช่นกัน

แม้ว่าผู้ศึกษาจะศึกษาคัมภีร์อุปนิษัตทั้งหมดจบลง ก็คงไม่พบคำตอบนี้ปรากฏอยู่ การ
พยายามอธิบายการเกิดขึ้นของโลกและสรรพสิ่ง โดยเริ่มตั้งแต่จุดกำเนิดแรก (พรหมัน) ถือเป็นการ
พยายามตอบคำถามต่อข้อสงสัยของมนุษย์ที่มีต่อโลกในระดับหนึ่ง แต่ความสงสัยอันไม่มีที่สิ้นสุด
ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตระหนักรู้ถึงข้อจำกัดของตัวเอง การเร่งพัฒนาปัญญาในเบื้องต้น จึงน่าจะ
เป็นทางออกที่ดีที่สุด การเข้าถึงสภาวะแห่งพรหมัน (บรรลุมฤคยะ) จะสามารถตอบข้อสงสัยอันไม่มี
ที่สิ้นสุดของมนุษย์ได้หรือไม่ หรืออันติมสัจจะที่แท้จริงมีอยู่เหนือกว่าสิ่งนี้ การรู้แจ้งในอันติมสัจจะ
ที่แท้จริง จึงจะทำให้เราเป็นสัพพัญญูรู้แจ้งในข้อสงสัยอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ได้

อย่างไรก็ตามข้อมูลที่เป็นองค์ประกอบของคำอธิบายในการเกิดขึ้นของโลกที่ผู้เขียนได้
นำมาอธิบายเพิ่มเติม พบว่ายังขาดความเชื่อมโยงถึงการอ้างถึงสิ่งสิ่ง เดียวกันอยู่

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ปัญหาหลักๆ ที่พบคือ ตัวข้อมูลที่ต้องการอธิบายสภาวะ
แรกเริ่มดั้งเดิมเชิงจักรวาลวิทยา มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับ เมล็ด (seed) เชื้อทอง
(golden germ) ไข่ทอง (golden egg) ไข่จักรวาล (cosmic egg) หิรัณยครรภ์ (Hiranya-garbha) ที่คำ
เหล่านี้ปรากฏอยู่ในแต่ละคัมภีร์อุปนิษัต โดยมีการกล่าวถึงระยะเวลาในการเกิดขึ้นใกล้เคียงกัน ทำ
ให้ผู้อ่านมีความเข้าใจว่าคำสำคัญเหล่านี้คือสิ่งเดียวกัน แต่เมื่อนำข้อมูลในแต่ละอุปนิษัตมา
เปรียบเทียบกัน พบว่าคำสำคัญเหล่านี้มีรายละเอียดและองค์ประกอบปลีกย่อยแตกต่างกันอย่างมาก
จนทำให้ไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น ในฉาน โทคยะอุปนิษัตได้อธิบายถึงไข่
จักรวาล (cosmic egg) ว่าเมื่อเริ่มแรกนั้นโลกไม่มีสิ่งใดอยู่ ต่อมาสิ่งหนึ่งดำรงอยู่ สิ่งนี้เติบโตขึ้น
กลายเป็นไข่ เมื่อไข่นี้แตกออกเปลือกไข่ก็ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นสีเงิน ส่วนที่สอง
เป็นสีทอง เปลือกไข่ส่วนที่เป็นสีเงินได้กลายเป็นโลก ส่วนเปลือกไข่ส่วนที่เป็นสีทองกลายเป็น
ท้องฟ้า ส่วนนอกเหนือของไข่กลายเป็นภูเขา ส่วนในเหนือของไข่กลายเป็นไอน้ำและหมอกเมฆ เส้น
เลือดในไข่ได้กลายเป็นแม่น้ำ ของเหลวที่อยู่ในไข่กลายเป็นมหาสมุทร ในขณะที่คัมภีร์สุพาละ
อุปนิษัตแม้จะมีการอธิบายถึงสภาวะกาลเบื้องต้นเช่นเดียวกับในฉาน โทคยะอุปนิษัตว่า ณ ขณะนั้น
โลกไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ แต่การปรากฏขึ้นของไข่ (egg) ในสุพาละอุปนิษัตมีรายละเอียดแตกต่างกัน
อย่างมากกับไข่ในฉาน โทคยะอุปนิษัต สุพาละอุปนิษัตอธิบายถึงไข่ (egg) ว่า และเมื่อนั้นไข่ (egg)
ก็ปรากฏขึ้น ไข่นั้นเมื่อฟักตัวอยู่ 1 ปี ก็แตกออกเป็น 2 ซีก (การแตกของเปลือกไข่คือการแตกตรง
กลางและแบ่งออกเป็นซีกบนและล่าง) ซีกล่างกลายเป็นผืนแผ่นดิน ส่วนซีกบนนั้นกลายเป็น
ท้องฟ้า ตรงกลางระหว่างการแยกออกของไข่สองส่วนปรากฏเทพเจ้าขึ้น เทพเจ้าผู้ซึ่งประกอบด้วย

ศิระษณัณบัพัน มีดวงตานิณบัพัน มีเท้านับพัน และมีแขนนับพัน เทพเจ้าผู้ซึ่งถูกสร้างขึ้นจากความตาย ก่อนสิ่งใด ๆ ในโลกนี้

ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างไข่ (egg) ในสุฟาละอุปนิษัทกับไข่จักรวาล (cosmic egg) ในฉานโทคยะอุปนิษัท คือ ไข่ในคัมภีร์สุฟาละอุปนิษัทปรากฏสิ่งมีชีวิตขึ้น (ในที่นี้คือพระพรหม) ในขณะที่ไข่ในคัมภีร์ฉานโทคยะอุปนิษัทไม่ปรากฏสิ่งมีชีวิตใดๆ

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าเนื้อหาเรื่องไข่ทองในคัมภีร์มุนุธรรมศาสตร์ค่อนข้างได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์สุฟาละอุปนิษัท เพราะเนื้อหาในการอธิบายการเกิดขึ้นของพระพรหมพร้อมกับไข่ทองนั้นมีลักษณะที่คล้ายกันมาก จะมีความแตกต่างก็ตรงที่ทุกคัมภีร์อุปนิษัทสำคัญรวมไปถึงสุฟาละอุปนิษัท ไม่ได้มีการกล่าวถึงไข่นี้ว่าเป็นไข่ทองอย่างที่คัมภีร์มุนุธรรมศาสตร์ได้อ้างถึง หากย้อนกลับไปดูในคัมภีร์อุปนิษัทสมัยแรก ๆ สิ่งที่พรหมันได้ทำให้ปรากฏขึ้นก่อนที่จะเกิดพระพรหมหรือพระประชาบดีคือเมล็ดพันธุ์ (seed) ที่ในคัมภีร์ใช้คำว่า “เชื้อทอง” (golden germ) และเมื่อย้อนกลับไปดูในฉุดเวทก่อนการกำเนิดโลกพบแต่คำว่าเมล็ดพันธุ์เท่านั้น และเมล็ดพันธุ์นี้ก็นำไปสู่ความเข้าใจว่าสิ่งมีชีวิตสิ่งแรกเกิดขึ้นจากเมล็ดพันธุ์นี้ โดยที่ไม่ได้มีการกล่าวถึงไข่ทองแต่อย่างใด คำว่าไข่ที่ถูกใช้ในฉานโทคยะอุปนิษัทนั้นก็แตกต่างจากไข่ทองตามความเข้าใจที่ใช้กันอยู่ในคัมภีร์มุนุธรรมศาสตร์*

ปัญหาดังกล่าวจึงถือเป็นปัญหาแรกที่ผู้เขียนนำมาพิจารณา (ผสานแนวความคิด) เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจสูงสุดต่อลักษณะเนื้อหาในคัมภีร์โบราณที่ขาดความเชื่อมโยง (ซึ่งแท้จริงแล้วมิใช่ปัญหา) เพราะการขาดความเชื่อมโยงในที่นี้เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เนื่องจากระยะห่างของการเกิดขึ้นของคัมภีร์ต่าง ๆ ที่อยู่กันคนละช่วงสมัยแม้แต่ในยุคอุปนิษัทเอง ช่วงห่างของการเกิดคัมภีร์แต่ละเล่มก็ถือเป็นตัวแปรสำคัญหนึ่งที่ทำให้รายละเอียดปลีกย่อยของเนื้อหาดูไม่เชื่อมโยงกัน

ดังนั้นการศึกษาความคิดในตัวคัมภีร์อุปนิษัทจึงต้องดำเนินควบคู่ไปกับการใช้ “จินตนาการ” เพื่อที่จะมองเห็นถึงพัฒนาการทางด้านความคิด ที่มีการสืบต่อเนื่องกันอย่างไม่ขาดสาย

สภาวะธรรมชาติเนื้อหาของพรหมันเชิงอภิปรัชญา

ประเด็นนี้ถือเป็นประเด็นสำคัญที่สุดในบทที่ 2 เพราะจะมีการนำเอาวิธีการคิดและการใช้เหตุผลทางปรัชญาเข้ามาช่วยในการอธิบายธรรมชาติของพรหมัน เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจสูงสุด แต่วิธีการคิดและหลักการทางปรัชญาจะมีขอบเขตถึงที่สุดแค่ไหนหรือมีข้อจำกัดเพียงใดในการ

* ไปรคย้อนกลับไปดูรายละเอียดที่ผู้เขียนอธิบายไว้ในฉานโทคยะอุปนิษัทหน้า 37 เปรียบเทียบกับการกำเนิดไข่ในคัมภีร์สุฟาละ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างความคิดเรื่องไข่ทองในคัมภีร์มุนุธรรมศาสตร์

อธิบายสถานะเนื้อแท้ของพรหมันที่ถือว่าเป็นประเด็นทางอภิปรัชญา (metaphysics) ผู้เขียนจะเสนอความเห็นเพิ่มเติมไว้เป็นระยะ ๆ

การทำความเข้าใจสถานะเนื้อแท้ของพรหมัน โดยพื้นฐานทั่วไปถือว่าการอธิบายและแสวงหาคำตอบทางอภิปรัชญา ปัญหาทางอภิปรัชญาหลายปัญหายังไม่สามารถหาคำตอบที่ชัดเจนจนสามารถสรุปได้ว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเช่นเดียวกับคำตอบของคำถามที่ว่า “ธรรมชาติของพรหมันเป็นอย่างไร?” แต่จะต่างกันก็ตรงที่ว่า หลายปัญหาทางอภิปรัชญา คำตอบที่ได้ให้ไว้เป็นคำตอบที่มีลักษณะเป็นระดับขั้น คือคำตอบในอนาคตสามารถพัฒนาไปได้ในอีกระดับขั้นหนึ่งที่สูงกว่า อาจจะด้วยการอาศัยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์หรืออาจเกิดจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทฤษฎีเก่าโดยการนำความคิดแบบใหม่เข้าไปช่วยอธิบายจนเกิดคำตอบที่น่าพึงพอใจ และสามารถยอมรับได้มากกว่าคำตอบเดิม แต่คำตอบที่ได้จากคำถามที่ว่า สถานะเนื้อแท้ของพรหมันคืออะไร? กลับไม่เป็นแบบระดับขั้น แต่คำตอบที่เกิดขึ้นกับแต่ละบุคคลนั้นเป็นคำตอบที่เกิดขึ้นจากการทำความเข้าใจสิ่งรอบตัวที่แตกต่างกัน แต่กลับได้รับคำตอบที่เป็นความแท้จริงแบบเดียวกัน

แม้ว่าคำตอบเกี่ยวกับพรหมันจะถูกจัดให้อยู่ในกรอบของคำตอบทางอภิปรัชญาและอาจกล่าวได้ว่าคำตอบเกี่ยวกับพรหมันเป็นคำตอบที่อยู่เหนือโลกเป็นอุดมคติ คำตอบในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นอีกข้อหนึ่งที่แตกต่างกันจากคำตอบของปัญหาอภิปรัชญาทั่วไป* ที่มีเงื่อนไขบางประการที่คำตอบนั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยโลกและความเป็นโลกในการตอบคำถาม

สิ่งสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างคำตอบของปัญหาต่างๆ ทางอภิปรัชญาทั่วไปกับคำตอบเกี่ยวกับพรหมัน คือ คำตอบเกี่ยวกับพรหมันเป็นคำตอบของปัจเจกบุคคล ในขณะที่คำตอบของปัญหาทางอภิปรัชญาทั่วไป เป็นคำตอบของส่วนรวม ของกลุ่มคนที่ต้องผ่านการเห็นด้วยและยอมรับก่อน จึงจะถือວ່านั้นคือคำตอบที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือที่สุด

คำตอบของปัญหาอภิปรัชญาดังกล่าวยังคงมีเงื่อนไขที่ต้องอาศัยโลกและความเป็นโลก (การใช้ชีวิตอยู่ในโลก) เพื่อที่จะแสวงหาคำตอบ และคำตอบส่วนใหญ่ก็เป็นคำตอบที่ผ่านการยอมรับแล้วของคนกลุ่มใหญ่ (นักปรัชญาและผู้สนับสนุนทฤษฎี) ในขณะที่ปัญหาทางอภิปรัชญาอีกรูปแบบหนึ่งที่อยู่ในขอบข่ายของศาสนา เช่นสภาวะธรรมชาติของพรหมันเป็นเช่นไร? สภาวะแห่งนิพพานเป็นเช่นไร? ความจริงแท้คืออะไร? พระเจ้าเป็นเช่นไร? คำตอบที่ได้มันอยู่บนโลก เป็นคำตอบเชิง

* ปัญหาอภิปรัชญาทั่วไป เช่น อะไรคือความเป็นสาเหตุ? กาลเทศะมีอยู่อย่างไร? สสารคืออะไร? จริยศาสตร์เชิงอภิปรัชญา เช่น ความดีคืออะไร? ชีวิตที่ดีคืออะไร? ญาณวิทยาเชิงอภิปรัชญา เช่น ความเป็นจริงของวัตถุเป็นเช่นไร? ข้อจำกัดของการมองเห็นวัตถุของสิ่งมีชีวิตบนโลกคืออะไร? ฯลฯ

อุตตรภาพและมีรูปแบบการรับรู้ที่ขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคล ไม่จำเป็นต้องอาศัยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และไม่สามารถเข้าใจได้โดยผ่านสติปัญญาและการใช้เหตุผล

ในคัมภีร์อุปนิษัท หากเราพยายามแสวงหาคำตอบของสภาวะเนื้อแท้ของพรหมัน โดยใช้เพียงแค่เหตุผล, สติปัญญา และขีดการรับรู้โดยผ่านกระบวนการในการทำความเข้าใจสิ่งจากประสาทสัมผัสของมนุษย์ เราจะสามารถเข้าใจสภาวะนี้ได้ภายใต้ข้อจำกัดของมนุษย์เท่านั้น เราจะเข้าใจสภาวะนี้ภายใต้กรอบของความเป็นมนุษย์คนหนึ่งเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงสภาวะเนื้อแท้ของพรหมันอยู่ห่างไกลจากความเข้าใจโดยผ่านสติปัญญาของมนุษย์มากนัก ดังนั้นในขณะนี้สิ่งที่ผู้เขียนมองเห็นว่าอาจจะเป็นตัวช่วยมนุษย์ปวงชนทั่วไปในการทำความเข้าใจสภาวะนี้คือ “การใช้จินตนาการ” เข้ามาเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจ การปฏิเสธและไม่ยอมรับจะเกิดขึ้นโดยง่ายหากมนุษย์ผู้นั้นขาดการใช้จินตนาการและใช้เพียงการรับรู้อันมีข้อจำกัดของมนุษย์ในการทำความเข้าใจ

เมื่อพิจารณาแล้ว สภาวะธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันมีลักษณะของความเป็นชั่วคราวข้ามอยู่ตลอดเวลา การไม่มีข้อขัดแย้งในการทำความเข้าใจสภาวะนี้ถือเป็นพื้นฐานอันดีเบื้องต้นในการทำความเข้าใจอีกหลาย ๆ สภาวะของพรหมัน

ในอัสวาษะอุปนิษัท ข้อที่ 4 กล่าวว่า (จิต) พรหมันไม่เคลื่อนที่ แต่เคลื่อนที่เร็วกว่าจิต อินทรีย์สัมผัสทั้งหลายไม่ไปถึงพระองค์ผู้ที่เสด็จไปล่วงหน้าแล้ว แม้ว่าพระองค์จะอยู่คงที่ไม่เคลื่อนไหวก็ยังไปได้เร็วกว่าผู้ซึ่งกำลังวิ่งอยู่ พระองค์อยู่ภายในทุกสิ่ง เปรียบเสมือนอากาศที่สนับสนุนความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทุกสิ่ง⁸³

พระองค์ทรงเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ พระองค์ทรงอยู่ไกลและอยู่ใกล้ พระองค์อยู่ในทุกสิ่งและในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ทรงอยู่นอกทุกสิ่ง⁸⁴

การไม่เคลื่อนที่ตรงนี้คือ สภาวะอุตตรภาพ (transcendence) ของพรหมัน ที่มีลักษณะสมบูรณ์ คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่การไม่เคลื่อนที่นี้กลับเป็นเหตุให้สิ่งต่าง ๆ เคลื่อน กล่าวคือเมื่อสิ่งต่าง ๆ ปรากฏออก (manifestation) จากพรหมัน ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกก็มีการเคลื่อนที่ไป ไม่ว่าจะ

⁸³ S. Radhakrishnan. (eds)., *The Principal Upaniṣads*, p. 570.

⁸⁴ Ibid., p. 571.

เป็นธาตุพื้นฐานต่าง ๆ ในธรรมชาติ (ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ) รวมไปถึงสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นและต้องดำรงอยู่ในลักษณะของห่วงโซ่อาหาร และมีการดำเนินไปตามระบบนิเวศวิทยา สรรพสิ่งที่ปรากฏออกมาจากพรหมันก็คือพรหมัน เมื่อคุณสมบัติของสรรพสิ่งคือการเคลื่อนที่ นั่นหมายความว่า คุณสมบัติอีกอย่างของพรหมันคือการเคลื่อนที่เช่นกัน แต่การเคลื่อนที่นี้หากเข้าใจตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติอาจหมายถึง ภาวะของสิ่งที่ไม่สมบูรณ์เพราะยังคงต้องขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น แต่หากเราพิจารณาไปถึงอัตมัน (self) ของสิ่งซึ่งคือพรหมันแล้ว สิ่งนั้นเป็นสิ่งสมบูรณ์ที่แท้จริง มีความคงที่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและเป็นนิรันดร

คำอธิบายที่ว่าพรหมันเคลื่อนที่เร็วกว่าจิต คำถามที่เกิดขึ้นในที่นี้คือพรหมันกับจิตเป็นคนละตัวหรือ จิตมิใช่พรหมันหรือ? คำตอบคือไม่ใช่ จิตแท้จริงแล้วก็คือพรหมัน แต่ดูมิภาวะของจิตโดยทั่วไปแล้วการรับรู้ว่าจิตเองคือพรหมันเป็นสิ่งที่ยาก จิตที่อธิบายอยู่ในอริสโตเติลก็เปรียบเหมือนจิตของมนุษย์ปุถุชนทั่วไปที่ยังไม่สามารถขจัดกิเลสและกรรมที่ห่อหุ้มจิตไว้ได้ การเปรียบเทียบพรหมันกับจิตที่ดูเหมือนเป็นสิ่งที่แยกกันนั้น จึงเป็นการเปรียบเทียบเพื่อให้จิตได้เข้าใจว่าสภาพดั้งเดิมแท้ของจิตเป็นเช่นไร พรหมันในที่นี้คือสิ่งสมบูรณ์ แต่จิตในที่นี้ยังไม่ใช่จิตที่สมบูรณ์ ดังนั้นสภาพเดิมแท้ของพรหมันจึงเคลื่อนที่เร็วกว่าจิต

โดยสรุปแล้วธรรมชาติเดิมแท้ของพรหมันคือการไม่เคลื่อนที่และการเคลื่อนที่ในเวลาเดียวกัน คำอธิบายแนวความคิดนี้มีมาตั้งแต่ในสมัยกรีก เซโนแห่งเอเลียผู้สนับสนุนความคิดเรื่องสัจ (Being) ของพาร์เมนิดีส การยกตัวอย่างเพื่อปฏิเสธการเคลื่อนที่ของเซโน สามารถนำมาใช้เป็นตัวอย่างในการอธิบายภาวะการไม่เคลื่อนที่และการเคลื่อนที่ในเวลาเดียวกันได้เป็นอย่างดี เซโนยกตัวอย่างการพุ่งไปของลูกธนู ว่าเมื่อลูกธนูมีการเคลื่อนที่ สายตาของเราจะมองว่าลูกธนูแล่นผ่านอากาศไปอย่างรวดเร็ว แต่เซโนกลับบอกว่าแท้จริงแล้วลูกธนูหยุดอยู่กับที่ต่างหาก เพราะการที่เราเชื่อว่าลูกธนูพุ่งไปในอากาศ ย่อมเป็นไปได้ว่าลูกธนูจะหยุดอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งในอากาศ (ในช่วงเวลาที่สั้นที่สุดช่วงหนึ่ง ๆ) เซโนกล่าวว่าความจริงในแต่ละเสี้ยววินาทีนั้น ลูกธนูกำลังหยุดอยู่ ณ ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในอากาศ ด้วยเหตุนี้ในอีกมิติหนึ่งลูกธนูจึงไม่ได้เคลื่อนที่แต่อย่างใด เมื่อสายตามองลูกธนู ณ เวลาหนึ่ง ณ เวลานั้นลูกธนูจะหยุดนิ่งอยู่ ณ จุดหนึ่งเสมอ⁸⁵

⁸⁵ Kathleen Freeman, *The Pre-socratic Philosophers* (Oxford: Basil Blackwell, 1966), p. 162-163., Jonathan Barnes, *The Presocratic Philosophers* (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1979), p. 276-277.

เนื่องจากสาขาทบออกกับเราว่าลูกธนูกำลังเคลื่อนที่อย่างรวดเร็ว แต่เหตุผลบอกเราว่าลูกธนูไม่ได้เคลื่อนที่ จึงสรุปได้ว่าลูกธนูทั้งเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ในเวลาเดียวกัน*

ในประเด็นนี้ราชาภยณัณมองว่า สภาวะสูงสุดของพรหมันนั้นมีเพียงหนึ่ง แต่ธรรมชาติของพรหมันแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ ความคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่รู้จบ นั่นคือการเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ โดยตัวของพรหมันเองไม่เคลื่อนที่ แต่จากสิ่งนี้ทุกสิ่งทุกอย่างกลับเคลื่อนที่ เช่นเดียวกับความเป็นเอกภาพและความหลากหลายที่ถือเป็น 2 สถานะของพรหมัน ความเป็นเอกภาพคือความจริง ในขณะที่ความหลากหลายคือการสำแดงปรากฏออกของพรหมัน ความเป็นเอกภาพเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของความหลากหลาย เป็นองค์รวมของสิ่งเหล่านี้ แต่ความหลากหลายมิได้เป็นองค์ประกอบพื้นฐานและเป็นองค์รวมของความเป็นเอกภาพ⁸⁶ (ความเป็นเอกภาพดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองโดยมิต้องอาศัยสิ่งอื่นเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน)

ในงานของสังกรจารย์ พรหมัน (He) หรือ (the soul) ที่สังกรจารย์ใส่เพิ่มไว้ในบทที่ 1 ข้อที่ 4 ของอัสวาสะยอพนินยัต the soul ในที่นี้หากย้อนกลับไปดูความคิดในมันตรจะพบว่า the soul ถูกอธิบายภายใต้คุณสมบัติที่ตรงข้ามกัน แต่คุณสมบัติที่ตรงข้ามกันนี้ไม่ขัดแย้งกัน วิญญาน (the soul) เป็นคุณสมบัติของความเป็นหนึ่ง เมื่อเราได้พิจารณาถึงความเป็นธรรมชาติของสิ่งสัมบูรณ์เอง และเมื่อเราพิจารณาถึงสิ่งนี้ที่มีความสัมพันธ์กับโลก (เราก็จะพบคำตอบในคุณสมบัติที่ตรงข้ามแต่ไม่ขัดแย้งกัน) ส่วนประโยคที่ว่า พรหมันเร็วกว่าจิต การเร็วกว่าในที่นี้เปรียบได้กับความคิด คือ

* การที่เข โนยกตัวอย่างเรื่องธนูขึ้นมา วัตถุประสงค์ คือ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนและการไม่เคลื่อนที่ในเวลาเดียวกันเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะยอมรับได้ ตัวอย่างนี้เป็นตัวอย่างภายใต้ทฤษฎีการปฏิเสธการเคลื่อนที่ของเซ โน กล่าวคือเขาเชื่อและสนับสนุนทฤษฎีของพาร์มินิดิสว่า สัต (Being) มีความคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง แม้ว่าโลกที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสของเราจะเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลง แต่ความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นเป็นเพียงมายา แต่เป้าหมายที่ผู้เขียนหวัชยกตัวอย่างนี้ขึ้นมา วัตถุประสงค์คือ เพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่ารูปแบบการยกตัวอย่างของภาวะการเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ในเวลาเดียวกันเป็นเช่นไร แต่มิได้มีเป้าหมายเพื่อที่จะไปสู่ข้อสรุปเช่นเดียวกับเซ โนว่าความจริง (สัต) คือภาวะหยุดนิ่งไม่เคลื่อนที่เพียงภาวะเดียว ในทางกลับกันผู้เขียนมองว่าภาวะของการเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ในเวลาเดียวกันดังตัวอย่างเรื่องธนูเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ การที่เซ โนได้เสนอตัวอย่างนี้ขึ้นเองแต่กลับสรุปว่าภาวะดังกล่าวไม่สามารถที่จะยอมรับได้นั้น ก็เนื่องมาจากเซ โนให้การตัดสินใจขึ้นอยู่กับการใช้เหตุผลของมนุษย์ในการรับรู้เพียงอย่างเดียว ประสาทสัมผัสไม่สามารถที่จะให้คำตอบที่สมบูรณ์ได้ แต่ในการเข้าใจสภาวะของพรหมันนั้น อยู่พ้นจากทั้งการใช้ประสาทสัมผัสและการใช้เหตุผลของมนุษย์

⁸⁶ S. Radhakrishnan. (eds)., *The Principal Upaniṣads*, p. 571.

การคิดของพรหมันเร็วกว่าการคิดของจิต (เนื่องจากจิตในที่นี้ไม่สามารถเข้าใจสภาวะของพรหมันได้) พรหมันจึงอยู่เหนือจิต⁸⁷ คิดได้เร็วกว่าจิต และถึงก่อนจิตเสมอ

เช่นเดียวกันในประเด็นความไกลและใกล้ของพรหมัน ก็มีไขว่ภาวะของความขัดแย้ง ราชากฤษณ์อธิบายว่า การไม่สามารถรับรู้ภาวะทั้ง 2 อย่างที่ขัดแย้งกัน พร้อมกัน ในเวลาเดียวกันได้ของมนุษย์ ก็เนื่องจากมนุษย์มีข้อจำกัดในการรับรู้ทั้งในแง่การคิดถึงและการเข้าใจตัวภาษา (ภาษาของมนุษย์สร้างขึ้นมาจากการทำความเข้าใจความจริงผ่านกระบวนการทางประสาทสัมผัสแบบมิติเดียว) สิ่งสัมบูรณ์อยู่ไกลเกินกว่าการรับรู้ของมนุษย์ ความคิดคือสัญลักษณ์หนึ่งที่ไม่สามารถรับรู้สิ่งสัมบูรณ์ได้ ยกเว้นแต่ว่าจะละทิ้งสิ่งนี้ แต่แม้จะละทิ้งสิ่งนี้ สิ่งสัมบูรณ์ก็ยังคงอยู่ สิ่งสัมบูรณ์มีอยู่ตลอดทั้งที่อยู่ในกาลเวลาและที่อยู่เหนือกาลเวลา

ความไกลในที่นี้หมายถึง ความไม่สามารถเข้าถึงสิ่งนี้ได้เพราะความไม่รู้ของมนุษย์ ในอีกแง่หนึ่ง ความใกล้ก็หมายถึง การรู้ในสิ่งนี้ หรือรู้ถึงอาดมัน (self) ในตนเอง⁸⁸

การอยู่ทั้งภายในสิ่งและนอกสิ่งของพรหมันก็คือเป็น 2 สถานะในความเป็นหนึ่งเช่นกัน การอยู่ภายในสิ่งแสดงให้เห็นถึงภาวะอภันตรภาพ (immanence) ของพรหมัน ส่วนการอยู่นอกสิ่งแสดงให้เห็นถึงภาวะอูตรภาพ (transcendence)* ของพรหมัน

ในกฎอุปนิษัต บทที่ 1 ตอนที่ 2 ข้อที่ 21 อธิบายถึงบุคลิกลักษณะ (characteristics) ที่ตรงข้ามกันของสภาวะแห่งพรหมันดังนี้

ขณะที่พระองค์ทรงประทับนิ่ง พระองค์ทรงเคลื่อนที่ไปไกล ขณะที่พระองค์ทรงบรรทม พระองค์ทรงเสด็จไปในทุกที่ ใครจะรู้ถึงพระเจ้าผู้ซึ่งมีทั้งความสนุกสนานและไร้ความสนุกสนานที่คอยปกป้องเราอยู่⁸⁹

ราชากฤษณ์อธิบายว่า การขัดแย้งทางภาษานี้ มีนัยบอกถึงการไม่สามารถรับรู้พรหมันได้ โดยผ่านทางประสาทสัมผัสของมนุษย์ ในขณะที่สังกรจารย์พยายามชี้ให้เห็นว่า ภาวะภายในพรหมันมี 2 อย่าง คือ ความสงบนิ่ง (peaceful) และความคงที่ (stability) กับพลังแห่งการกระทำ (active

⁸⁷ NAG Publishers, *The Twelve Principal Upaniṣads*, (Delhi, India: NAG Sharan Singh, 1979), p. 7.

⁸⁸ S. Radhakrishnan. (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 571.

* ภาวะอภันตรภาพและอูตรภาพของพรหมัน ผู้เขียนจะอธิบายอย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่งในหัวข้อการเข้าใจธรรมชาติของพรหมันผ่านมโนทัศน์สรรพทวินิยม

⁸⁹ S. Radhakrishnan. (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 618.

energizing) ภาวะแรกหมายถึงพรหมัน ส่วนภาวะหลังคือการสำแดง - ปรากฏออกของพรหมัน เช่น พระศิวะ และในภาวะหลังนี้ก็ไม่ได้เป็นแค่ภาพลวงตา หรือเป็นเพียงแค่มายา เหมือนดังที่ อโหวตะ เวทานตะบางกลุ่มในสมัยหลังเชื่อกัน⁹⁰

ในพหุทวารัณยกะอุปนิษัท บทที่ 4 ตอนที่ 4 พรหมณะข้อที่ 5 มีข้อความอธิบายถึงองค์ประกอบของพรหมัน องค์ประกอบในที่นี้คือการเป็นเอกลักษณ์ (identified with) กับหลายสิ่ง ไม่ว่าจะเป็น การเข้าใจ, จิต, ชีวิต, การมองเห็น, การได้ยิน, พื้นดิน, น้ำ, อากาศ, ชั้นบรรยากาศ, **ความสว่างและความไม่สว่าง, ความปรารถนาและการปราศจากความปรารถนา, ความโกรธและการปราศจาก ความโกรธ, ความชอบธรรมและการปราศจากความชอบธรรม และทุกสิ่งทุกอย่าง**⁹¹

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้หมายความว่าอย่างไร จากที่กล่าวมาข้างต้น ลักษณะของความตรงข้ามกันที่พรหมันเป็นเอกลักษณ์ (identified with) อยู่ด้วยนั้น มีความสอดคล้องกับการกระทำและความประพฤติของมนุษย์ ผู้ใดกระทำสิ่งดี สิ่งดีก็เกิดขึ้น ผู้ใดกระทำสิ่งชั่ว สิ่งชั่วก็เกิดขึ้น การที่คนหนึ่งจะกลายเป็นผู้มีคุณธรรมก็โดยการที่เขากระทำในสิ่งที่เป็นคุณธรรม การที่คนหนึ่งจะกลายเป็นคนเลวก็โดยการที่เขากระทำในสิ่งที่เลว อาจกล่าวได้ว่าองค์ประกอบหนึ่งของมนุษย์คือความปรารถนา ความปรารถนาทำให้มนุษย์ผู้นั้นมีเจตจำนง การมีเจตจำนงของมนุษย์นำไปสู่การกระทำ แต่ไม่ว่าการกระทำจะเป็นอย่างไร (ดี-ชั่ว) เขาย่อมได้รับผลที่กระทำ⁹²

หากมองลึกกลงไปถึงธรรมชาติของพรหมันผ่านความเป็นมนุษย์ อาจทำให้เรามองเห็นลักษณะของความเป็นขั้วตรงข้ามได้ชัดเจน กระบวนการการรับรู้ (category) ของมนุษย์เปิดช่องทางให้มนุษย์รับรู้ถึงสิ่งภายนอกผ่านความเข้าใจในลักษณะของขั้วตรงข้ามอยู่แล้ว เช่น ขาว-ดำ, ร้อน-เย็น, มีด-สว่าง, ดี-ชั่ว, หญิง-ชาย และจากการทำความเข้าใจลักษณะขั้วตรงข้ามนี้ ทำให้ความรู้ที่อยู่ระหว่างขั้วตรงข้ามเกิดขึ้น เช่น ความเทา, ความไม่ร้อนไม่เย็น, ความสลัว, ความไม่ดีไม่ชั่ว, ความไม่เป็นทั้งหญิงและชาย สิ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างขั้วตรงข้ามมีระดับทั้งเพิ่มขึ้นและลดลงเสมอ ดังนั้นความจริงที่มนุษย์รับรู้ ณ ปัจจุบันจึงไม่มีจุดความจริงที่สมบูรณ์สูงสุด วัตถุภายนอกที่มนุษย์รับรู้ไม่มีสิ่งใดเลยที่คงที่ แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง ความเปลี่ยนแปลงของวัตถุก็คือระดับที่

⁹⁰ Ibid., p. 618.

⁹¹ Ibid., p. 272.

⁹² Ibid., p. 272.

เพิ่มขึ้นหรือลดลงของวัตถุนั้นที่ปรากฏต่อสายตาของเรา ณ เวลาหนึ่ง ๆ ซึ่ง ณ เวลาหนึ่ง ๆ นั้นในแต่ละครั้ง แต่ละจุดที่รับรู้ (ณ เวลาหนึ่ง สถานที่หนึ่ง) ย่อมเป็นการรับรู้ที่เฉพาะในแต่ละครั้ง ไม่มีการเกิดขึ้นแบบเดิมอีกเป็นครั้งที่สอง

ความเป็นวัตถุและความเป็นมนุษย์ แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่ความเปลี่ยนแปลงนั้นได้เข้าไปอยู่ในกรอบแห่งกาลเวลา คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต ความเป็นวัตถุที่ปรากฏ ณ ปัจจุบันก็คือปัจจุบัน ความเป็นวัตถุที่ปรากฏในอดีตก็คืออดีต ความเป็นวัตถุที่ยังไม่ปรากฏแต่กำลังจะปรากฏก็คืออนาคต วัตถุชิ้นหนึ่ง ๆ ไม่อาจที่จะปรากฏขึ้นพร้อมกัน 3 สถานะได้ เช่นเดียวกับกับมนุษย์ กระบวนการการรับรู้ (category) ของมนุษย์ แม้จะสามารถรับรู้ได้ถึงความหลากหลาย ทั้งภาวะชั่วคราวข้ามและสิ่งที่เกิดขึ้นตรงกลาง หรือ ณ จุดหนึ่งจุดใดภายในภาวะชั่วคราวข้ามนั้น แต่มนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะรับรู้ทุกภาวะได้พร้อมกัน มนุษย์ไม่สามารถรับรู้ภาวะของความขาว-ความดำ และความเทาได้พร้อม ๆ กัน การรับรู้ของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ต้องขึ้นอยู่กับกาละ (time) เทอะ (space) และความเป็นสาเหตุ-ผล (cause-effect) ในขณะที่พรหมันเป็นสิ่งที่ไม่ขึ้นอยู่กับกาละ, เทอะ และความเป็นสาเหตุ-ผล สถานะหรือความเป็นธรรมชาติที่แท้จริงของพรหมันจึงเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ ณ ปัจจุบัน มีลักษณะของความเป็นชั่วคราวข้ามแบบไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งการรับรู้ถึงภาวะดังกล่าวอยู่เหนือความเข้าใจที่ผ่านประสาทสัมผัสและประสบการณ์ของมนุษย์ ภาวะชั่วคราวข้ามแบบไม่มีที่สิ้นสุดจึงเป็นภาวะอุดตราบาหนึ่งของพรหมัน

ในเสวตาศวตระอุปนิษัต บทที่ 6 ข้อที่ 5 กล่าวว่า พระองค์ (พรหมัน) คือ จุดเริ่มต้น เป็นแหล่งสาเหตุของหน่วยย่อย (วิญญาณในร่างกาย) พระองค์ผู้อยู่พ้นจากชนิดของเวลาทั้ง 3 (อดีต, ปัจจุบัน, อนาคต) พระองค์ผู้ไม่อาจที่จะแบ่งแยก ...⁹³

ประเด็นต่อมาคือ การมีรูปร่างและการปราศจากรูปร่างของพรหมัน ประเด็นนี้ยังคงอยู่ในขอบเขตของภาวะชั่วคราวข้ามของพรหมัน ในประเด็นนี้ผู้อ่านจะสามารถมองเห็นการผสมผสานแนวคิดที่แตกต่างกันในแต่ละอุปนิษัต ได้ชัดเจนมากขึ้น

ในคัมภีร์อุปนิษัตสำคัญทั้ง 13 อุปนิษัต เนื้อหาในแต่ละอุปนิษัตมีความมากน้อยแตกต่างกัน การกล่าวถึงสถานะเนื้อแท้อันเป็นธรรมชาติของพรหมันเป็นเพียงส่วนเล็วหนึ่งในคัมภีร์อุปนิษัตแต่ละเล่ม การที่เราจะศึกษาสภาวะธรรมชาติของพรหมันเพียงเล่มใดเล่มหนึ่ง จึงไม่ใช่ทั้งหมดของการทำความเข้าใจสภาวะพรหมันอย่างสมบูรณ์ และแม้ว่าเราจะสืบค้นความคิดในเรื่องนี้ผ่านเนื้อหา

⁹³ Ibid., p. 744.

ในคัมภีร์อุปนิษัทหลายเล่ม แต่หากขาดแนวทางในการผสมผสานความคิดแล้ว ปัญหาหนึ่งที่จะเกิดขึ้นคือ ความขัดแย้งกันของสภาวะธรรมชาติของพรหมัน ปัญหานี้เกิดขึ้นบ่อยและหลายที่ในตัวเนื้อหาของคัมภีร์อุปนิษัท เมื่อนำคำอธิบายถึงสภาวะธรรมชาติของพรหมัน (เรื่องการมีรูปและการปราศจากรูป) มาเทียบเคียงกัน แต่การที่ผู้อ่านเข้าใจและยอมรับว่าสิ่งนี้คือปัญหา คือความขัดแย้งกันเองของคัมภีร์อุปนิษัทโบราณนั้น ผู้เขียนกลับมองว่าผู้อ่านที่มีทัศนะเช่นนี้กำลังให้ความสำคัญกับความหมายที่แฝงอยู่ภายใต้ตัวอักษรเพียงมิติเดียว การขาดแนวทางในการผสมผสานความคิดโดยรวม จึงทำให้เกิดความรู้สึกรู้สึกอึดอัดและมีคำถามอยู่ในใจถึงความขัดแย้งดังกล่าวเสมอ

ก่อนอื่นเราคงต้องมาทำความเข้าใจกันก่อนว่า คัมภีร์อุปนิษัทนั้นมิได้เกิดพร้อมกันครั้งเดียว แต่การเกิดขึ้นของคัมภีร์อุปนิษัทมีอยู่ในทุกยุคทุกสมัยจวบจนปัจจุบันก็ยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ปราชญ์หรือผู้รู้ที่แต่งคัมภีร์อุปนิษัทขึ้นก็เป็นคนละคนที่มีอายุและการดำเนินชีวิตคนละช่วงเวลากัน คัมภีร์อุปนิษัทเล่มแรกกับคัมภีร์อุปนิษัทเล่มปัจจุบัน (ซึ่งมีมากกว่า 200 อุปนิษัท) ก็มีอายุแตกต่างกันร่วม 3 พันปี แน่แน่นอนว่าความคิดแรกเริ่มเดิมทีกับความคิดที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบัน (ที่อย่างน้อยได้มีการรวบรวมความรู้ที่เคยเกิดขึ้นแล้วในอดีต มีการเติบโตทางด้านความคิด จนเกิดเป็นคัมภีร์อุปนิษัทใหม่ขึ้นอีก) ย่อมมีความแตกต่างและหลากหลายมากขึ้น แต่ในเมื่อ พรหมันคือทุกสิ่ง พรหมันคือความคิด พรหมันคือเนื้อหาในคัมภีร์อุปนิษัททุกเล่ม ความหลากหลายที่เกิดขึ้นก็คือพรหมันอย่างปฏิเสธไม่ได้ การศึกษางานเขียนของคัมภีร์อุปนิษัททั้ง 13 อุปนิษัทสำคัญ มีนัยบางอย่างบอกเราว่า ความแตกต่างหลากหลายทางด้านความคิด ตลอดจนกระบวนการวิธีในการอธิบายสภาวะความจริง ย่อมต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ภาวะการมีรูปร่างและการปราศจากรูปร่างของพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท เมื่อได้สืบค้นและนำมาพิจารณาแล้วพบว่า ปัญหาที่ซ่อนทับอยู่กับการทำความเข้าใจในเรื่องนี้เป็นเรื่องของการใช้ภาษา คือ การสื่อความหมายที่ไม่ตรงกัน แนวทางในการแก้ไขคือ การตีความใหม่จากเนื้อหาที่มีอยู่ทั้งหมด โดยการแจกแจงให้เห็นถึงข้อเท็จจริงและพิจารณาความเป็นไปได้อันไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเป็นลำดับขั้น

ภาวะชั่วตรงข้าม 2 อย่างนี้ พบในหลายอุปนิษัทสำคัญ บางอุปนิษัทกล่าวถึงการมีรูปร่างของพรหมันเท่านั้น บางอุปนิษัทกล่าวถึงการปราศจากรูปร่างของพรหมันเท่านั้น ในขณะที่บางอุปนิษัทมีการพูดถึงทั้งสองสภาวะนี้ว่าคือสภาวะที่แท้จริงของพรหมัน

กลุ่มของคัมภีร์อุปนิษัทที่มีการกล่าวถึงการมีรูปร่างของพรหมัน คือ

ในกฎะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 12 มีการอธิบายถึงการมีรูปร่างของพรหมันว่าเป็น (บุรุษ) ผู้มีขนาดเท่าหัวแม่มือ สถิตอยู่ ณ ศูนย์กลางของร่างกายผู้เป็นพระเจ้าของทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผู้ปราศจากความกลัว ในขณะที่มีความรู้นี้อยู่ ปราชญ์ย่อมไม่ปรารถนาที่จะปิดบังบุรุษผู้นี้⁹⁴

ในเสวตาศวตฺรอุปนิษัท มีการพูดถึงอาดมัน (self) ที่อยู่ภายในร่างกายอาดมันบริสุทธิ์มีฐานเทียบเท่าพรหมัน ดังนั้นการอธิบายลักษณะของอาดมันบริสุทธิ์จึงมีนัยบอกถึงสภาวะธรรมชาติอันบริสุทธิ์ของพรหมันเช่นกัน

ในเสวตาศวตฺรอุปนิษัท บทที่ 5 ข้อที่ 8 กล่าวว่าอาดมัน วัดขนาดได้เท่าหัวแม่มือ มีการปรากฏออกดั่งแสงของดวงอาทิตย์ ประกอบไปด้วยความคิดและความสำนึกรู้ ด้วยคุณสมบัติของจิตและคุณสมบัติของกาย ทำให้ออาดมันถูกเห็นว่ามีลักษณะเล็กเท่าปลายมีด⁹⁵

ในไมตฺรายนีอุปนิษัท บทที่ 1 ข้อที่ 38 อธิบายถึงรูปร่าง (ขนาด) ของพรหมันจากการที่จิตเข้าถึงสมาธิ (ผ่านการเพ่งสมาธิ) ว่า ในขณะที่อยู่ในสมาธิโดยมีอาดมันซึ่งมีขนาดเท่าหัวแม่มือเป็นแก่นฐาน ผู้ซึ่งอยู่ในพื้นที่ของหัวใจในร่างกาย ผู้ซึ่งมีขนาดเล็กยิ่งกว่าเล็ก ณ ขณะนั้นจิตผู้รู้ได้เข้าถึงสภาวะอันสูงสุด ณ ขณะนั้นความต้องการทั้งหลายสิ้นสุดลง...⁹⁶

อาดมันบริสุทธิ์หรือพรหมันที่มีรูปร่าง (ขนาด) นี้ แม้จะพบอยู่ไม่ก็อุปนิษัทสำคัญ แต่เมื่อพูดถึงสิ่งนี้ที่ถูกซ่อนเร้นอยู่ในหัวใจกลับพบได้ในเกือบทุกอุปนิษัท แม้ว่าการพูดถึงรูปร่าง (ขนาด)

⁹⁴ Ibid., p. 634., NAG Publishers, **The Twelve Principal Upaniṣads**, p. 80., F. Max Müller (eds)., **Sacred book of the East** (Clarendon Press, 1900), p. 16. และใน วรลักษณ์ พับบรรจง, **คัมภีร์ปัญจเวทานตะ**, หน้า 77. แปลจากภาษาสันสกฤตโดยมีเนื้อความว่า บุรุษผู้มีขนาดเท่าหัวแม่มือ สถิตอยู่ ณ ศูนย์กลางของร่างกายเป็นพระเป็นเจ้าของ (สถลจักรวาล) ทั้งในอดีตและอนาคต (ผู้ใดเห็นแจ้งบุรุษหรืออาดมันนี้แล้ว) เข้ายอมไม่ยอมที่จะคลาดสายตาจาก (บุรุษ) ผู้นั้นเลย จริง ๆ แล้วสิ่งนี้ (อาดมัน ซึ่งอยู่ในร่างกายนี้) ก็คือสิ่งนั้น (พระพรหมัน ซึ่งเป็นปฐมเหตุของทุกสิ่ง)

⁹⁵ S. Radhakrishnan. (eds)., **The Principal Upaniṣads**, p. 740., NAG Publishers, **The Twelve Principal Upaniṣads**, p. 302., F. Max Müller (eds)., **Sacred book of the East**, p. 257.

⁹⁶ S. Radhakrishnan. (eds)., **The Principal Upaniṣads**, p. 850-851.

จะไม่สามารถสรุปได้อย่างชัดเจน แต่ ณ สถานที่ที่อาคัมภีร์อาศัยอยู่ สามารถสรุปได้ค่อนข้างแน่ชัดว่า อยู่ในพื้นที่ของหัวใจ*

กลุ่มของคัมภีร์อุปนิษัทที่มีการกล่าวถึงการปราศจากรูปร่างของพรหมัน คือ

ในอิศวาสะอุปนิษัท ข้อที่ 8 มีข้อความว่า พระองค์ (พรหมัน) เป็นสิ่งเต็มเต็มของสรรพสิ่ง พระองค์มีรัศมีเปล่งประกาย **ปราศจากร่างกาย** ไม่สามารถทำลายได้ ปราศจากเอ็นและกล้ามเนื้อ มีความบริสุทธิ์ ไม่เปราะเปื้อนด้วยบาป (ความชั่วร้าย) ...⁹⁷

ในมุนฑกะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 2 กล่าวถึงพรหมันว่า พระองค์คือพระเจ้าที่**ปราศจากรูปร่าง** พระองค์ไม่มีทั้งภายนอกและภายใน ไม่มีการเกิด ไม่มีลมหายใจ ไม่มีจิต บริสุทธิ์ และอยู่เหนือกว่าสิ่งสูงสุดที่นิรันดร⁹⁸

ในไมตรายณีอุปนิษัท บทที่ 7 ข้อที่ 4 กล่าวถึงพรหมันว่า ... พระพรหมัน (He) มีความบริสุทธิ์อยู่ภายใน, ว่างเปล่า, สงบนิ่ง, ปราศจากลมหายใจ, ปราศจากตัวตน, ไม่มีที่สิ้นสุด⁹⁹

* ข้อความที่กล่าวถึงอาคัมภีร์บริสุทธิ์ (พรหมัน) ที่อาศัยอยู่ ณ ที่เร้นลับของหัวใจพบใน

- กฐะอุปนิษัท	บทที่ 1 ตอนที่ 2 ข้อที่ 12
	บทที่ 1 ตอนที่ 3 ข้อที่ 1
	บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 6-7
- มุนฑกะอุปนิษัท	บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 10
	บทที่ 2 ตอนที่ 2 ข้อที่ 1
	บทที่ 2 ตอนที่ 2 ข้อที่ 6
	บทที่ 3 ตอนที่ 2 ข้อที่ 1
- ไตคตริยะอุปนิษัท	บทที่ 1 ตอนที่ 6 ข้อที่ 1
- ไกวัลยะอุปนิษัท	ข้อที่ 3

⁹⁷ S. Radhakrishnan. (eds)., **The Principal Upaniṣads**, p. 573., NAG Publishers, **The Twelve Principal Upaniṣads**, p. 8.

⁹⁸ S. Radhakrishnan. (eds)., **The Principal Upaniṣads**, p. 680.

⁹⁹ Ibid., p. 853.

กลุ่มของคัมภีร์อุปนิษัทที่กล่าวถึงการมีรูปร่างและไม่มีรูปร่างของพรหมัน โดยอธิบายว่า ทั้ง 2 สถานะนี้ คือธรรมชาติของพรหมัน คือ

ในพฤทธารณยกะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 3 พราหฺณะ ข้อ 1-5 กล่าวว่า แท้จริงแล้วพรหมันมี 2 รูปคือ มีรูป (formed) และไม่มีรูป (formless) การมีรูปของพรหมันย่อมมีความแตกต่างจากอากาศและชั้นบรรยากาศ (เนื่องจากการมีรูปร่าง เป็นสิ่งที่จับต้องได้และกินที่) การมีรูปร่างในที่นี้ไม่อมตะ ดำรงอยู่อย่างนั้น สถานะที่ดำรงอยู่มีลักษณะที่จับต้องได้ เห็นได้ แต่การดำรงอยู่มีลักษณะชั่วคราว (existent) เมื่อเปรียบเทียบกับอาตมัน (self) สิ่งนี้ย่อมไม่ใช่ลมหายใจและเทศะที่อยู่ภายในอาตมัน ส่วนการไม่มีรูปของพรหมันคืออากาศและชั้นบรรยากาศ การไม่มีรูปร่างของพรหมันเป็นอมตะ มีการเคลื่อนที่และเป็นสิ่งจริงแท้ (สัจ) (being) อันมีลักษณะถาวร เมื่อเปรียบเทียบกับอาตมัน (self) สิ่งนี้คือลมหายใจและเทศะที่อยู่ภายในอาตมัน¹⁰⁰

ในไมศรายนีอุปนิษัท บทที่ 6 ข้อ 3 กล่าวว่า จริง ๆ แล้วพรหมันมี 2 รูปคือมีรูป (formed) และไม่มีรูป (formless) สิ่งใดที่มีรูปสิ่งนั้นไม่ใช่สิ่งแท้จริง สิ่งใดไม่มีรูปสิ่งนั้นเป็นสิ่งแท้จริง สิ่งไม่มีรูปนี้เองคือพรหมันเป็นเสมือนแสงสว่าง ซึ่งแสงสว่างในที่นี้คือแสงของดวงอาทิตย์ ...¹⁰¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าในไมศรายนีอุปนิษัทมีข้อความปรากฏถึงสถานะของพรหมันทั้งการมีรูปและการปราศจากรูปไว้อย่างกระจัดกระจาย และในแต่ละที่ที่ปรากฏ ต่างก็ยืนยันถึงประเด็นนี้เฉพาะส่วน ผู้เขียนพบว่าในช่วงแรกของบทที่ 6 มีข้อความยืนยันว่า สถานะธรรมชาติของพรหมันมี 2 อย่างคือ มีรูปและไม่มีรูป ส่วนในบทที่ 6 ช่วงสุดท้ายมีการอธิบายรูปร่าง (ขนาด) ของพรหมันไว้อย่างชัดเจน และในบทที่ 7 มีการอธิบายถึงสถานะการปราศจากรูปร่างของพรหมัน

เนื่องจากข้อความแต่ละส่วนถูกจัดวางไว้คนละที่กัน ผู้เขียนจึงขอหยิบยกมาพิจารณาแบบแยกส่วนเพื่อก่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น

¹⁰⁰ Ibid., p. 192-193.

¹⁰¹ Ibid., p. 817.

การเข้าใจประเด็นเรื่องการมีรูปหรือไม่มีรูปของพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทสำคัญทั้ง 13 อุปนิษัท เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าความเข้าใจที่ถูกต้องอยู่ภายใต้ 2 รูปแบบต่อไปนี้

รูปแบบที่ 1 คือการเข้าใจตามแบบที่ไม่ตราขณิอุปนิษัท (ในช่วงแรกของบทที่ 6) และ พุทธทาร์ณขกะอุปนิษัทได้พยายามอธิบาย คือ การเข้าใจว่าพรหมันที่แท้จริงไม่มีรูป (formless) ส่วนการมีรูปของพรหมันคือการสำแดง-ปรากฏออกของพรหมัน พรหมันที่มีรูปจึงมีการเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่พรหมันที่ไม่มีรูปซึ่งถือเป็นพรหมันที่แท้จริง คงที่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และเป็นนิรันดร การอธิบายพรหมันของคัมภีร์อุปนิษัทที่พยายามเน้นให้เห็นว่าพรหมันมีทั้ง 2 คุณสมบัตินี้ แท้จริงแล้วแฝงนัยสำคัญว่า สภาวะพรหมันที่แท้จริงคือไม่มีรูป (formless)

รูปแบบที่ 2 คือ การเข้าใจว่าพรหมันมีรูปร่าง แต่การมีรูปร่างในที่นี้ต้องย้อนกลับไปพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “รูปร่าง” ในแต่ละกลุ่มที่กล่าวไว้ข้างต้นก่อน การเข้าใจความหมายของคำว่า “รูปร่าง” ที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มของคัมภีร์อุปนิษัทที่อธิบายว่าพรหมันมีรูปร่างคือในกฐะอุปนิษัท เสวตาสวตรอุปนิษัท ไม่ตราขณิอุปนิษัท (ในช่วงหลังของบทที่ 6) หมายถึงขนาดของพรหมัน (พรหมันมีขนาดเท่านี้หัวแม่มือ) ในขณะที่ความหมายของคำว่า “รูปร่าง” ที่ปรากฏอยู่ในกลุ่มของคัมภีร์อุปนิษัทที่อธิบายว่าพรหมันมีทั้งรูปร่างและไม่มีรูปร่างคือในไม่ตราขณิอุปนิษัท (ในช่วงแรกของบทที่ 6) และในพุทธทาร์ณขกะอุปนิษัท การมีรูปร่างในที่นี้จะหมายถึง รูปร่างอันเป็นการสำแดง-ปรากฏออกของพรหมัน เช่น รูปร่างของเทพเจ้า รูปร่างของมนุษย์ รูปร่างของวัตถุสิ่งของต่าง ๆ บนโลก ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เป็นปัญหาเรื่องการใช้คำ การใช้คำว่า “รูปร่าง” ในกลุ่มของคัมภีร์อุปนิษัทที่อธิบายว่าพรหมันมีรูปร่าง นัยที่ต้องการสื่อถึง คือ การมีขนาดของพรหมัน แต่การมีขนาดของพรหมันในที่นี้ไม่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจร่วม (ทั้งในสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตได้) เพราะหากพิจารณาถึงประเด็นที่อยู่ ที่ตั้งของพรหมันที่มีรูปร่าง (พรหมันอยู่ที่เร้นลับของหัวใจ) การบ่งชี้ถึงที่อยู่ของพรหมันที่มีรูปร่าง มีนัยสำคัญคือ สิ่งที่มีชีวิตหรือมีหัวใจเท่านั้นที่จะสามารถรับรู้ถึงสภาวะนี้ได้ คำถามคือ แล้วในสิ่งไม่มีชีวิตพรหมันอาศัยอยู่ ณ ที่ใด? ผู้เขียนจะขอตอบคำถามนี้โดยมีพื้นฐานความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างคือพรหมัน คำตอบคือ พรหมันมีอยู่ในสิ่งไม่มีชีวิต (แต่จะมีอยู่อย่างไร มีขนาดเท่าใด เป็นสิ่งที่ไม่อาจตอบได้)

เมื่อไม่สามารถยืนยันถึงรูปร่างของพรหมันในสิ่งไม่มีชีวิตได้ ทำให้การเข้าใจถึงรูปร่างของพรหมันที่มีลักษณะร่วมกันของสรรพสิ่ง (ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต) ไม่อาจที่จะเกิดขึ้นได้ การ

ตีความว่าพรหมันมีรูปร่าง (ขนาด) จึงเป็นการตีความเพียงส่วนเดียว (คือในส่วนของสิ่งมีชีวิต) เท่านั้น*

สรุปแล้วการทำความเข้าใจในรูปแบบที่ 2 คือ

1. การมีรูปร่าง (ขนาด) ของพรหมันในสถานะเดิมแท้พบในสิ่งมีชีวิต สถานที่ตั้งของพรหมันอยู่ที่เร้นลับของหัวใจ
2. รูปร่าง (ขนาด) ของพรหมันในที่นี้ไม่อาจนำไปทำความเข้าใจในฐานะเป็นลักษณะร่วมของสรรพสิ่งได้ เนื่องจากขาดข้อมูลในการอธิบายถึงรูปร่าง (ขนาด) ของพรหมันในสิ่งไม่มีชีวิต
3. ยังไม่สามารถสรุปได้อย่างตายตัวว่า การมีรูปร่างของพรหมันในสถานะเดิมแท้มีลักษณะร่วมหรือมีลักษณะสัมพัทธ์ แต่หากพิจารณาในแง่เหตุผลแล้ว น่าจะมีลักษณะสัมพัทธ์มากกว่า เพราะรูปร่างในลักษณะร่วม (คือความมีขนาดเท่าหัวแม่มือ) ไม่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจถึงสถานะเดิมแท้ของพรหมันในเม็คทรายได้

จากคำอธิบายถึงสถานะธรรมชาติเดิมแท้ของพรหมันข้างต้น ทำให้เราสามารถเชื่อมโยงไปสู่เรื่องของคุณสมบัติของพรหมัน คือ ความมีคุณสมบัติหรือสคุณพรหมัน และความไม่มีคุณสมบัติหรือนิรคุณพรหมัน

สคุณพรหมัน ได้แก่ พรหมที่เป็นมูลฐานหรือเป็นปฐมเหตุของโลกหรือปรากฏการณ์ คือ สรรพสิ่งเกิดจากพรหม ธรรมชาติเปรียบเหมือนร่างกายของพรหม พรหมเป็นวิญญาณของธรรมชาติ พรหมประมวลสรรพสิ่งเข้าไว้ด้วยกัน ที่กล่าวว่าพรหมเป็นมูลเหตุของปรากฏการณ์คือเป็นพระเจ้าในศาสนาที่มโนษุข บวงสรวงกัน เนื่องจากมีมาเข้ามามีเกี่ยวข้อง พรหมจึงลดระดับจากองค์สมบูรณ์ลงมา พรหมที่มีคุณลักษณะและมีส่วนประกอบคือมาขานั้นอาจเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ พระอิศวร

* การพัฒนาความคิดในเรื่องนี้ ปรากฏชัดเจนมากขึ้นในศาสนาเซน หลักการ “ชีวะ” หรือ “วิญญาณ” ของศาสนาเซนนั้นมีอยู่ในทุกสิ่ง (ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต) ศาสนาเซนเชื่อว่าชีวะจะมีขนาดและรูปร่างเท่ากับสิ่ง ๆ นั้นที่ชีวะเข้าไปอยู่ ชีวะของมนุษย์ก็มีรูปร่างและขนาดเท่าตัวมนุษย์ ชีวะในขงก็มีรูปร่างและขนาดเท่าขง ชีวะในเม็คทรายก็มีรูปร่างและขนาดเท่าเม็คทราย การดำรงอยู่ของชีวะในสิ่งมีลักษณะสัมพัทธ์ (relative) ตามการมีอยู่ของสิ่งนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างต่างมีชีวะหรือวิญญาณนี้อยู่ แนวความคิดเรื่องการอาศัยอยู่ในสิ่งของชีวะของเซนอาจเทียบเคียงได้กับการเข้าไปอาศัยอยู่ในสิ่งของอาดมัน ผู้เขียนเชื่อว่าแนวความคิดนี้ของเซนน่าจะ ได้รับอิทธิพลมาตั้งแต่สมัยอุปนิษัตและได้มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง จนแนวความคิดนี้มีคำอธิบายที่ค่อนข้างสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง

ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้สร้าง ผู้รักษาและเป็นผู้ทำลาย และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อปรพรหม หรือพรหมชั้นต่ำ ตรงกับพระเจ้าที่เป็นบุคคล¹⁰²

ในปรัชญาอินเดีย สกฺณพรหมัน คือ พระเจ้าผู้มีสติปัญญาสูงสุด (supreme consciousness) ที่มีคุณสมบัติ (gunas, qualities) และคุณลักษณะ (attributes)

ปรัชญาอิตัวตะเชื่อว่า จักรวาลและการเกิดขึ้นของโลกนั้นมาจากความไม่สมดุลกันของคุณ 3 อย่าง คือ สัตวะ (sattva) ราชัส (rajas) และตมัส (tamas) ที่สืบเนื่องมาจากอำนาจในการสำแดงปรากฏออกของพรหมัน สกฺณพรหมันบางครั้งเทียบเท่ากับเทพเจ้าผู้ซึ่งเป็นบุคคลที่เกิดขึ้นจากการปรากฏออกของพระเจ้าในรูปแบบที่เป็นมนุษย์ เช่น พระศิวะ พระกฤษณะ เป็นต้น

ในขณะที่ปรัชญาอิตัวตะกลับพิจารณาว่า วัตถุและสสารในโลกก็ถือว่าเป็นสกฺณพรหมัน เพราะเมื่อพระเจ้าทรงมีพระประสงค์ให้สรรพสิ่งต่างๆ เกิดขึ้น คุณสมบัติอันเป็นอวัตถุ (non material) ย่อมมีขึ้นในสิ่งเหล่านั้นด้วย¹⁰³

นิรุกฺณพรหมัน ได้แก่ ความแท้จริงอันติมะ องค์สัมบูรณ์ ความเป็นสรรพสิ่ง ความเป็นสรรพสิ่ง สัพพัญญู ความเป็นสิ่งบริสุทธิ์อย่างแท้จริง มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งคือ ปรพรหม หรือพรหมชั้นสูง¹⁰⁴

นิรุกฺณพรหมัน คือ พระเจ้าที่ปราศจากรูปร่าง (ในปรัชญาอิตัวตะ) และปราศจากรูปแบบของความเป็นวัตถุ-สสาร (ในปรัชญาอิตัวตะ) สภาวะแห่งนิรุกฺณพรหมันแม้ว่าคำนิยามจะเป็นที่เข้าใจได้ แต่ในความเป็นจริงแล้วภาวะนี้อยู่ไกลเกินกว่าประสาทสัมผัสและจิตของมนุษย์ที่จะเข้าถึงได้

ปรัชญาอิตัวตะเชื่อว่า การมองเห็นภาวะนิรุกฺณพรหมันกับสกฺณพรหมันของมนุษย์นั้นเหมือนกัน คือ มองไม่เห็น ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาหรือรับรู้ได้ทางอวัยวะสัมผัส เนื่องจากสกฺณพรหมันคือความเป็นคุณลักษณะของพระเจ้าที่มีรูปแบบเหมือนมนุษย์ และมนุษย์ต่างบุชาพระองค์ เช่น พระวิษณุ พระศิวะ พระเทวี ฯลฯ ซึ่งเทพเจ้าเหล่านั้นมนุษย์ไม่สามารถที่จะมองเห็นได้

ในขณะที่ปรัชญาอิตัวตะกลับพิจารณาว่าพระวิษณุถือว่าอยู่ในภาวะของนิรุกฺณพรหมัน แม้วิญญาณหรือชีวะ (jivas) ของพระองค์มีเงื่อนไขของความเป็นคุณสมบัตียู่แต่ก็ไม่ได้ถือว่าอยู่ในภาวะของสกฺณพรหมัน รามานุจ มาธวาชารย์ ใจตันยะ (caitanya) และกลุ่มไวษณวาชารย์ (Vaishnava-acharyas) มีความเห็นแตกต่างจากคำสอนของสังกราชารย์อย่างมากในประเด็นของสกฺณพรหมันที่สังกราชารย์เห็นว่า สกฺณพรหมันคือพรหมันที่มีความเป็นวัตถุ-สสาร (material adjunct) กลุ่มอิตัวตะ

¹⁰² Ruth Reyna, *Introduction to Indian Philosophy* (New Delhi: Tata McGraw Publishing Co., Ltd. 1971), p. 51-55., อ้างถึงใน ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, *ปรัชญาตะวันออก* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2536), หน้า 43.

¹⁰³ Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Sauna_Brahman.

¹⁰⁴ Ruth Reyna, *Introduction to Indian Philosophy*, p. 51-55., อ้างถึงใน ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, *ปรัชญาตะวันออก*, หน้า 43.

มองความจริงว่ามี 2 ระดับ คือ วยวหาริก (vyavaharic) และ ปรมารถิกะ (paramarthic) ตั้งแต่พวกเขาเลิกสนับสนุนความคิดในเวทानตะสูตร

ส่วนไวษณวจารย์ มองว่าพระเจ้าและเทพเจ้า เช่น พระวิษณุ พระกฤษณะ ถือว่าอยู่ในฐานะของนิรคุณพรหมัน ซึ่งเป็นอิสระจากอิทธิพลความเป็นคุณสมบัติของวัตถุ ตลอดจนการถูกกำหนดและควบคุมโดยพรหมัน นักคิดในกลุ่มนี้กล่าวว่าเขาไม่มีความเข้าใจในคำสอนของภควัตติดาที่อธิบายว่า วิญญาณ (jiva) เป็นสคุณพรหมัน

ศรี ใจตันยะ (Sri Caitanya) นักคิดในกลุ่มนี้พยายามอธิบายความคิดของเขาที่ตรงข้ามกับความเชื่อเรื่องวิญญาณปัจเจก (jiva) ในภควัตติดาว่า วิญญาณปัจเจกมีความเป็นเอกลักษณ์กับคุณสมบัติของประภคติซึ่งอยู่ในรูปของสสาร แต่มีโนทัศน์ที่ว่าวิญญาณปัจเจกคือ พรหมัน (God) ผู้ซึ่งมาจากการกลายเป็นสิ่งต่าง ๆ ของพรหมันก็เป็นอีกมโนทัศน์หนึ่ง การที่วิญญาณปัจเจกคือพรหมัน ก็เนื่องจากวิญญาณปัจเจกถือเป็นส่วนหนึ่งของพลังงานศักติ (shakti) แห่งการปรากฏออกของพรหมัน ในแง่มุมที่วิญญาณปัจเจกถือเป็นเอกลักษณ์กับพรหมัน แต่จากการถูกกระตุ้นของวิญญาณปัจเจกจึงทำให้วิญญาณปัจเจกมีความแตกต่างจากพรหมัน ซึ่งทำให้มีลักษณะเฉพาะของตัวเองออกไป วิญญาณปัจเจกแต่ละวิญญาณปัจเจกมีความแตกต่างกัน พลังของพระเจ้า (ศักติ) กับความเป็นพระเจ้าในวิญญาณปัจเจกหรือศักติมัน (shaktiman) ถือเป็น 2 สิ่งที่มีความเป็นหนึ่ง แต่ก็ทำให้วิญญาณปัจเจกนั้นมีความแตกต่างจากวิญญาณปัจเจกอื่น ดังนั้นการมีอยู่ของวิญญาณปัจเจกอาจเป็นไปได้ว่า วิญญาณปัจเจกมีสิ่งลวงตาหรือมายาแฝงอยู่แต่ไม่อาจที่จะกล่าวได้ว่า สิ่งนี้เป็นสิ่งลวงตาของพรหมันหรือพระเจ้า¹⁰⁵

¹⁰⁵ Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Niraguna_Brahman